INDIRA GANDHI NATIONAL CENTRE FOR THE ARTS

RECORD NO.

ROLL NO.
Date of Filming

ACC NO.

Ms. No. C.U.K. 1235

Bundle No.

DEC NO. R NO.

DESCRITIVE CATALOGUE/TRIENNIAL CATALOGUE VOLUME
VOL-II ...AL LITERATURE) PART-I

AUTHOR
JAYADEVA
जयदेव:

TITLE
GITA GOVINDA WITH COM.
RASIKAPRAMODINI
गीतगोविन्द:
रसिकप्रमोदिनीटीकोपेतो गीतगोविन्द:

WITH OR WITHOUT COMMENTARY
WITH COMMENTARY
COM: BRAHMVALLABHA
टीका: ब्रह्मवल्लभ:

SUBJECT
KAVYA
काव्य

LANGUAGE
SANSKRIT
संस्कृत

SCRIPT
DEVANAGARI
देवनागरी

MATERIAL
PAPER
कागज

NO OF FOLIOS PAGES
[illegible] — 176
[illegible]

COMPLETE/INCOMPLETE
INCOMPLETE
अपूर्ण

REMARKS
SIZE : 24X1[illegible] CM.
LINES : 14
LETTER[illegible]

LOCATION
SCINDIA ORIENTAL INSTITUTE
VIKRAM UNIVERSITY
UJJAIN-456010 (M.P.)

सिन्धिया प्राच्यविद्या शोध प्रतिष्ठान
विक्रम विश्वविद्यालय, उज्जैन-456 010 (भारत)
हस्तलिखित-संग्रह
क्रमांक 2620 भाषा संस्कृत
नाम रसकदम्बकल्लोलिनी
लेखक श्री भगवद्दास
तिथि दिनांकरहित
आकार 21 x 15 मे. मी. पत्र-संख्या 62 पंक्ति 14 अक्षर 55
लेखन-द्रव्य कागज लिपि देवनागरी
प्रवेश विधि विशेष

रसकदम्बकल्लोलिनी - व्याख्या
भगवद्दास

अभिनवजलधरसुन्दरधृतमन्दरे श्रीमुखचन्द्रचकोरजनयनयदेवहरे ७
नवचरणोपगतावयभिनिभावय कुरु कुशलेनुगतेषु जनयजनयदेवहरे ८
श्रीजयदेवकवेरिदं कुरुते मुदं मंगलमुज्ज्वलगीतं जनयजनयदेवहरे ९

वसंतेनासंनीकुसुममुकुमारेरवयवैर्भ्रमंतीकोनारेवकुविनितकुमानुसारेण भ्रमंत
कंदर्पज्वरजनितविनाकुलतयावल्लद्धाधाधासरमिदमूचेसहचरी ७ श्रीकृष्णः

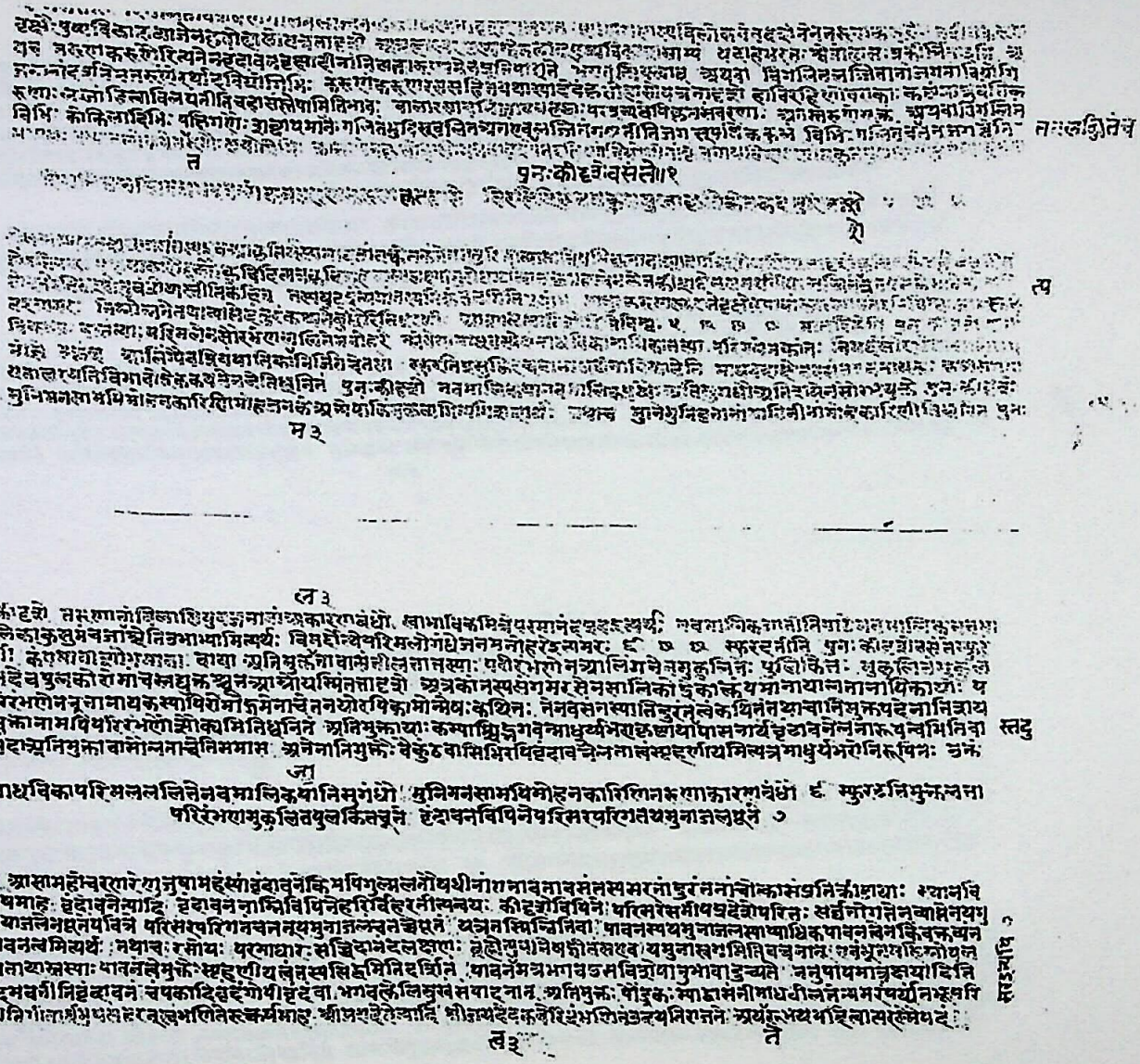

तत्रहनुः हरिरुत्तरणरा: स्थिति:स्मरणनेनमात्रेण आथवाहरिरुत्तरणरा:स्थिति:स्मरणनेनमात्रेण पुनः कीदृशसरसंशृंगारसमयानंवननसम
यसंबंधिनोवनस्यवर्णनंयत्तादृशा अनणवानुगमनहरिस्मरं आनुगा: मंत्रीनुस्तः मदनमधिकारियत्तादृशा अथवामदनः श्री
कृष्णस्याधिकार: भावोऽकरणंधर्मनिमत्ता: वर्णिनानानुगोयस्मिन्भर्मादिसेनादृशा मदनस्यहेधिविकारेणगुप्त: श्रीकृष्णियस्यातृप्तिर्ति
वा मरमवसंतसमयवनवर्णनमिलस्यविशेषणंवाच्यनुगतमदनाधिकारमिति ९ ७ ७ इतहिअस्मिन्नेववसंतेगंधवाहोवायुस्तादृशन
अथाहिरिष्णं किंकुर्वन् कानानिवनानिवासयन्सुखीकुर्वन् के:दरुद्यहृदलिनाविकसितमल्लीवल्लि:मल्लिकासनातत्सा:सका
शगमनेचनेत्रेणउत्कलंत: थेयरागपुष्परेणवमलएवप्रकटिना: यदवासा: विहानकाले: कीदृशोगंधवाह: केनकीगंधबंधु:केतकी सोरभसहचा
इतानीवसंतकालीनचायोरपिविरहिजनसंतापकलेमाह।।दरविदलितेत्यादि।।५

रिण: ६ इतहिअस्मिन्निहकुरुथनिहरिचरणरुद्धलिसारं सरसवसंतसमयवनवर्णनमनुगतमदनविकारं ६ ७ ८ इतहिअस्मि
नलल्लीनल्लिवेल्लपरागघकलिनघटवासेर्वासयकानानानि इतहिअहरितिचेन: केनकीगंधबंधु:उमरतमभवाणधारणवसंतवा
ह: ६ अथुत्तुगवमङ्गसंगकवलक्केशादिवेगचलपालेयजलवनेछयानुमरनिश्रीवंशोलालिन:

अद्रेःमलयस्यउत्संगेकोडेवसंत:येभुजंगा:सर्पास्तेवांकवलेन
जनितायःकेशा:संतापःतस्माद्दिव।।४

पीपल:कीदृश:प्रमरन: पुनहिअंसंचुरन: असमवाणध्यानवनघ्राणमहज्ञ: अथवापसमनाअसमवाण नघ्राणइनजाकिसंघुलोवो
गंधकारइत्येकंवुद्यं अथवाकिंभूतंचेन: प्रमरतअर्थानुमनोरंजनिश्चमवाणघ्राणवन कामस्यगंधविनिमित्तं इतहिअहरितिचेन:केनकीगंधबंधु:उमरतमभवाणधारणवसंतवा
स्व: परागःपुष्परजोनिच विहानःपदवासस्मरन: गंधवाहोमिलनसुगंधनिच ६ ७ ८ अथुत्तुगवमङ्गसंगहि श्रीवंशोलालिनोमल्लिथ
यवर्णनमेवोपपद्यन:ऽमाच्चलेऽस्मिन्समलादेवमलयपर्वतेनिहिमाचलेअनुसरनिकमादि ८ मल्लिहिमाद्रिकुमिनिवसंतोमलनाम्ना
लेयेत्यादि पालेयेनतुषारसंमिश्रघनमवगाहनं नमेलया' मर्थैःकवलितोहीर्णमपवनमथनहिथमथकोद्धिकविरहिणोमनाःकरत्वं

कुंजः २

नमरुवंदक्षिणवायोःशीतलत्वात्सुखकरत्वाच्चविरहिणांदुःसहपरिणामेनसपर्यसनहिमाह्वनमित्याकेशा: नकेवलमिदमेवदुः
सहंवसंतेत्र्यपरमपीत्याह किंचेति विकानाकोकिलानांकुहू:कुहूरितिगिर:कुहूरित्येवरूपा:वाचा: उन्मीलनिपुकःशीभवंति कीदृश
कलोत्तालाःकला:अव्यक्तमधुरा:उत्तालाउद्भटा:कस्मात् स्त्रिग्धश्रेरसालाः आम्रवृक्षानवयोरोमोलयत्रभागस्तत्रयानिमुकुला
निताननिआलोक्यवीक्ष्यहर्षोदयआनंदस्मात्विभीवनस्मात् अत्रकविदृष्टोसंवेनिपाद: तदाम्रवृक्षसेनदृष्टि नूयारक्तदिनदिनप्रालेयांगिर
कवेत्यमर: उन्मालोहेमकुंडेस्याद्धर्मेजालत्रकटे अंडविधिकरालेविसाहुत्तालःप्रवगमनिविश्व: ६ ७ ८ संप्रतिवसंतवियनानाम

चौ

किंचलिंभरसालमौलिमुकुलान्यालोक्यहर्षोदयादुन्मीलंतिकुहूःकुहूरितिकलोत्तालाःपिकानांगिरः ६ उन्मीलन्मधु
गंधलुब्धमधुपव्याधूतचूतांकुरक्रीडत्कोकिलकाकलीकलकलैरुद्गीर्णकर्णज्वराः नीयंतेपथिकैः कथंकथमपिध्यानावधानक्षणप्राप्तप्राणसमासभागमरसोल्लासैरमीवासरा: १७ श्रीरामरामरामरामरामरामरामरामरामरामरामरामकृष्णायनमः

विदुरलक्षमाहउन्मीलदित्यादि वसंतसंबंधिनोवासरादिवसा: पथिकैःकथंकथमपिमहताकष्टेनवीयंतेसमाप्यंते कीदृशावासरा:उत्कीर्ण:
उत्कीर्णकृत:कर्णज्वरः श्रोत्रसंतापोयैस्तथाभूता: केऽत्रा नेप्रकरीभवंतियानिमधूनिगंधाघ्यतेचूतमुकुलालोलुधाअमरालि: आधूता: कंपि
तायेचूतांकुरास्तैः नहुकेवसंतेएवमंबद्दलिकोकिलरुतं हिपनविभावादृहिनिः केनप्रकारेणगीयतेस्मतत्र्याहध्यानेनेत्यादि ध्यानेत्वधि
यश्चिन्तनंयत्तदवधानंतत्सतानक्षणप्राणोयः प्राणसमायज्जीवितनुल्याथाःकोनाथः समागमस्तन्मिन्मुल्लासोयेषांतान्हरिणि अनेनश्रीकृष्णस्यापिवि
धिकविशेषणंवा कीदृशी ध्यानावधानेनक्षणप्राणोयः प्राणसमायाः समागमस्तन्मिन्मुल्लासोयेषांतान्हरिणि अनेनश्रीकृष्णस्यापिवि
धाध्यानेनकष्टेनवसंतवासरनिर्वाह्यतिध्वनिः काकलीगुकलसंक्षेधनाविन्यसरः कोलाहलःकलकलःइतिच १७ श्रीराधाकृष्णः

४ आम्रमुकुलानिनेषुकीडतांकोकिलानांयाकाकल्यःअव्यक्तमधुरध्वनयःतामिःकृतायेकलकलाःकोलाहलाः

तदेवदर्शयति३

प्रिया

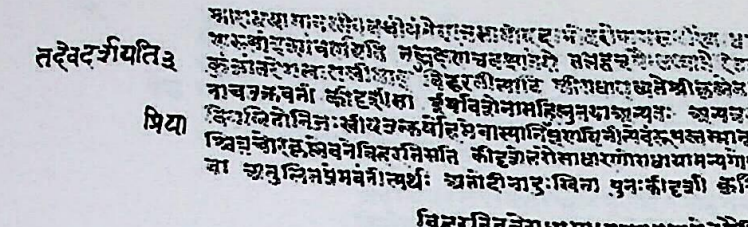

विहरतिवनेराधासाधारणप्रणयेहरौविगलितनिजोत्कर्षादीर्ष्यावशेन गतान्यया:
क्वचिदधिलतांकुंजेगुंजन्मधुव्रतमंडलीमुखरशिखरेलीनादीनाप्युदाचरदंसखी ॥४

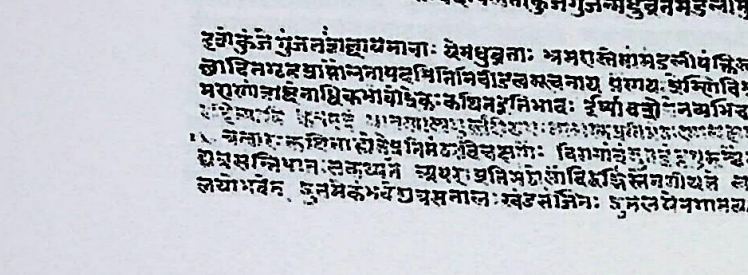

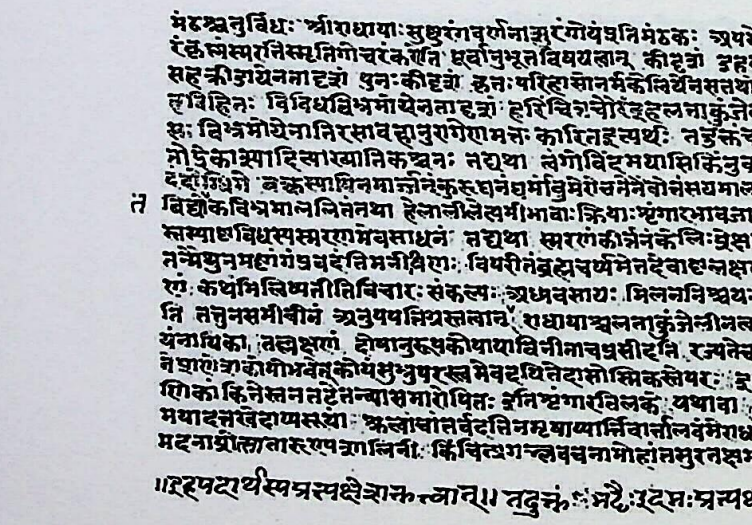

श्रीजयदेवभणितमतिसुंदरमोहनमधुरिपुरूपं हरिचरणस्मरणप्रतिसंप्रतिपुण्यवतामनुरूपं ८
गणयतिगुणग्रामंभ्रमदभिमानमोहितविहरतिवनितासहस्रेषु विषीदति राधिकापि सरसवसन्ते ९

लग्नं ...शिभीतिकैर्भावैर्निर्दिष्टैर्बालभावकैः तद्यथा सरतिसम्पत्तीरावेलाभमद्भुमणवलीसुमुखीविगलितथमन्येत
तासा...: इतिनिगदितैः किं विडीस्यादिचक्रिलकंधरावदनकमलवार्ताभर्त्रो विरेपरिचुंबितैतिशृंगारनिलकं पुनः
कीदृशामया मृदुकोमलमधुरमाधुर्यगुणयुक्तमत्युत्तमधुरं रसवद्दितिवाक्स्मितयुक्तं च भाषितं यस्यास्तयातदायचाटूक्ति
गिरपहृतलज्जायाः किं तत्स्मिन्भाषितं च यस्यास्तथा सर्थः उक्तं च अनंतरं सविशेषेण ... यत्राधिकाम्
खगतेमार्दवं तत्टीरितं माधुर्यं च भवेद्यत्र ... स्फुटा स्मृति कीदृशं तत्स्थलं शिथिलीकृतं स्मितादिनानुकूलान्
...श्लथीकृतं जघनस्थितं दुकूलं ... येन तादृशं ... श्रीकृष्ण स्मरशंतेन दृढ ...

तया शिथिलीकृतजघनदुकूलं २ ७ ७.

स्खलित्यतितांमेखलावलंबितं जघनस्थितमेव बालस्तेनापहार ... जघनदुकूलमिसुपास्ते तदुक्तं ...
... कुचादकेममथ ... कुसुमाकुला ... पुनः ...
... यथाथा ...
...
... स्मृतिः ...
... जघनेकटेरधोभागे ... ३ ७
... पुनः कीदृशा ... कीदृशं ...

२ ... पुनः कीदृशामया ...
... नदुक्तं जघनकलित ...
...
... कीदृशं ... श्रीकृष्णं
... नदुक्तं च नायके ...
...

... ३ ८

... ३ ९ अलसेति पुनः
कीदृशामया अलसे ...
...
...
अथवा अलसे ...
नदुक्तं च नायके ...
... इति कीदृशं ... पुलकावली ... तदु

एवावत्यर्थनेधंचपद्मालिंगनादिसप्तविधंबाह्यरतंमुक्तसंज्ञविबंधाख्यमष्टमंरतमाह चरणेत्यादि चरणयोः रणितंशब्दायमा
नोमणिनूपुरंयस्यासया नायकस्यबंधविशेषोदर्शनेनथद्वानुरणयोः रणितंशब्दायमानोमणिनूपुरोयस्ये
त्यर्थः एतच्चुंबनमरकेनामद्विधरीतरतानिशास्त्रेषूक्तं तदुक्तरतिरहस्ये चक्रवच्चुंबतिकुंचितांघ्रिकाभ्रामरकेनघनंमुष्टि
नेइति कीदृशंवरिवृत्तिनःसर्वेनःसप्तशतोनीनः सुरतविनोदारंभविस्तारोयेनतं अनेननायकस्यकर्त्रीबंधाः कथिताः धक्षा
नेरैः भ्रामरकबंधश्चोक्तोविदित्वाक्रियालयंशयनस्थितोंसंयमधिरमयिष्यन्नीतिभावः पुनः कीदृशंयाभया ध्रुवंभुवंराजायमा
नो

चरणरणितमणिनूपुरयापरिवृत्तिनसुरतविनोदं सुखवर्धिवेश्मखलमेखलयासकलंचयहृचुंबनदानं ६ ७ ७

नायश्चाद्विश्रंखलाभुवितगुणमेखलाकांचीयस्याभया अनेनधंरोलितनामकंविपरीतरतमुक्तं तदुक्तंवाभ्यांयोंयुरुषा
यितमुक्तरणे स्त्रजधनमेवदोलायमानंसर्वत्राभ्रामयंद्विनिर्भरंदोलितमिति तत्रसर्वत्राङ्गेभ्रामणोभ्रामकारणत्वात्तस्यांतः मध्यात्पूर्व
पश्चिमभागंदक्षिणोत्तरभागंचेतिनिरूपणेपि सर्वनःकटितटभ्रमोयाभ्रेरवधूरेमिदमुक्तंशृंखलितमिति अत्रापिसप्तमंत्रत्राङ्गार्थः
सएव कीदृशंकलसकचग्रहंचुंबनमिनिकार्य्यंपुंसालिंगनपूर्वकं विपरीतरतेनार्य्याः मेखलाखदूखंधेस्रांकांचीशैलनितं
वयोरिविविधः ६ ७ ८ रतिसुखेति पुनः कीदृशंयाभया रतिसुखसमयेस्मरनमुखद्वाक्षिकालिलोकीक्षराभुभवका
णांशोभाः संभोगः शृंगारशोरसस्तेनालसयाश्रथया कीदृशंहरंभिन्नकुलिलेमुकिलेनयनयोरनेनकज्जलोद

टुरा के शग्रहणसहितं चुंबनदानंयस्यतं ॥ केशग्रहणपूर्वकं चुंबनंविपरीतेनेत्येवोक्तं ॥ तदुक्तं शृंगारे चुंबनंसकचग्रह

सनंअनेनहृयोर्नसंचारोनिर्यंगधरेवमध्यिनां तदुक्तंरतिरहस्ये मूर्द्धनाभीसनेचाक्ष्णोश्चुंबिकालसलक्षणेसर्वभेनसरिन्नाथस
ध्येवंत्रस्वयंतनइतिपुनः कथंभूतयानिःसहाश्रसमर्थोश्रतएवकिंकालयत्रायनेनिपतितानतुलनाथस्यालया अनेनसुरतोनस
मयउक्तः श्रोणेस्वेदः स्थलंचकेशवस्त्रादिमेहनिः ज्ञानिच्छुनिसुखेनार्यांविरमेल्लोचनाथनेइतिभरतः तथाचविपरीतरतंतत्र
कोकः खेछयामितवल्लभेथवाथोविपरीतरतिभूरुणमितं आदिनाधुटिनमेवंयत्रिनंभूषनत्यकरुणंचेष्टेइति तदुक्तं अनि
ष्पयलेनरनोनक्षनाहलिमनल्पादवरेपितासा आलंब्यनखेवक्रंकरेणचोन्नाक्षनानंदमलिंदमारसारंगसुधाकरं कीदृशं ति
मधुरुद्दनं मधुरमास्वादलंपटं अत्रमधुसूदनशब्दोश्रमपर्य्यायः हरेवविशेषणेनस्पष्टयति कीदृशंमधुसूदनं उद्दितमनोज्ञं
उद्दितस्तत्कालमुटितमुक्ताहारकांचीगुणवत्तस्तनंमधुदनसज्जातयोधरश्रोलिपरिसरस्मरज्वरादिनासलिज्जितस्मितनराधायाग

रतिसुखसमयरसालसयादरमुकुलितनयनसरोरुहं निःसहनिपतितनुलतयामधुसूदनमुदितमनोज्ञम् ७ श्री
जयदेवभणितमिदमतिशयमधुरिपुनिधुवनशीलं सुखमुत्कंठितगोपवधूकथितंविनोदसलीलम् ८ ७ ९

विलोकनादिनाचपुनरविर्भूनोमनोज्ञः कामोयस्यतं तदुक्तंवाभ्यांयत्ने अवमानेपिचधीनिरूपचारैरुपस्कृता सविस्रंभकका
योगैरनिज्ञनयनेपणमिति अनेनहृयोर्माधुर्यभरःकथितः अथवा पृदक्षरश्रुतिरत्रोक्तेति नेचादेर्ध्वहरनि मधुमाधुर्यक्षरतीति
मधुसूदनः सचामोमुदितमनोज्ञश्च मुदितोमाधुर्यभरात्शृंगाररसकोशलेनानंदितोमनोज्ञः कामोयेनेतिनिरुक्त्यर्थः केचित्पुना
मर्थंचोतनायमधुनामानंदैत्यंसूदितवानितिमधुसूदनइतियाकुर्वंति ७ ७ ९ श्रीजयदेवेति हृदंश्रीजयदेवकविनाभणितंनच
रितंयदुत्कंठितगोपवधूश्रीराधिकायाः कथितंवलनंनसुखंवितनोतुविस्तारयतु सहजोभूयवनामिनिशोषः कीदृशं श्रुति
ग्रायेनमधुरिपोः श्रीराधायारमतपुरुषेनेदंनेः खंडनतयास्तादनेदिपुरिवरिपुः तस्यश्रीहरेस्मरनिधुवनेसुरतकीडांशीलयतीसेवंरू
पं सलीलमितिलीलाशृंगारलक्षणंयत्रतत्सहितमित्यर्थः सलीलंयथास्यादितिवा श्रायोधनेनिधुवनेसुरतंचरतेसमरेलमरःकथि

चरतो

वहन्तिचेति सानुदारंसुंदरंस्माननकमलंमुखंयंवहन्तिधारयन्ति वेमामनाथुदानलेनोदागमित्या कीदृशं विगलितंलग्ना
र्गंधेक्षणंयत्रिर्यंकप्रमादितेविलोचनेनेत्रेणवज्जलधरोरसवर्षिणेमेघोयत्रनारङ्गेअत्रनिरंतरंसुखवर्षित्वेनेनत्रयोर्न्यधत्वे
ननिरूपितं कथंविधंदुग्धिव कीदृशं विकटाःकरालाविद्रालाव्याप्तेविधुंतुदस्यराहोर्दृष्ट्यानेर्यद्दलनंधीडनंतेनत्याज्यलिनाश
ज्युनाभूतमधारायतनलाटङ्गे अत्रमुखस्यविधुनानेत्रस्यचाभूतधारयासादृश्यंपाठकाणांयमावोधा नथाचानेनवेवर्ण
मविधुनिते विकटःसुंदरेशोक्तोविशालविकरालयोरितिविश्वः नमस्करोद्भवर्मानुःसेदिकंयंविधुंतुदंदृश्यमारः ६ ७ ७
विलिखतीति किंच रहसिएकानेकुरंगमदेनकस्तूर्णभवेतलिखति कीदृशंश्रमसमहारभूतंकामरूपिणंनेमः आसनस्थानं

वहन्तिविगलिनविलोचनजलधरमाननकमलमुदारं विधुमिवविकलविधुंतुददृष्टदलनगलितामृतधारं ५
विलिखतिरहसिकुरंगमदेनभवंतमसमशरभूतम् प्रणमतिमकरमधोविनिधायकरेचशरंनवचूतं ५ ७ ७

मकरंविनिधायधृत्वातनकरेनचूतंनूतनाम्रमंजरीरूपंशरंवाणंचविधायप्रणमतिनमस्करोति मकरवाहनस्त्वमेवकामिभि
र्तिसंतापयसीतिप्रणम्यप्रेष्टत्वायाचतइतिभावः नथाचवाहनाभरणादिःप्रियतमा[illegible]त्रीघ्रमागमिष्यतीतिवाहनस्वीकरेणनमिति
ध्वनितं विरहिणांत्वामारश्चकथिनःनदाहभूतः देवनाहुतभुनेकुर्याद्दग्धाकुलिभुतेनलिलिंवेत्कोनघनिकृतिंयेषुकमारि
कोगलयेत्यावधिदिनेगतेनेभा[illegible]येत्तदंगकं एवंविधवियोगेननरैकालेवियोगीनीति मृगनाभिर्मृगमदःकस्तूरीगंधद्रव्यवरु
तिहारवर्तीयद्यर्वियोगिन्याःकाममूर्छिलिखतेनष्टदेहनथाप्यत्रश्रीकृष्णस्यकंदर्पस्वरूपत्वानदाकानविलखनेनदुषणमनिवं
वि

या३

प्रतिपदमिति प्रतिमदंदृष्टत्वात्तत्रश्लेतीयदंपदंप्रतिवचनेवचनेप्रतीतिवाक्येनिगदनिजल्पनिहेमाधवनवचरणेहंपति
नान्तोनमामीत्यर्थः त्वयिविमुखेविन्दिलेसतिसुधानिधिरपिनतुदाहंशरीरसंतापनेनुनेविस्मा
रयति अतनुदाहंस्मरतापंवा अतनुयथास्यात्तथावा ननुदुर्लभेश्वंवा त्वंमायाःलक्ष्म्याधवःस्वामीचेऽत्रममदृश्यत्व
त्वाल्लक्ष्म्याःसहोदरइतित्वयिनिकटेस्थितेनमेनिलक्ष्मीःसपत्न्यपिमेकिमितिकर्तृनेत्याक्षेपेतिवधिदूरेचमनित्यभ
गिनीमाधल्यमधिस्मरन्सुधानिधिरपिमेनतुदाहंनतुदहनिमाधवयदेनधूनिते सुधानिधेस्तापकारित्वेविरुद्धमिति
यम विरोधनामालंकारः अथवाहेमाधवमायायाःकांचनरूपायाःस्वामिन्कृपरूपवचनरूपनवचरणेयतिनाहंमनिमा
वेचेतिप्रतिपदमंनारंवारंदृश्येवनिग दृतेनिर्दयास्त्वंप्रणामादिकंकरोमीत्यर्थः ६ ७. ७. ध्यानेत्यादि अतिस्नायेन

प्रतिपदमिदमपिनिगदतिमाधवतवचरणेपतितोऽहं त्वयिविमुखेमयिसपदिसुधानिधिरपितनुतेतनुदाहं ६ ७
ध्यानलयेनपुरःपरिकल्प भवंतमतीवदुरापं विलपतिहसतिविषीदतिरोदितिचंचतिमुंचतितापं ७ श्रीराम

५३
दुःखेनसाध्यंअतीवदुरापंभवंतंध्यानलयेनएकाग्रतयापुरःपरिकल्पाग्रेलिखित्वा अथवा अमीवदुरापंभवंतंहे
त्यादिनाअतिदुर्लभंत्वांध्यानलयेनध्यानचित्तेनैनंतथोलयत्यत्रत्वंनेमपुरोग्रेपरिकल्पसाक्षात्कृत्य प्रणमत्यतेनुविलि
खतिरहसीत्युक्त्वात्मकल्पनासाक्षिलयतिविलापोदुःखंचःशाहयत्कालेयदर्थेविलिखितोःचित्तनेत्रगछत्यात्मकाह
सतित्वयहसतिविषीदतिपुरःस्थितोविवेकोगृहीलानानुनयनोत्सेवंविधादप्राप्तेति पुनःकथमयंवयः स्यादितिरोदि
ति बहुकं हरिनाम्नामुदितमस्तयोमिनाविग्रहेथिति चेचतिचाटूकिमिदमुसनेरहोगछति पश्चादनुनीमालिंगिता
नापसंचतिस्वविश्लेषदुःखंलभति यद्वारोदितिपश्चादनुनयनेप्रणयरोषान्मुंचतिनिरस्करोति अतएवतापंचनिनापं
प्राप्नोतीत्यर्थः अलंकारोऽत्रदीपकः बहुतीत्यारभ्यतन्मादावस्थाकथिता नबुकं स्वामप्रारोदनोत्कंयचसुधाम्नेश्वरोर

स्वमिलेति मुखमिलनमवैनिःश्वासबाधुवहतिधारयति कीदृशं अनुपमपरिणाहेऽनुपमारहितपरिणाहे देशेऽपि सदाहं
कमिव कामाग्निमिव कीदृशं अनुपमपरिणाह[illegible] सदाहं यथास्यानथावहनीति वा २ हिङ्गीति
सादिङ्गिहिङ्गिमथननलिनेनेत्यपि किरतिक्षिपति कीदृशं सजलकणजालं जलकणजालैरम्बुजलकणिकासमूहैः
सहिते किमिव विगलितनालेयस्यवेभग्ननलिनमिव आर्त्तासाश्रुस्थानादूहिमूलशयनयनायलोकनेस्यकनालसज
लघङ्गिमपक्षेनोत्प्रेक्षितं नयनावलेहानस्वनेत्रपक्षेनलहागमनमार्गरचनमिवकरोतीत्यधिध्वनिनं ४ ७ ८ नयनेति किं

स्वस्तित्यवचनमनुपमपरिणाहमदनदहनमिववहतिसदाहं ३ हिङ्गिहिङ्गिकिरतिसजलकणजालं नयननलिनमि
वविगलितनालं ४ नयनविषयमधिकिञ्चालयतल्यं कलयतिविलिखितकुनाशविकल्पं ५ श्रीराधाकृष्णाभ्यांनमः

च किञ्चनालंनयपक्षवचनायनीयेविहितोज्ञानः कल्पितोवाकुनाशानकल्पमितिषोडविशेषणहिनमविहितकारिअविकुना
शानःकल्पंतुन्यकलयतिकल्पयतिहिनमधिभोकुमविचेति अथवाविहिनःगर्हयस्यान्निनुस्योविकल्पोसेवाग्रःकल्पना
वाञ्छनोविहिनस्यास्कुमधिनशकनेकुनाशानस्यानेर्विकल्पःसंज्ञायेयनाहशेकलयतिवस्तुधापश्यतिस्वर्शेज्ञानाना
निवा अथवाकुनाशानमनुस्वनाकल्पयति किंभूतेनयनविषयमधिदर्शनीयमधिपक्षस्वेनाबलभमानमधीतिना अथवाह
गोचरमधिएवंभवति स्वर्शेकिंवकल्पं लहिन्लेषमङ्गरूपात्मकंनयनाहिकमित्यधिध्वनिनाउद्गमद्यस्यांचर्यकक्षिना ५

न्यञ्जनीति मुखायंमध्यामसयेमाणिनलेनकपोलंनल्यञ्जति कीदृशं अलोलंअचलं दिवसमलयथाकथंचिन्नीनाञ्जिरूपुगायभा
नाकथंनेनत्येतिकपोलेपाणिंकृत्वामायंचिनयनीतिभावः कमिव बालञ्जाञ्जिनमिव द्वितीयाचंद्रमिव मुखाईस्यकरनलछन्ननयाई
स्पृहरूपमाननयाविरहेणाधृतयामायमुदयेनालोलनयाकृशालिनचहिनायाचंद्रसादृश्यं श्यंचनहनावस्था तदुक्तं यत्रध्यायतिनिमें
ज्ञेजनेनाभाग्यकीर्त्तिना अत्रस्पर्शनमिञ्जनंवर्णयतिविधिलोगता अकांडेकुनिस्तभेनिश्चामकज्ञतदेयइति ६ ७ ८ हरिरि
तीति सानिकाममनिद्रायेनहरिरितिनिरितिनयति केव विरहेणाल्पियोगेनविहिनमारधंमरणंयस्यासेव कथंयथास्यात्तकामंमामि
लाये एवंकमादृशम्यवस्थायोग्यायामभिमान्यभिमानि नवानुरागंकुर्वीणामस्मिन्नेवशरीरेतवसंगमामवंकामयमानांचिंतामणिक
मस्तसर्वस्मैभूतेनवनामगलेनयतियरमेष्ठमंत्रवदावनैनीयेत्यर्थः मनोज्ञारिगुणाधिक्षिप्तन्वाहूरिति अखिलक्लेशहरणाच्च अत्र
ग्राम्यभावेनग्रामानरोधिसगवद्वल्लभोभूत्वाईतेयामतिःमागतिरितिन्यायात् एवमनुरागेदशावस्थानिरूपिताः नदुक्तं आलोकालाप

सज्जनिनयाणिनलेन कपोलंबालञ्जाञ्जिनमिवसायंयेलोलं ६ हरिरितिहरिरितिनयतिसकामं विरहविहितमरणेवनिकामं ७
क्षीजयदिवक्षणिकमितिगीतंसुखयतुकृष्णपदसुनीतः ८

मंदहरागाकुलितचेतसोः नयाभवेदसंशोदशावस्थाःस्मरोयथेति अभिलाषोचिंतास्मृतिर्गुणकीर्त्तनं उद्वेगोप्रलापःस्यादु
न्मादोव्याधिरेवच जडतामरणंचेतिदशभीर्जायतेनेकमात्र अमंदाश्लेषोभवंस्तेनात्मयोदशायथेतिशृंगारनिलके अत्रनुनिस्थानंदश
पत्योर्भधुररममर्वस्वविग्रहयोर्नवावस्थाएवंसेमनाः अनुरागकाष्ठादर्शयतुनदशाभामोत्रदर्शिनः साक्षानुकेश्रीशुकस्यमाधुर्यभ
रदर्शनायैवशुकादिभिन्नादृशाधिकारिजनेनुनिरूपिता तेननवाभामिलक्षणकृते तत्रचाभिलक्षणं सेनाथवेदनाप्रायेदीर्घिमा
संसमाकुलः ननूक्तंतन्ननूर्व्याधिरणोजीर्यथेति ज्येष्ठाणभेदाःपूर्वमेवदर्शिनाः यद्यधिकदशपरिणामादवस्तेऽत्रभामंनेतदस्यानं
दरूपानुरागमूलत्वात्परमाभद्दनिधानश्रीमद्भगवदाश्रयत्वात्तमकारिमहानंदरसविकारित्वाच्चतैनोयकलाच्चानंदमेहोदणयेनेभा

लंठयात्वद्गुणानूत्रालपनिकथयनादिना मुत्कंपनैकथमस्यविश्लेषःसोढव्यइति, कंथयुक्तासतीनाम्यनिम्लानाभवंति अनेनवेषयु
वैचेर्ण्यरूपसात्विकःभावश्चकथितःध्यायनिकथंलभ्येनेतिचिंतयति नात्रचिंतयाउद्भूमिभ्रमंकरोति अनेनोन्मादःकथितस्त्यविशे
षणानिद्रामीलनिवाहोभ्रमेणचक्षुर्भ्रमिमंकत्वालक्षियमीक्षारयति हृदिकुरुतेनेत्रोन्मीलनंकरोति काश्चेनसीएतनयायनति तथा
वेमूर्छानिमूर्छोत्पादनेति अनेनमूर्छाकथितास्वित्रेनएतावत्सामर्थ्यवस्थायांसकलगुणगणालयमक्षेयनायकशिरोरत्नंवा
सा मेवधरमरमज्ञांपुलकादिभिःसात्विकैःस्तोत्कारादिभिरनुभावैश्चिंतादिभिर्व्यभिचारिभिरभिलाषावस्थाभिःसागरसोदयेनकोन

सारेमांचनिसीत्करोतिविलपत्युत्कंपतेताम्यतिध्यायत्युह्यतिप्रमीलतियत्तन्मुह्यतिमूर्छत्यपि
एतावत्यनुतन्वरेवरतनुजीविन्नकिंतेरसात्सर्वंद्यतिभयसीहसिथदित्यक्तोन्यथाह्लाकः २९ ७.२

यतेसामर्थ्येतत्सयाप्राणनीया तथावतस्याःमंगमेहृतमधुरस्मोत्सवस्त्वयास्वादनीयइतिभावः वरतनुरनेनतयाविनष्टिरूपःमं
दमनाक्यइतिध्वनिनं ज्वरव्याधीएवंभूतलिलक्षणानिभवंति श्रीनादिनारोगोदयतिवेदनयाश्रीत्कारंकरोति विलपतिमोहाद्भुत
किंचिद्वदतिकंपयुक्ताभवतिध्यायतिकथंजीवामीत्यादिनाभ्रमतिग्लानिमाप्नोतिअबलनयाक्षिणीनिमीलयति पतनिभू
मौलुठति दाहेनवाचनोहृछतिमूर्छामाप्नोति एवंविधैर्विज्वरेमहावैद्यैश्चयुक्ताशिरसात्रीवेदेव तथालक्षंगमरसादस्माअवि ४२
जीवनंक्रियादीपकोयमलंकारः श्लोहलविक्रीडितंछंदोयतिश्चेयं २९ ७ ८ श्रीगोपीजनवल्लभायनमोनमः ७

स्मरतुरामिति हेदेवनवैद्यहृदयदेववैद्योऽश्विनीकुमारेतास्मामधिमनोहरमूर्तेर्मदनयुवनिजीवनरत्नेनिवा अथ
वा अस्माकमिष्टदेवनारूपमनोज्ञवैद्य पुनःपुनःविरहव्याधेरक्षणात् उपसमीपेऽस्मिन्नेववनेनिकटेवर्तमानो
रणं कथंभूतोस्मरातुरोकामेनरुग्णंचित्तयुक्त्वाधांविगतपीडांनकुरुषेनकरोषि इंद्रवज्राद्विदारुग्णोसिक
ष्ठिनोऽसि अथवाहेवैद्यवज्रेणाप्यशक्यकर्मयेनत्वयासाध्यतेऽतः स्वदक्षणार्थंमिंद्रेणत्वद्वज्रसत्रेनवज्राद्धिक
ष्ठिनइत्यर्थः अथवाहेवैद्यवज्राद्विहेवैद्यातत्वंवज्राद्यमकाशाद्दारुणःधीक्षांकरोऽसिवामनवद्यच्छलकरोः

स्मरतुरंदेवनवैद्यहृत्वदंगसंगमात्रसाध्यां विमुक्तवाधांकुरुषेनरुधामुर्वेवज्रादविदारुग्णोसि ३९ ७. ४

सिइंद्रवज्रवद्यधानकोक्षिनाभांचसकाशान्महाछलरूपःमहाघानकश्चेत्यर्थः शेषंपूर्ववत् वामनरूपेणबलेःस
काशंगत्वत्रिपदछलेनभूर्योचितायश्चान्त्रिविक्रमरूपेणमापिनाभश्चात्यादनेनवर्द्धितोद्वृद्धिछलयशस्तस्मादपि
त्वंअधिकछलरूपः अबलावेचकइतिवाक्यार्थश्च नन्वोषधविचार्यसंपादनीयंकिमेवंमुधालपनेनआह त्वदंगसंगः त
शरीरसंबंधः सएवामृतंचरमाजेश्वरसरूपंजीवनौषधतन्मात्रसाध्यांतदेकप्रतीकारां अथवा त्वदंगसंगःआसक्तिः
सेवामृतंजीवनंतन्मात्रसाध्यांजीवनसंपाद्यमानामित्यर्थः त्वदंगसंगात्सवोगसुखमितिवा संगःसुखेनथासक्तिरितिरत्नकं

कंदर्पज्वरसंज्वरातुरतनोरस्यार्थमस्याश्चिरं
चेतश्चंदनचंद्रमःकमलिनीचिंतासुसंतप्यते ।
किं तुष्णीं निरसिष्यतीति सहसैवैकत्र तस्मिन्विधा-
यैकं प्रेयसि वल्लभं व्यतनुथाः कथमिवाक्षीणाक्षणाक्षीणिनि ॥ ४ ॥

सर्गोनेकविध्राङ्गिषश्रीहरिलीलानि कंसहिंयः श्रीकृष्णस्यावतारः श्रुश्रूषोः श्रेयस्मिकल्याणानिनतोनुनिरस्तारथ्
अन्योपिहलेनेवहिन्मिनेशयछतीनिवाहोःकरत्वि स्नामर्थसूचनार्थमत्रकंसहिंयपदोपादानं कंसहियाविरह इ
रंहेछिनमहतियः तस्पूतिवाकथभूतस्यगोपनोःपरमोदारश्रीगोपराजकुलोमन्लस्यहरलंदर्शयति उद्भूलगो
वर्द्धनेविभ्रत् कुनः कृष्णावाकुलंयत्गोकुलंतस्यहवनंपालननत्परंसारगोवीर्यवानस्त्राम् कथंभूतोवाकुःबल्लव

कृता

वृद्धिमाकुलगोकुलावनरसात्कुर्व्वत्यगोवर्द्धनंविभ्रद्बल्लववल्लभाभिरधिकानंदाश्रिरंचुंबितः हर्ष्येगेन हर्ष्येनाधान
हीसिंहूरसुरंकिनोवाकुर्गोपनगोकुलोतभवतः श्रेयस्मिकंल हियः ३३

वल्लभाभिः नस्त्रियाभिः अधिकानंदानचिरंचुंबितः पुनः कीदृशहर्ष्येणसौभाग्यमदेनताभिश्चंबनार्थमर्ष्यिलाभरलीला
नर्म्मसिंहूरसुरंकिनश्चिक्निः अधरतल्पएवसिंहूरवद्रक्तास्तामिरितिवाग्गर्हूलश्रीक्रीडितेनेत्त ३ ७ ७

श्रीराधायाविरहावस्थामुक्त्वास्निग्धःस्नेहयुक्तोज्ञानः
मधुसूदनः श्रीराधाधरयानोत्सुकोयज्ञनन्नामकः चतुर्थः सर्गः ४ श्रीगोपीजनवल्लभायनमोनमः श्रीगव ५५

अथसर्गेश्रीराधायाः प्रेमचेष्टितंनिरूप्यदानीयंचमेसर्गेश्रीकृष्णचेष्टितंवर्णयतिनत्रस्त्रियाः विरहचेष्टितंश्लोकानामभिप्रायसंक्षे
पनिकुंजेस्थितःसनूमायराधतयाशंकमानहृदयःस्वयमगच्छद्विरहदुःखनिवेदनेनअनुनीयानायेतामेवमर्थांशहिनवान् अह
मिहेत्यादि मधुरिपुणाकृतिएवंप्रकारेणस्वयंनियुक्तोज्ञमासमीपेत्यश्रीराधादूतेनेत्थमाख्यतेगादनुवाच स्वयंमधुरिपुणेतिश्रा
र्त्तिभिरःकथितःकृतिकिं लराधायाहिगछमद्वचनेनतांअनुनयनेनसामा नवनीतस्यमेवगत्वानुनीयतां कृनायरुधनमंयासाक्षाद्
कृंनशाकनेत्रवस्त्रंअनुनयेनिभावः वामयेथाः भज्ञमीयमानय नमुकदाचिद्यधाथासनिचयलस्त्रनलज्ज्ञमेचेतनमहेत्यभाह
आहतेकनिछद्रहेवनाबहुकालेघनीस्वभाग्यात्सिछानि यज्ञमंत्रीज्ञगादनहेयगोपनेनकथयति वहतीत्याहि गोत्रस्खाम्यवरादीरा
गःरूपकनालःरागलक्षणेनु विनोदयंतीदयितंमुकेशीसुकंकणाचामरवान्नेन कर्णेदधानामुरपुष्यगुछवरांगनेयंकथिता

अहमिहनिवसामियाहिराधामनुनयमद्वचनेनवानयेथाः इतिमधुरिपुणामखीमुक्तास्वयमिद मेत्यपुनर्नगादराधो
वहतिमलयसमीरेमदनमुपनिधायस्फुटतिकुसुमनिकरेविरहिहृदयदलनाय १ नवविरहेवनमालीसखिसीदति ४०

वराऽहि उद्दीपनविभावैर्विरहोद्रेकमाह हेसखीवनमालीश्रीकृष्णस्यविरहेसहियोगेसीदतिअवसन्नोभवति मुरनोऽहवे
वकुयान्त्रादिभिः आलावदनसंभर्गेणीमालीधारयन्नुलसिश्रवणसीदतिम्रन्नःत्वमभिसरेतिवनमालीयदोयादाने अथवाभक्ता
यसंगरूपवसंकेतमनोरमनिकुंजेवनमालाद्विनीयावर्त्तते अतोवक्ष्यगतव्यभिनिभावः ध्रुवंपदं कृसतिमलयसमीरेमलयाचल
संवेधिवातेसतिवनेवहतिसति किंकृत्वा मदनंकामंउपनिधायसमीपवर्तिनंकृत्वा पुनःकृसतिकुसुमनिकरेपुष्पसमूहेविरहि
णांहृदयदलनायमर्म्मभेदनायस्फुटतिविकसतिसति मदयतीतिमदनःकाम्यान्मदयतिस्वयंमनःमथितमुथवाणः तदनुवर्त्तिवा
योः तत्सहिवाणनाशयरमर्मविदारणेउचितमेव अथवामदनस्सएवसुमुखसाधुसमीरेवहतिसति कुसुमसमूहेस्फुरतिसति २
मीदतीति किंच शिशिरमयूखेहिमकरेदहतिसतिसंतापंजनयति मरणमनुकरोति दशाम्यवस्थाजनितमीज्ञमनुभवति तस्मु

रतिसुखसारेगतमभिसारेमदनमनोहरवेशं नकुरुनितंबिनिगमनविलंबनमनुसरतं
हृदयेशं २ धीरसमीरेयमुनातीरेवसतिवनेवनमाली ऋवयदं श्रीराधाकृष्णः

नामसमेतंकृतसंकेतंवादयतेमृदुवेणुं बहुमनुतेननुतेतनुसंगतपवनचलितमधिरेणुं २
पतति पतत्रेविचलति पत्रेशंकितभवदुपयानं रचयति शयनंसचकितनयनंमदपति तवपंथानं ३

स्मरयतेमादृशोजनमिति यद्येवंतदाकिंचकरव्यंलज्जांगसंगममरसः तन्निति पाठे हितनुहेतनि ननूत्राक्ष्यसंबोधनेहस्वः अ
थवाहर्षेबहुमनुतेतनश्चतनुतेतानपक्षतानमुद्यानीतः परमानंदप्रदश्चायंरेणुरितिगायति अतनु अनल्पंयथाभवेद्देवक्रिया
विशेषणंवा किंच तत्सप्तवैदिग्याणमनश्चवृत्तिस्तल्यर्थितास्ते २. पतनीति समोहनः परमकोमलयल्लंघेः पुष्पदलेश्चपरम
सुकुमारेणभास्वत्कमलवाभालदर्थशयनंकंदर्पलीलोचितंताभ्यांविविधविचित्रसेोगंधसंसिक्तोपधानादिभिः रचयतिनिर्भीति
रत्नावेगेनासंसिचकितनय नंचचलावलोकसहितंयथास्यादेवंतवपथानंलदागमनवर्त्मपश्यति एतेनचक्षुरादीदियाणांतत्प
रत्नकथितं तदेवाभिनयेनदर्शयति कथंभूतंपंथानं शंकितभवदुपयानंभवत्याउपयानंसभीयेगमनंयत्रतादृशंसर्वनाम्नोदृतिमा
त्रेपुंवद्भावइतिभवतीत्यस्यपुंस्त्वंकृतंति पतत्रेपक्षिणोपतनेहेतुरंगलक्षितंसति पुनःकथंति पत्रेहेतुपत्रेविचलतिसति अ
तेनमनसस्तात्पर्यंदर्शितं २ छ यथाश्रीकृष्णोभिसतस्तथालंमथभिसारोचितव्यापारवतीभवेत्याह मुखरमिति हेरासि

श्रीकृष्णेनसहसख्यंलब्धेहिकेकुंजंचलगल्लनीलनिचोलंधृतदयंशीलयपरिधेहि सतिभिरपुंजंयथास्यात्थेतिक्रियाविशेषणं
उद्योतेहिअभिसारध्वनिबंधःस्यादिति अथवा कीदृशंकुंजंतिभिरपुंजेनांधकारसमूहेनसहितंतिभिरकुंजनीलनिचोलेरभिसारः
नुकूलरसंपोषकसामग्रीकथिता गौरांगपालयानीलवस्त्रादिभिःशोभाविशेषेणयांमोहनंलंभविष्यतीत्यधिकृत्यनिबंधनंकुलंवारयति मोहनस्यापि
मंजीरंनूपुरंयत्र किलसणंअधीरं अत्रत्रमंदंवाप्राग्लभ्यमित्यर्थः अतएवाभिसारेमुखरंवाचालंसमर्थोचितंनज्ञानातिनथा २८
नकेवलमेवकिंतुकेलिषुलोलेचंचलंकेलिसुलोलमितिपाठे केलौक्रीडायामतिचंचलमित्यर्थः कमिव रिपुमिवसंभोगकीडासुनर्म्म
गोष्ठीसुधास्वादप्रतिबंधकत्वात् रिपुमिवत्याज्यमितिभावः केचित्तुशृंगारोपयोगिलाभान्मूकमंडनधारणेलाभस्यैमितिं ४ छ छ
ननुमंडनस्यागेनशोभाहानिःस्यादितिपरस्परमिश्रितेभूषणभूषणांगेरेवपरमशोभाभविष्यतीत्युल्लंठोजनयत्याहउरसीति हेपी

मुखरमधीरंत्यजमंजीरंरिपुमिवकेलिषुलोलं चलसखिकुंजंसतिमिरपुंजंनीलयनीलनिचोलं ४
उरसिमुरारेरुपहिताहारेघनइवतरलबलाके तडिदिवपीतेरतिविपरीतेरनजसिसुकृतविपाके ५

वेष्टयति
तेनवपुरङ्गेरागिमुरारेः मुरयतिस्मभुजाभ्यांगाढलिंगनसुखयेतिमुरवेष्टने श्रीकृष्णस्यरिपुमिवत्याज्यः मुरारिः श्रीकृष्णस्य
उरसिवक्षसिराजसिरतिध्यक्षीत्यर्थः वर्त्तमानसामीप्येवर्त्तमानवद्वैतिन्यायेनभूतेलट् कदा रतिविपरीते पुरुषायितसुरतसमये
किंविशिष्टेउरसि उपहितहारे शुभ्रत्वमापन्नयालंबयालंबदाक्षिंगनव्यवधानकृतक्षणरहिते अथवाखंडीयकंठस्थितिः आ
लिंगनंचानुयेरागेवक्षोभाविशेषदर्शनायउपहितोहारोमुक्ताहारोयस्मिन्नूतादृशेनत्रोत्प्रेक्ष्यते कीदृशंघनइवतरलव
लाकेतरलाचंचलाबलाकावकपंक्तियंत्रतादृशेघनइवमेघइवशुभ्रत्वंचरितेनहारस्यामिचांचल्यंश्वेतिनं केवलंइवविचित्र
विविधप्रकारवतीविद्युदिव दृश्यतेतानेनमोरतकोशलंध्वनितं अक्रूरोपमाचेयंकथितेति विविधमंडितसकलमेघोपरिचंचला
वकपंक्तिरूपुपरिबऊकालस्थेर्म्यवतीविविधविचित्रचमत्कारवतीचविद्युद्दिस्यातदाएवंभवति तदभावात् तत्रान्यदपिप्रलोभ

नायानश्रवणाय्याह कादृशउराश सुकृतविपाके सुकृतस्यशोभनाचरितस्यविपाकेविचित्रेयरमफलरूपेत्यर्थः विपरीतरतौसुकृतस्यसु
कृतविलासरूपाचरितस्यविपाकोयस्मिन्निति वा तरलबलाक इत्यादिपदान्यधिनदिशेषणानीति वा तरलाचंचला बलाकाकामुकी
संभोगरसाकांतावरस्त्रीयत्रतादृशे पुनःकीदृशे धीनेगिरिधातुभिः कुंकुमादिनावभंजितत्वात् तत्कांत्याकांतत्वाद्वा रतिनिपरीते
स्त्रियाःपुरुषायितंनेयत्रतादृशे सुकृतविपाकेतस्यसुकृतस्यविपाकेश्रीराधायास्तादृशावेष्टितरूपफलसिद्धिर्येस्मिन्निति वा अथवा
नायिकायाःसंबोधनानि उपहितनहारेइत्यादि उपहितः प्रथमसमागमेश्रीहरिनोपहारीकृतोहारोयस्यास्तादृशे अनेनदानादिको
पायोदर्शितः तथाच नवकृष्णः तदुरसिनस्मिन्समयेतादृशेशोभाप्रदोभविष्यतीतिभावः तरलबलाके अतिपुरुषायितंनेयस्या
स्तादृशीत्यर्थः अतएवहेरतिविपरीतेइति सुकृतविपाके तस्यसुकृतस्यपरमफलरूपेतेनाभीप्सितत्वात् विपरीतरतेरेवचैतानिविशेष
णानिनिवा तदाकीदृशेरतिविपरीते सुकृतविपाके उभयोःपुण्यपरिपाकरूपेनत्रहेतुः तरलबलाके अतएवोपहितहारेइतिबलाकावक

विगलितवसनंपरिहृतरसनंघटयजघनमधिधानं किमालयश्रयनेपंकजनयनेनिधिमिवहर्षनिधानं ६

पंकेोत्पाहलाकाविशाकंटिका बलाकाकामुकीप्रोक्तावलाकस्त्रवकोमतइतिशब्दार्णवः विपाकःकीर्त्तनेस्वादोपरिणामेचपुंसीनमितिविश्वः
५ ७ ७ पुरुषायितंतिरूप्येदानींनायकंस्त्रीसरूपमतिविगलितेत्यादि हेयत्रनयनेश्रीहरिनवपल्लवत्रज्ञाणांमंजनमाशेषय

किदृशंजघनं विगलितवसनं विशेषेणगलितंनयनेवकंदर्पकोविरमणीयकंतस्यसंगमेयरमरसज्ञाभाः शृंगाररसविकमेणवस्त्रं
यस्मान्न अतोधिधानंविधानमावरणंतद्रहितं पुनःकीदृशंपरिहृतरसनं पंकजरूपेणनयनेनमन्मथरमथितचित्तेनप्रेरितेन दूरि
कृताशुद्धघटिकाम्यस्मात्तादृशे तेनैववांविग लितवसनमितिच पुनःकीदृशंहर्षनिधानेरमानंदस्याव्यभिचारिगृहं कमि
वनिधिमिव नायकश्रीरोमणेरभीष्टधनमिव अथवा विपरीतरतमेववर्णयति तदाहहेसखि किंत्रालयश्रयनेपंकजनय
नेश्रीहरिप्रेरितरसनाहिलक्षणंस्वजघनंतस्मिन्नोन्मेत्यन्वयः तादृशावसरज्ञायमानायारसनायाश्रुत्वयोगलान्विभ

मानीअभिनःसर्वतोभावेनत्यांत्रियांमानयत्यभिमानी लभ्यनिश्चयेनप्रेम्णोभिमानवानितिवा अयमर्थः यथालंअस्मातुलितव
ल्लभाहमितिमानवतीनथासौपीर्यमभानिवल्लभाभमाभिलाषितंपूरयिष्यतीत्यभिमानवानिति अतोमधुरिपुः मधुर्वसनः क्षो
भकलेनेरिपुर्यस्यनादृशस्यकामंतद्भमणरूपाभिलाषंदूरत्वपरिहरणेनोभायथरिपुर्गकांतः प्रियःसहायेनानंदनत्वयावज्ञाक
नोभविष्यतीतिभावः मधुवनइवमधुररसास्वादानुरस्यमधुरिपोरितिवा अथवा ईश्वरजानिः रात्रिरपिइदानींसंप्रतिविरमंया
निभ्रवसांगंगठति ममवचनंभद्रांक्येकुरु कीदृशं सत्वरंचलंत्वरासहितंगमनंरचयतीतिनादृशं सत्वरंरचंनेथास्यादे
वंचलसत्विकुंजमित्यादिलक्षणंमद्वंकुर्वितिवाएवभूतप्रेम्णाभिलाषाद्धेतोरजन्यवसानेचयदितवदुराग्रहरूपाद्रागोत्पादस्यमार्चे
रेतदाहेतुकविरहुःखज्वालाजालेयतनंभविष्यतीतिभेदोदर्शितः केचिन्नाभिमानादर्थवानितिराधायामनुकूलत्वाद्भवनाय
करुणाविश्लिष्टलैनरसभगःस्याद्दितिनथुज्यते क्वचिन्नहरिरतिमानीतिपाठः तदानायिकाकर्तृसुरतानिपुणेनकिमर्थेवंनस्म

हरिरभिमानीरजनिरियानीमियमभियातिविरमं कुरुममवचनंसत्वररचनंयूरयमधुरिपुकामं ७ ७ ७ ८

नेरपेक्षेणेवकर्तृयमतत्राह कामकदनंहरतीतिहारिः रतिःसंभोगरूपंवहनमानयतीत्यर्थः रजनिश्चविरममभिरमणंया
निभ्रांप्रोति एवंरसयोवकसामग्रीसमुदायेसैवमत्रेइदानीमेवमधुरिपोःसंभोगेच्छांहरणंकुर्वितिभावः ७ ७ ७ श्रीजयदेवे
इति हेवेश्रवणसुखलक्षणंहरिनमनत्रणमनएवंभूतचरितानुज्ज्वलनेनभजनतइत्यर्थः कीदृशं प्रमुदितमानंदयुक्तंहृदयंयस्य
नादृशं प्रियासंगमोज्युक्तेनेतिभावः तत्रापिअतिदयासहितंभक्तप्रियत्वात् अथवाहरिसर्वोत्तमसर्वोत्तमानायिकात्रसंगे
नयपरिपूर्णगुणप्रकटनादहितायेनसर्वेषांमनोहरणात् सदयसत्तांशुभावहोविधिर्येस्मात्तमितिस्वानुभूतंवर्णितंयथालोकेप्र
सिद्धिरनयाश्रयद्याहरिर्जयदेवस्मरहेप्रकटीकृतवभूतेति कृसति श्रीजयदेवेयरमरमणीयंयरमः परमानंदरूपस्यानरमणा
थः रसवलितस्यानरमश्चासौरमणीयश्चयरमरमणीयस्तं श्रीराधामोहनयोश्चरितानुभवणनिसति कीदृशेजयदेवे कृतह
रिसेवे कृताहरेः उक्तलक्षणासेवायेनतादृशे कीदृशं सुकृतैःशोभनाचरितैःकमनीयंकांक्षणीयं कोटिसु

यमकमिश्रसारकः ।

एवंयंचमेश्रीकृष्णस्योत्कंठामभिःसरणंचनिरूप्येदानींयस्मिंकंदर्पशरपीडितोनागंतुमशक्नोराधामनोरमंकेतनिकुंजेसंस्था
प्यनन्येष्टितंसखीदृष्ट्वेवदर्शयतिअथेति अथशब्दोमंगलार्थः आनंतर्यार्थोवा तत्रस्थितेनसाश्चेष्टितंगोविंदेगो
विंदविषयीकृत्यसखीभ्योःसंधिकारिणीत्राहोवाचश्रीराधिकासख्याःगोवाचंयरमरहस्यतयाविंदतिजानातीतिगोवि

अथनागंतुमशक्नोचिरमनुरक्तोलतागृहे दृष्ट्वातच्चरितंगोविंदेमनसिजमंदेसखीप्राह ४२

मूलम्

तृथदोषादानं कीदृशो मनसिजेनकामेनमंदेव्यथिते कामोमंदस्तल्लोयस्मात्कोदृक्कंदर्पस्तरूपवृत्यर्थः किंकृत्वा नाश्री
राधालतागृहेकृचिल्लतामंडपेचिरंबहुकालंव्याप्यानुरक्तोदृष्ट्वाआस्मिन्नेवनिकुंजेसमागत्यमामनुनेष्यतीत्येवंज्ञात्वेत्यर्थः
कीदृशोअनंगविक्रियातःगंतुमशक्नोचलितुमसमर्थो अथवा गोविंदेनुरक्तामितिव्याख्येयं नैनेवबहुकालास्थीयतामुमस

सखीयदाहतत्कीनेनकथयतियत्पपतीति गीतस्यास्यगुणकरीरागःरूपकतालःरागलक्षणं रत्नोत्सुकाकांतयथिप्रतीक्षाआ
लापयतीमेदुष्पज्ञाप्या इतस्ततःप्रेरितदृष्टिरार्द्रात्रपामानतमुर्गुणकरीधसिद्धेति नालस्तत्कथिन :प्राकृगीतार्थरूक हेनाथहे
हरेराधावासगृहेसकेतनिकुंजमंदिरेसीदत्यवसन्नाभवति विरहदुःखापहारायात्वहरद्यनिसंबोधनं नाथेति नाथनाधे
यान्नोयतनाथेश्वर्य्याद्गीष्ठितिहेस्वामिन्समर्थेनत्वयास्वीयानोदुःखशांतिर्नोचितेतिहेतोरिति: अथवा हेनाथयाचयितुयो
ग्यअतएवत्वामेवयाचतेनाहेनाथत्वयाचयनक्रियोगेनत्वत्समोधीरेनस्थिरनृतापदीरेणवा हेनाथसर्वैश्वर्ययुक्तनायकगुरुरे
त्वनापिकाया:सर्वैरसद्यनुज्ञाहेनाथसखीत्राशिषः तद्दीयतएवसर्वपिधैः समर्थेनत्वन्नाथेनस्वामिनासनाथासीदतिन

पपतिदिशिदिशिरहसिभवंतं तंदधरमधुरमधूनिपिबंतं २ नाथहरेसीदतिराधावासगृहे ध्रु०

न्नोचितमितिवाक्यार्थश्च अथवा यथावत्सवहीनांत्रसिद्धोनादामनाथेतिसंज्ञाभवतितद्वाधीनोयथावत्सीवर्द्धः सर्वत्रगछ
तितथात्वद्वाधीनासानोयेक्षणीयेतिशेषार्थः ध्रुवपदं अथपदानि तदद्भुतानुरागविवर्त्तिदर्शयति रत्नसिंहासनेभवंतंत्वामे
वदिशिदिशिप्रतिदिशंयत्रयत्रगते कीदृशं तत्तस्माराधायाथदधरंतदेवमधुरमधूनिस्वाद्भूतानिनानिपिबंतं तदधर
संसर्गान्मधुरान्गिमधूनीवथान्यक्षरणीनानिशूण्वंतमितिवा अत्यादरेणश्रवणंयानमुच्यते केचित्तुतदधरेत्यादि
पदेति तच्छब्दस्यान्यपरत्वादन्याथाअधरमधूनिपिबंतमितिव्याकुर्वंतिचतन्नसमीचीनं बाधकलक्षणविरोधात्
ध्रुवलक्षणंतुसंभवति यद्ध्रुवं त्रिभुवनमपितन्मयंविरहेइति २ श्रीरामजयरामजयजयराम श्रीकृष्णायनमः

ननवेवंचेन्नर्हिकिमितिनागतेत्यतआहत्वदिति त्वदभिसरणेतवाभिसारेयोरसउत्कण्ठातस्याहस्तेनवलंतीआभिमुखीभवंतीकिंयंति
यदानिकतियथानियदानिचलंतीगच्छंतीसतीयतति त्वद्विरहमूर्छयागंतुमसमर्थेत्यर्थः अथवाहेनाथत्वदभिसरणायसेत्वा
प्रत्यागमनवेगेसतिकियंतियदानिकंतियथामियदानिकुंजवदेशानिचलंतीगच्छंतीसतीवियोगभरेणयतनियदेहस्यैक्षणे
भूलग्नाभवंति अतएवनवलंतीत्यागच्छंतीभवंतीत्यर्थः २ ७ ७ हाकष्टमेवंचेदशक्तानर्हिकथंजीवंतीत्यतआह
विहितेति परंकेवलंतातवरतिलकैंयापूर्वानुभूततवरतेरेकलवेनसंगमप्रतीक्षयातवरतेःकल्पोदृढिस्तयावाजीवतिजीव

त्वदभिसरणरभसेनवलंती पतनियदानिकियंतिचलंती २ वि
हितविशदविशाकिशालयवलयाजीवतियरमिहतवरतिकलया ३

नंवयंतीत्यर्थः कीदृशीविहितादृढाः सखीजनेस्तायायनोदनेतिशेषेणहिताः पथ्याइतिवाविशदाद्याः शु
भ्राःविशाकिशालयाश्यामाकांकुरास्तवलयाः कंकणानियस्यास्तादृशीकलनाकालयोर्दृष्टिकलेतिविश्वः अथवा
जीवनोपायाः विहितनयायेविशदाविख्याताविशाकिशालयाः अंकुरयल्लवाद्यःतेषांवलयानियरंयराशिर्य
स्याःसाधियरंकेवलंनवरतिः संभोगस्तस्यकलयाआत्रयाजीवतिनस्यात्तत्वमेवजीवनोपायः नान्येत्रयाद्यतिभावः २ ५१

किंचमुहुरिति मुहुर्नारंवारंविक्षिप्तामंडनेर्बर्हमुकुटमकराकृतिकुंडलादिभिर्लीलानवानुकृतिर्यस्यासा अहंमधुरिपुरहमि
तिभावनशीलाचिंतनपरारहसितवत्येवंविधायाहमेवमधुरिपुरितिचिंतनरूपभावेत्यर्थः लीलाचहावविशेषस्तदाहबाह्यार्थ
नः क्षयोजनस्यचेष्टयानुरागातिशयेनया क्रियतेऽनुकृतिः सेयंलीलोक्तामुनिसत्तमैरिति तथाचोक्तं गत्वानुरागस्त्रिनवि
भ्रमेक्षितैर्भोरमालापविहारविभ्रमैः आक्षिप्तचित्ताःप्रमदारमापतेस्तास्ताविचेष्टाजगृहुस्तदात्मिकाः १ गतिस्त्रिनयै
स्तृणभायणाद्दृष्टुप्रियाः प्रियस्यप्रतिरूढमूर्तयः असावहंत्वित्यबलासदात्मिकान्यंविदुः कलविहारविभ्रमाइति २
यथावामृगमदकृतनवपत्रावतंसोज्ज्वलरुचिरशिखिशिखंडचक्रधम्मिल्लयाश्च अन्यत्रोक्तिहितमत्रेवंत्रयमुत्कीर्णयंती

मुहुरवलोकितमंडनलीला मधुरिपुरहमितिभावनशीला ४ रतिसमयेतिनिकथमभिसारं
हरिरितिवदनिसखीमनुवारं ५ श्लिष्यतिचुंबतिजलधरकल्पं हरिरुपगतइतितिमिरमनल्पं ६
ति

कृतमधुरिपुवेषाभामिनीपानुराधा १ मधुरिपुरितिकठिनचित्तस्यचिंतनेननदृढचित्तयाकालासेषंकरोतीतिसख्याः
कटाक्षितं मधोर्वसंतस्यरिपुरूपयासहविलासंविनाव्यर्थकारीतिवा ४ तच्चावायत्रयाश्रयितत्वंगमाप्तिंमाहरतिमि
ति हरिमीक्षितायहारीविरहसंतापहर्तेतिवाभिसारसंकेतस्थलंतरितेऽतीधृकथंकस्माद्धेतोर्नयेतिनागच्छतीत्यनुवारंवा
रंसखीवदति ५ अपिच सामदनमदश्यामत्वात्तथाविधचित्ताहरिरूपगतःघामदूतिंचुंबाऽनल्पमधिकंवदुमानतीर्थंवा
तिभिरमंधकारंश्लिष्यत्यालिंगतिचुंबतिच अनल्पंयथास्यात्तथेतिवा कीदृशंसजलमेघसदृशंनवभ्रमवद्गमनाद्वाकृ
त्वालनंप्रसारणंत्वक्चुंबनंचमुखवाद्यंतथाकृथाभावात्तस्मिंभक्तेलज्जिताभूदितिभावः ६ श्रीरामजयराम:

भवतीति भवानत्वमिति विलविनिविलंचलज्जानवतिमतिविगलितलज्जागतलज्जासतीविलयतिहेतिनिकृष्टमकथमेनावदीद्य
म्यमखिलयारचितमिति विलापंकरोति रोदित्यश्रूणिमुंचति सावासकसज्जावासकेलीलागृहेकोनसंगमायसज्जासंभृतसे
कलीलोपकरणं भरतोरभिदधेस्त्रीणांवासरूपवासकः सवासकवशाल्लोकः समेत्यनिगूहंतंति सज्जीकरोतिः चात्मा
नंयास्तावासकसज्जकेति वासकसज्जेयंनायिका तथाचोक्तंशृंगारतिलकेभवेद्वासकसज्जासोसज्जितागारनायिका नि
श्चित्यागमनंभर्तुर्हरिरेणयथायथेति ७ श्रीजयदेवेति श्रीजयदेवकवेरिदमुदितंकथितंगीतरसिकजनंशृंगार र

भवतिविलंविनिविगलितलज्जा विलयतिरोदितिवासकसज्जा ७
श्रीजयदेवकवेरिदमुदितम् रसिकजनंतनुतामतिमुदितम् ८

समाधभाविनानःकरणंअतिमुदितंअतिशयेनानंदितंतनुतांविस्तारयतुशृंगाररसविशिष्टभक्त्यास्वादनीयामित्यर्थः अथवा इदंसखीवाक्यंश्रियाराधामोहनयोर्भक्तवाजयः सर्वोत्तमभक्तेभ्यः विजयः उत्कर्षोवा
यस्यनेनदीयतिकविलंयस्यतस्यप्रतिनंदितंआविर्भूतमोरसिकाः इदंतनुतांरसिकेभ्यः विस्तार्यतांविस्तारंकुर्वंत्वित्य
र्थः कीदृशं इदंरसिकंजनयतिकरोतीतिरसिकजनं पुनःकीदृशंअतिमुदितं अतिशयेनमोदेहर्षेणआनंदेन
नोतिविस्तारयतीतिअतिमुदितंअर्थोश्रवणकीर्त्तनपरायणमित्यर्थः ८ छ छ छ श्रीरामजयरामजयजयराम

इदानींतस्यास्त्वदेकपरत्वमाह विपुलेति हेकितवधूर्तसामृगाक्षीमृगशावलोचनानत्वामंदकंदर्थस्यकंदर्थकोटिरमणी
यमूर्तेस्त्वत्संबंधनल्यकंदर्थस्यानल्पाकंदर्थचिंतावासमभभ्राणकोटिवल्लभः कदावागमिष्यतीत्याशयेनस्त्वत्प्राप्तिविधायहृद्दि
क्षुलाध्यानेनलग्नात्मधिसंगतासतीरसजलधौशृंगाररससमुद्रेमग्नावभूवेत्यर्थः रससागरमग्नायाश्चेष्टितवर्णयति कीदृशी
विपुलाश्रुपुलकयालिः रोमांचयक्तिर्यस्यासा भग्नस्योद्धरणार्थमिवगृहीतांकेवलदंशस्यशैथिल्यसात्त्विकविकारेत्यर्थः किं
कुर्वंती तत्प्रशैथिल्यमपनीयाथितचित्तसत्तवस्तनालभनाधरपानादीविधेनोन्मोचनासक्तिमाकलय्याकुलंकाकुंकाकुध्व
निविकारविशेषेणकुलंयथास्यादेवंव्याहरंती कुतइतिनास्माद्भावमाश्रितामुंचनमामेत्यादिकुपितेवनियेधंकवाक्यंकथयंती

विपुलपुलकपालिःस्फीतशीत्कारमंतर्ज्जनितजडिमकाकुव्याकुलंव्याहरंती नवकि
सलयविधायामंदकंदर्थचिंतारसजलधिनिमग्नाध्यानलग्नामृगाक्षी ४२ श्रीरामजी

त्यर्थः उक्तंच काकुःस्त्रियाविकारोयःशोकभीत्यादिभिर्ध्वनेरिनिकुमिदेतल्लक्षणं केशवधरादिग्रहणेमोहमानाविमाननेसे
र्ष्यानेवचहिःकुप्येद्यत्रकुद्धमिनइति पुनःकथंस्यात् स्फीतःप्रवृद्धःशीत्कारोयत्रवंयथास्यात्तथानलोत्रेखाहिनाचोच्चटशी
त्कारंकरोतीत्यर्थः वाह्यविकारानुभवएवंदानीमंतर्विकारमाह पुनःकथंयथास्यात् अंतश्चित्तेजनितोजडिमनाजाड्यं
स्तंभः आनंदविकारस्तद्यथास्यात्तथा अनेनरत्नाख्योभावउक्तः एभिर्भावैःरसजलधौमग्नत्वमुक्तं संभ्रमेणप्रतीक्षा
तइत्यानंदावाप्तिलक्षणंजडतास्थानवस्थवस्थाधीर्यक्षमिता यहियोरुक्ष्येवंतहिंत्वंगमेकीदृशीरसीदृशीभविष्य
तीतिकोवलेथितुंसमर्थइतिभावः अन्यस्याधिजलधिमग्नस्यातज्जीद्यरोमांचः शीत्कारस्तद्रूणंभाषणंकाकुनिर्गमन

ननुमयासहरमणंज्ञातमेवकिमर्थंममतत्रगमनंचेदेवंरमाणविसाक्षात्कारविनावस्वमाणव्यापारइत्याविनिश्चंनेनुंसमर्थानि
भविष्यतीत्याहश्रृंगेधिति हेकल्पणवरननुःसुंदरगोत्यविनालाम्नेनिश्चंराविनेनेष्यतिप्रभातंयथितुंसमर्थानभ
विष्यतीत्यर्थः कीदृशी इतिअनेनप्रकारेणकल्पोलंकारः विकल्पस्त्वदागमनशंकातल्पत्राव्यारचनादूतीप्रेषणादि
त्वदागमनोपायचिंतनमेभिः संकल्पोमनसोहनिरित्यादिलीलाज्ञानव्यासक्तायितसद्मासंगेविलसंगमाभिलाषिण्पा
स्तस्याः मकुत्राथिमनसोविरामइतिभावः अलंकारादिव्यासंगहश्रेयतिचश्रृंगेधिति श्रृंगेधाभरणमलंकारंनवमुखा

श्रृंगेधाभरणंकरोतिनवकुञ्जाः पत्रेथिसंचारिणः प्रामंलोथरिश्रंकनेविनमुनेश्रंथांचिरंध्यायति
इत्याकल्पविकल्पतल्परचनासंकल्पलीलाज्ञानव्यासक्तायाविनालयावरननुनेंथानिश्रंनेष्यति ४२

यमंगलायवावकुञ्जेनेकप्रकारेणकरोतिइत्याकल्पः कथितः पत्रेथिमंचारिणंहरक्षयत्रेःथियक्ष्यादिनाचलतिसतिलांघा
सुमागतंथरिश्रंकनेसर्वतःवितर्कयतीत्यर्थः अनेनविकल्पः अविचलनवकाशकेलिमिनिनेश्रंथांवितनुतेविविधविचित्रोप
धानादिभिर्नानाप्रकारेणविस्तारयति एवंतल्पः चिरंबकुंकालंध्यायतिस्वदागमनोपायंचिंतयति रचनेयंदर्शिता
एभिर्व्यापारैस्तवागमनाशयाकालंनयतीत्यर्थः अथमल्पनारम्भोहावरूपुक्तं अल्पतासानुकथिनाप्रियस्यागमनेसति
दिहक्षयोभयोल्लहशासंभ्रममलंकृतिरिति आकल्पवेषेनेथथेइत्यमरःतकौविकल्पः श्लोकेचेतिसंकल्पः कर्मधानसमिति ४२
४२ सर्गेनेकविरांशिथंयुक्तेकिमिति श्रीगोविंदस्यगिरोवाण्योजयंतिसद्गीतकैर्मेणवर्त्मनेश्रमंमुंदरस्यविलासगृहोपसृद्य

नं
भास्यथरेथाद्यश्लेथालंकारश्चात्रहलः केशवनीलयोरिनिधरणिः भावगर्भितयावकुर्वेदग्ध्याख्यायनेननत्वेनचगुरुजनवंच
नयासभोगसंथत्तिसंपादनात् किंभूतागिरः सायमतिथिप्राशास्त्यगर्भाः सायंकालेयेतिथयस्तेषांप्राशास्त्यस्त्यागनादिहश्रंमाध
व्योयमतिथिर्गृहिणंपुण्योत्पादकः वस्तुतस्तुक्रियाभिसारसंकेतज्ञापनादयंबकुंसुखदातेतिगर्भेभ्यनरेयास्तानाः दत्तो
मयाभ्यनरेभिप्रायविशेषयुक्तोहस्यर्थः स्मोक्तिरलंकृतिरिति कीदृशस्यगोविंदस्य नेदांतिकेथिनुःसमीपेयेनसाहकृ
सकेनस्वचनारूपेश्रंगेखानिस्तनंभोगीरवटेविश्रामहरणेनश्रेयेधलक्षणंश्रीराधायावचनेगोपनःसगोपनंकुर्वनः किंनादि

मु

किंविश्राम्यसिकुत्रभोगिभवनेभोगीरभूभीरुहिभ्रांतर्योसिनदृष्टिगोचरमितः सानंदनंदास्पदं राधायावचनेनदृ
ष्ट्वगसुखान्नंदतिकेगोपनेगोविंदस्यजयंतिसायमतिथिप्राशास्त्यगर्भागिरः ४५

ति हेभ्रांतंथिकभ्रांतदृष्टिकोमलामंत्रणे भोगीरभू भी रूहिवदृक्षेकिंविश्राम्यसिविश्रांमंमाकुथाः तत्रहेतुःकु
लभोगिभवनेकुलस्थासोभोगीचंतस्यभवनेकालसथोदासेथसेश्रृंगारिणः भोगीकामुकसर्थयोरिनिविश्वः नहिकुयाभीसा
ह इतोबलात्तांदृसकलहिंमनंनंदास्पदंभरिंनथासिचथितुयाहीतिश्रुत्यसर्थावासथरित्यागेनश्रीमकृष्णस्थिथेन
चनिर्दृतोभविष्यसीत्यर्थः सूर्योभविष्यतीत्यनआहदृष्टिगोचरमिति आसन्नमेवथथिकमुचनेनसंकेतस्थचनात्कुलस्मात्
गतागंवेमदधकमलेनचश्रीराधायाः वचोजयंतीनिश्चंनेन अनचानुप्यादिगुणविशिष्टोराधामोहनावालबनोस्वयंदूती
चमाथिका निजागमसुखचनःमुहूर्थनविभावाः एवंरसरहश्रृंगारेणिरूपनः ४५

पि

श्रीराधानुरागास्पदत्वेनधन्यः सन्नास्तेविगतविरहमूर्छश्चवेकुंठोर्यत्रहरिनादृशः ६ ७ ध्रुवंतावदुभयोरनुरागंनिरू
ध्येदागीरसोनरप्रवेशेनरसविशेषवैचित्र्याभावोदेकंप्रकटयनूपुनरविहेतुप्रवैकंविप्रलंभारव्यंशृंगारमवतारयति अ
त्रांतरइति अत्रांतरेस्मिन्नेवायसरेऽनुश्रेणुजालैः किरणसमूहैर्हरिदावनांतरवनमध्यमदीयथन्नकाशितवानू
अनेनालोकिकत्वंज्ञेयंहरिदावनांतरप्रकाशितवान्नलभ्यमेति परमनिविडस्मारवर्मनोर्नागरीकिशोरयोरनंगमु
द्दीपयदित्यर्थः कामसहचरत्वान् चंद्रस्योद्दीपनत्वमाह कीदृशः शिक्षप्रणीदिकसेवसुंदरीतस्याः वदनेचंदनविंदुः मंड
लाकारसकुंकुमोद्दष्टश्रीखंडतिलकः श्रीराधावदनेतिलकादिनिर्माणस्पष्टालक्षस्यास्यदर्शनेनमदनीनिभावः विप्रलं
भहेतुत्वंदर्शयन्विशिनष्टि कीदृशःसुकटाप्रकरीभूतालोलनश्रीः विकचविशेषशोभायस्मिन्नूनादृशः तन्नोन्मेषणे कुल

अत्रांतरेचकुलटाकुलवर्त्मयातसंजातयातकदृवस्फुरल्लोलनश्रीः हरिदावनांतरमदीयथदंशुजालैर्हि सुंदरीवदनचंदनबिं
दाकुलस्यश्रीकृष्णेभिसारिकासमूहस्ययोवर्त्मयातः संकेतंआगमनमार्गप्रतिबंधस्तेनसंजातमुत्सर्जनातंकंयस्यनादृशदृव उ
र्द्धंच किमुतीर्णः यथाःकुपितभुजगीभोगविषमोविषोदाभूर्यस्यकिमितिकुलयालीकदुगिरः इतिस्मारंस्मारंदरदलितनयनेषु
निरूद्यौमरोजाक्षीश्रोणाद्दिशिनयनकोणाविकिरतीति अत्ररूपकोत्प्रेक्षालंकृती केचित्तुश्रीहरिदावनेश्रयीःविप्रलंभमसहमाना
: सर्वसंगतेसंयोगमनुचरंतीयंतोत्रसप्तमेवंवैचित्र्यविप्रलंभाख्यमनुत्तरसविवक्षंतिनिरूपयंतिनत्वेवसंगतिः सर्वसंगत्यर्थोस्तेसं
योगाःअग्रिमाश्चयद्यप्रेमविलासप्रभवाःतथाप्यनन्यज्ञानंत्याहुत्यादिभिरनन्यजनेनसयमेवरमिनमन्याद्दिश्रपबंधद्वयेनश्रीराधायानिरू
पितंसंगीतेप्रणयालापाभूतनिर्यीयतत्संगमहिहेरेवनागरमौलेस्तस्याः अथेशाकर्णनीलनिचोलेत्यादिनतीसमेतद्दुंभावमद्दनि
रूपयानागत्यीकृतानुनयेविनितस्यादियाह्यीतिनिरस्कारलद्धेसुगमएवनदीयानांयरितोवायेवेदंव्याकृतंलक्षनम

नद्दानेनश्लोकेनश्रीराधायांकीदृशिगोविंदेन्याभिसारिकाणंरोधकलंवलितं अतएवलोलनश्रीरितिनासांवर्त्मयात
यातकेनज्ञातकलंकस्यापितयोः श्रीस्यादद्दनेनद्दुर्भगवभूवेत्यर्थः अन्यत्समानं ५५ ७ ७ विप्रलंभस्यहेतुंप्रदर्श
द्दानीनदृर्दयति असद्दीति सारधाउच्चैरत्यर्थंविरचितः कृतोनानाविधःकाशिकानकथंचनशमभुपेत्यमाथेत्सस
दृत्यादिविलापोयत्रएवंयथास्यात्तथायरितापंचकारद्दतवती किंभूताविधुराविरहदुःखितानकसनिशाधरविवेवंद्द
मंडलेप्रसरतिसति पुनःकिंभूतेमाधवेनायकक्षिप्तोमणौविहितविलंबेसंकेतगमनेभूमिकालातिक्रमंकृतवतिसति मा
धवपदेनचंचलद्दयुपालंभोवायस्तान्तरेवसमीपेवर्त्तमानेविक्षप्तेनद्दोधायविहितविलंबेसतिप्रेमकौतुकदद्दीनायसखी

प्रसरतिशशधरविवेविहितविलंबेचमाधवे विधुराविरचितविविधविलापंसापरितापंचकारेद्दुः ४६

भिःसहसंमतंविधायतत्रैवनिलीयस्थितेसतीत्यर्थः उद्दीपनविभावश्चेदुः ४६ ७ ७ यदुक्तंविलापंचकारतदुक्त
पद्यावर्णयति कथितसमयेत्यादिना गीतस्यास्यमालवरागः यतिमठतालः तल्लक्षणंकथितंतत्राकविप्रलब्धाचात्रनायि
काप्रेष्यद्दतीसंयंगत्वासंकेतेनागतःप्रियः यस्यास्तेनविनाद्दुष्यादिप्रलब्धानुसामतेति गीतार्थेरूक्तद्दैसविद्दतद्दास्मिन्समये
सानदुःखप्रतीकारायकंनरद्दारणंयाभि अथवाकंजलंतापहरणंत्येनेणंयाभि तेनविनाजलाद्दिषुप्रविशन्तिद्दत्यर्थः किं
भूताद्दसखीजनवचनवंचितासत्यएवजनःद्दतरजनवनद्दयेप्त्यः तद्दचनैर्वंचितापद्दतारितावारंवारंस्वाभिमतोद्यमेद्दते
द्दनानाधकारवाक्यकोवीरितेत्यर्थः कोन्वस्मानिलाद्दैषुत्रमनेसवेनाम्निचथावकेचमस्तरेवसुखज्ञायंजलेषु कमितिविश्वः

ममेति एवंविधतयाममसरणमेववरंश्रेष्ठंनतुदेहधारणं किंलक्षणंहं अनिवितथकेतना अनिक्रान्तवितथंनिष्फलंभूतंकेन
नेत्याहारंयस्मात्तादृशी अकृतकार्यत्वात् अथवा अनिक्रान्तवितथमितिवितथंसत्यंकेननत्वंछेनंभिद्यमानवतीत्येवंरूपयावि
जीवतीतियस्मात्तादृशी अथवा अनिवितथंनिःफलंकेननवेष्टसंगमंभवीष्यतीतिसखीनामुपनिमंत्रणंयस्मात्तादृशी अ
थवा अनिवितथंअनिक्रान्तेनविरहेणकेनजातकेतनंबहुप्रेमविरकालमनोरथशतोत्तीर्णेनहृद्याद्यभिनिकुंजरूपंगृहंयस्मात्ता
दृशी इतिहेतोरिहवनेअचेतनाज्ञानशून्या अथवा अः श्रीकृष्णश्चेतनायस्मात्तादृशी अथवाएवंविधायाअपिकृष्णेवे

ममममरणमेववरमनिवितथकेतना किमिहविषहाभिविरहानलमचेतना ३ मा
महहविधुरयतिमधुरमधुयामिनी काचिहरिमनुभवतिकृतसुकृतकामिनी ४

तनाबुद्धिर्येस्यास्तादृशीविरहानलंविरहाग्निंकिमितिविषहाभिसहाभितस्मात्पूर्वंनिश्चितमेववरंमनागिष्टं यद्विहेहांतरेपि
तस्यत्राप्तिःस्यात् न्यायश्रेष्ठेवरःप्रोक्तोमनागिष्टमतंवरमितिधरणिः वितथंसत्यंनवचदन्यमरः केतनंलांछनेकाथेगोत्रे
चोयमंत्रणेरतिनिश्चयः ३ ७ माभिस्यादि अहहेतिखेदेदुःखेमधुरासरसामधुयामिनीवसंतरात्रिर्मोपरमसुखरूपाविविधुरयतिविकल
यति अथवामधुरामिष्टाआम्राद्यिफलानोपुष्पज्ञानीनांचयत्कारूपदृष्टफलंतेवैतिविषये संयोगयतिमधुर्वसंतरात्रिमश्रीकृष्णा
त्रविधुरयतिवियोजयतिअतएवममसुखान्यतस्तत्तुल्यापातकस्वभावात्तदेवेतिश्लेषार्थः कापिकृतसुकृतंयथा
तादृशीकामिनीसकलकामायोमाहरितस्याःधीरहरतीतितथाभूतमनुभवतिआलिंगनादिनेतिशेषः विधुरविकलेविश्लेषेभू

अहहेत्यादि अहहेत्यनुते वलयादिमणिभूषणंकंठकादिकविविधश्रेष्ठादिगुणयुक्तरत्नखचितमलंरत्नमयंवाहरिवि
रहदहनवहनेनबहुदुषणंअनेकदोषयुक्तंकलयामिपश्यामि तदंगनायेनतादृशानामधिनायक
त्वमितिभावः ४ कुसुमेत्यादि स्वगधियुष्पमालापिअननुशरलीलयाकामबाणविलासेनमांहृदिमनसिहंतिनाशयति
कामबाणाः धुष्पाण्येवस्वगधियुष्पमथीअतस्तल्लीलयेसुकं कीदृशालीलयाअनिशयेनविषमशीलं
स्वभावोयस्यास्तया तदुक्तं अपूर्वैर्यधनुर्विद्यामन्मथस्यमहात्मनः शरीरमक्तनकुलाभिनस्मनर्गतेमनःइति वाणास्ता

अहहकलयामिवलयादिमणिभूषणं हरिविरहदहनवहनेनबहुदूषणं ४
कुसुमसुकुमारतनुमननुशरलीलया स्वगधिहृदिहंतिमामनिविषमशीलया ६

वरन्याक्षिप्तो ऽन्यहंतिअर्थंतुयेनधृतस्तमेवविध्यतीतिविषमलंवा अथवा अननुशरलीलयास्थूलवर्णचेष्टया अन
नुःशरीररहितः अविज्ञातियरंतुनदृश्यतेतोदुर्निवारश्चिवा किंदृशीमां कुसुमसुकुमारतनुं कुसुमादपिसुकुमारा
तनुर्यस्यास्तादृशी सजातीयेनसजातीयस्यहननमयिविषमत्वमेवद्योतनियादिदं धीरासहनासामर्थ्यविध्वनितं कु
सुमाननुरितिपाठे किंभूतास्त्रक् कुसुममथीसुकुमाराचतनुःसूक्ष्माचेति अत्रापिविषमत्वेनात्यंतशीलस्वभावे यी
सहजेइत्यमरः ६ श्रीरमनयरमनयनयरम श्रीकृष्णनयकृष्णनयनयकृष्ण श्रीगोपिजनवल्लभोजयति

किंचन्नहमिवि अहंदुखिनाधिनहेकनिष्णहहनिकुंजेनिवसामितिश्लमि कीदृशी नगणितानसंभाविनावनवेन्न
लतायेश्चयातादृशी अनेनदुर्लभ्यमधुलोधितमित्युक्तं अथवा शिरश्चालनेनगणितानलमन्वेषयत्यायरिसंख्याता
वनवेतसवृक्षायथासा गणितवनवेतसाहंदहनिवसामित्रिपुनिवसाम्येवेत्यर्थः मधुसूदनः श्रीकृष्णोमाचेतसा
स्मरत्यधिन मधुसूदनयेनकाठिनत्वं चापल्यमधिसंचितं मधुवसंतेमधुररसंवानाज्ञायतीतिवामधुसूदनः स्वाधीनचेतोभा
त्रसाध्यंयत्रस्मरणमधिनकरोतिनत्रस्निग्धेनमनसाकुतोनिरंतरमभानुद्दतिरितिचेतसेत्यनेनध्रुवंनिनमन्यथास्मरणस्यचेतो
जन्यत्वेनचेतसेत्यस्यवैयर्थ्यापत्तेः ७ हरिचरणेति हरिचरणोज्ञरणेमस्यनाहृशोयोजयदेवकविकेसस्यभारतीवाणीहृदि

अहमिहनिवसामिनगणितवनवेतसास्मरतिमधुसूदनोमामधिनचेतसा ७ हरिचर
णज्ञरणजयदेवकविभारती वसतुहृदियुवतिरिवकोमलकलावती ८ १३ श्रीगम

हृदयेवसतुत्रर्थानुरूपभक्तानांहरिचरणज्ञरणेत्यनेनवाण्याश्लोकिकत्वमुक्तं कीदृशीकोमलाशुकठिनवर्णकोमलत्वंसु
खोच्चारःस्पृष्टार्थपरिभूषितइति कलावतीकविलकलायुक्ता केवयुवतिरिव कीदृशी कोमलामृदुगीकलावतीचतुःषष्टिक
लाकुशला अथवाहेकोमलसरसश्रोतः हेहरिचरणज्ञरणेनिवा कलावतीकलोज्ज्वलनिर्व्याजलक्ष्मीर्मोक्षादिसंपत्तिर्यस्यासा
यांभारतीगायतांशृण्वतांमोक्षादिश्रेणीदरीनम्रवतीस्यर्थः ध्रुवंनिरधिकलोभ्रएणयकलहेभानादिभंग्यानिकोमलश्रीर्यस्या
सा अथवा कलोप्रेक्षमाननानूअधिकालश्रीः शोभासौभाग्यसंपत्तिर्यस्याःसातथा हेकोमलभक्तवाक्सत्येनयरमहृदुल
श्रीकलनवभक्तस्यभारतीश्रीराधाचरितवर्णनरूपावाणीयथायुवतिः ध्रुवोक्तावल्लभाश्रीराधेवतवमनसिवसतितथेवेयम

नदेवमनयाछंद्यादिविषलक्ष याश्चेष्टितमनुवर्ण्यदूतीतस्याः कृष्णविषयकप्रेमदशीनायनदर्शनेनरमसुकंठवर्णयतिनक्षिमिति
कोनः कमनीयवल्लभः श्रीहरिःसंकेतीकृतोयोमंजुमनोहरोयोवंजुललनाकुंजोवेतसलतागृहं तत्रापियद्यतोहिलोनागतस्तत्का
मधिकामिनीकामानुरोधिकिंअभिसृतः तदभिमुखंगतः कामिनीपरेनस्तसौभाग्याधिक्यंकटाक्षयतिसःस्वभावेनस्वल्पामप्येचानु
सरतिनयावलाक्षिमाद्दष्टइतिभावः ननुभाविहायकथमन्यामभिसरिष्यतीत्यन्यदाहकिंवेति यद्वा नित्यशोसंगमेर्वधु
भिर्मित्रैः कलाकेलिभिः क्रीडाकोशलैर्बंधोरूढः दृढमधिनघटते महिलासाकृष्यतेरोदुमशक्यस्तत्राह किमुवितर्के
मामभिसरनसंकेतस्थलमलभमानः अंधकारिणिघनतरुछायथानिविडांधकारवतीनोपांतेसंकेतीकृतविधिनसभी

तल्लिंकामधिकामिनीमभिसृतःकिंवाकलाकेलिभिर्बंधोबंधुभिरंधकारिणिवनाभ्यर्णेकिमुभ्राम्यति कोनःक्रूं
तमनामनागधिपधिरस्यानुमेवाक्षमःसंकेतीकृतमंजुवंजुललनाकुंजेधियन्नागतः ७० श्रीगमक्रूतायन्मः

क्रूंतम येभ्राम्यतिधरिभ्रमणंकरोतिकिं ननुनागराजशिरोमणेः सहस्रशोनुभूतस्थलभ्रमः कथंभविष्यतीतिनिश्चित्यैहक्रूंतम
नाहति द्विश्लेषदुःखेनोपलंभनोपयस्यतादृशः मनागधिमार्गेमस्यानुमेवाक्षमलंनवलितुंमेवासमर्थइत्यर्थः उ
ल्काचेयंनाधिका उल्काभवतिसायस्याः संकेतंनागतःप्रियः तस्यानागमनेहेतुंचिंतयंत्याकुलायथेतितल्लक्षणंसंशया
क्षेपालंकारेयं नदुरूंदंडिना किमयंशरत्पयोदःकिंवाहंसकदंबकं रूतमधुरसंवादिश्रूयतेतन्नोयदः इत्येष
संज्ञायाक्षेपःसंशयोयत्रिवर्त्यते धर्मेणहंससमुलभेनाल्पघनजातिनेति विनश्चैकंकिंभूचेत्स्मरः उपांतःसमीपेवेतिविश्वः

अथेति अथानंतरंहरेरंभणेनालिंगनेनवलिनोज्ञातोविकारोऽनंगाविक्रियायस्याःसा कलत्रांवकुचौतत्रतरलश्चंचलीकृतोहारोयस्याःसा कुचयोःकलत्रांवेतनदुपरिहारस्यवणेनेननिर्विघ्नसुरतोत्सवनिर्वाहायमंगलकलत्रस्थापनमिवेतिध्वनिः कामक्रीडाहरणंकुरुतिसुकृं संभोगकेलिलालसेनलक्षितोहरणश्च २ विचलदिति क्रीडावशातोविगलल्लज्जिश्चंचलैरलकैश्चूर्णकुंतलैर्ललितोमनोहरः आननचंद्रोमुखचंद्रोयस्यासा लालितेचालकानामुखेचलत्कलंकवज्जघसःअतीतः पुनःकीदृशी तस्यश्रीकृष्णस्याधरमानरभसेनवेगेनहृतातेजातस्तुखाभुभवेनचक्षुर्भ्यांलिनंयस्यासा अतिमादकाद्धरपानेनमनन याकृतधूर्णेंद्रियार्थः २ चंचलेति लावण्यनिर्झरणमप्यहंस्यातुनपारयेत्तमेवममप्राणवल्लभंसेवेतस्यानुनयंश्चाटुधूर्तज्ञातोस्ये वंकथंस्यात्शिरःआलेनेनुक्षीदवेगेनचाचंचलाभ्यांकुंडलाभ्यांलालितोकपोलोयस्यासा पाठानरेहसितोन्मादावेतिगतागत तेनपरमसुकुमारत्वात् किंच मुखरितांशद्भ्यांमानरसनाक्षुब्धेकायत्रतादृशस्यघनस्यगतागत

हरियरिरंभणेत्यादि हरियरिरंभणेवलिनविकारा कुचकलत्रणेपरिहरलितहारा २ विचलदलकललितानननंचंद्रानदधरपानरभसहृत नेत्रा ३ चंचलकुंडललालितकपोलामुखचितरसनजघनगतिलोला ४ दयितविलोकितलज्जितहसिता बहुविधकूजितरतिरसरसिता ५

नेत्रलोलाचंचला यथासंग्रामेविविधवाद्यैःएवणेचापलंभवति तथास्याअभिसुरतसंग्रामेरतिचपलाधारसनायामुखर त्वमितिभावः ४ दयितेति दयितस्यश्रीकृष्णस्यविलोकितेनाभिप्रायविशिष्टनिरीक्षणेनलज्जितालज्जावतीहास्ययुक्ता चेत्यर्थः मुरुत्थायमानायास्तस्याअधःस्थितस्यांगनायमानस्यतस्यावलोकनादीनतत्यन्नलज्जायाः सुरतेनुद्ययोगत्वा त्संभोगावेगेनहास्यमेवाभूदित्यर्थः बहुविधंविधिकजितंकलहंसादीना मिवनानाधकारंकूजितंशब्दोयत्रतादृशोयोरतिरसः संभोगानुरागस्तेनरसिताहृष्ण बहुविधंरवतादीनांयन् कूजितंतद्रूपरतिरसेनंशब्दितंयस्याःसेतिवा रसितंशब्दितेहृष्टेचेति ५ श्रीरामकृष्णायनमोनमः श्रीराम श्रीकृष्णः

रसि

विपुलेति विपुलाः अत्युन्नतत्वेन स्थूलाः रोमाञ्चाः यस्मिन् तादृशौ कठिनौ पीवरौ स्तनौ यस्याः तस्याः भङ्गात् लतायाः भङ्गात् लतायाः सारोमाञ्चकठिनपयोरुहनिरोधेन
ग त्यागेन सम्यग्भङ्गात् रोगेण भेदे भङ्गोऽनयविपर्ययोऽत्तिविग्रहः अथ च एवंभूतसुखानुभवे विच्छेदो माभूदिति सुरतायासेनवाम्ब
सिनेनिश्वासः परमानन्दादासिसान्निध्यसूचकानुभावः आनन्दादाप्याचनिमीलितंअत्तिसुखेनेतिश्वसितेननिमीलिता
भ्यांविकसन्मुकुटीभवद्भ्रुवः कामोरेतोलक्षणोयस्याः सा तद्रूपं मुहुः स्वघनश्लेषः सीत्कारोद्वीक्षणलज्जिताङ्कारोच्छ्
सितेनार्थादीर्घसान्निध्यसूचकमितिरतिरहस्ये मूर्छेनामीलनंचाक्ष्णोश्चुनिकालस्यलक्षणमिति ६ अमज्जलेति कीट

विपुलपुलकपृथुवेपथुभंगा श्वसितनिमीलितविकसदनंगा ६
अमज्जलकणभरसुभगशरीरा परिपतितोरसिरतिरणधीरा ७

श्री अमज्जलकणभरेणसुरतायासजस्वेदबिंदुसमूहेनसुभगंमनोहरंमुक्तास्रक्कञ्चोभांदधच्छरीरंयस्याःसा किंचोरसिहृदयेच
स्रक्षिपरिपतिता पुनःसुरतायहृदयोत्थानङ्गकथास्वसुखाभ्यांतमात्रस्यपतितेत्यर्थः श्रमितेतिनिःसहत्वंकथितं तेनचसुर
ज तांतंसूचितं तदुक्तं श्वेदःश्रथत्वंचकेशवस्त्रादिसंयतिः ज्ञानेच्युतिसुखेनार्थीः विरामेच्छाचज्ञायतइति कीदृशी
रतिरणेसुरतसंग्रामेधीरास्थिरचतुरावा लवलेशकृसाःणवद्व्यमरः सुभगःसुंदरश्चेतिविश्वः तथासमभिः मदै
र्नायिकस्यनैरपेक्ष्येणेवनाधिकायाः क्रियाकथनात्सूचीकन्यूनगुणत्वमेवसिद्धमितिभावः ७ श्रीराधामजयराधामजयरा

श्रीजयदेवेति श्रीजयदेवकवेर्भणितंवचनंश्रीहरेःरमितंक्रीडितंतत्कलेःकलियुगस्यकलुषंपापंहरिभजनवैमुख्यरू
पंअर्थात्कायकानांश्रोतृणांचपरिज्ञामितंज्ञानंयतुनिःशेषेणज्ञातंनयतु अथवाश्रीजयदेवेनश्रीराधायाःसकाशात्
भणितंयद्धरिरमितंअन्यथासहरमितंअतएवकलिकलुषंकलहेनकलुषंअतत्करणविकारंश्रीराधायाःतदागमनेनपरि
ज्ञामितंआसमंताज्ज्ञापनेनज्ञातिंजनयतुकरोतुश्रीकृष्णआगत्यप्रेमकलहजन्यंमानसविकारंदूरीकरोतुश्रीराधायाइ

श्रीजयदेवभणितहरिरमितम् । कलिकलुषंजनयतुपरिज्ञामितम् ८

श्री

तिभावः श्रीजयदेवः श्रियांराधायावाणितंअन्यथासहस्वकीयमेवहरिरमितचिन्तचोरस्यश्रीकृष्णस्यक्रीडाविशे
षरमणंश्रोतृकीर्तनेनयतुगच्छतुकलिकलुषंकलंककलुषंविषयसंबंधश्रीयतेननन्तसंबंधोवापरिज्ञामितंपरिज्ञास
मंताज्ज्ञापनेनज्ञामितंज्ञानंयतुनाशंप्रापयतुतत्तत्संबंधस्यदोषंगच्छतुन्यूनेसंबंधीमाधवंतुकिंतुश्रीराधामोहनयोरिदम
रमणेभणत्व ८ इ श्रीराधामोहनयोर्जयतु श्रीरामकृष्णाभ्यांनमः श्रीरामजयरामजयजयराम श्रीराधाकृष्ण

संशुनिचशेयंमधिकनरंव्यथयतीत्याह विरहयांडुरिति अथेदृशमानश्चंद्रोममहृदयेमदनव्यथांका
मपीडांअतिवाधिकांतनोतिविस्तारयति कीदृशः विरहेणमद्विश्लेषेणयांडुधूसरंयन्मुरारेः कृष्णस्यमुखांबुजंचंदन
कमलंतस्यद्युतिरिनद्युतिर्यस्यसनादृशः मदनव्यथाकथंचिज्जलनेपांडुतन्मुखस्मरणान्नदुःसह्यात्थाजायतइतिभावः
किंकुर्वन्नवेदनांज्ञानमधितिरयन्नतिरोहितंकुर्वन्नंचदृशदयराधमधिविस्मार्यचेतनोन्मूलनमधिकरोतीत्यर्थः व्यथा
जनकत्वेहेतुमाह मनोभुवःकामस्यसुहृन्मित्रंचंद्रस्येश्वरमनोजन्यत्वेनकामस्यचमनसिजंत्वेनसोदरत्वेनमधिष्ठुवस्य

विरहयांडुमुरारिमुखांबुजद्युतिरयंतिरयन्नधिवेदनां विधुरतीवतनोतिमनोभुवःसुहृदयेहृदयेमदनव्यथां ४९

कामस्यसाहाय्यंविकीर्षतांचंद्रेणव्यथाजन्यनदुःखितभावः चंद्रमामनसोजातइतिश्रुतेः वेदनाज्ञानदुःखयोः अयेक्रोधे
विषादेचसंबुद्धेस्मरणेथीतिविश्वः तिरोधौनितिर्यगर्थेइतिच तिरयन्नकदीकुर्वन्नुदधेःसारंसमुद्धरन्नुदतिरत्नको
थान् चेदनांतिरयन्नधकदीकुर्वन्नितिवा यमकालंकारश्चात्र तदुक्तंदंडिना एकद्वित्रिचतुर्व्यादेर्यमकाभांधिक
ल्पना आदिमध्यांतमध्याद्यांतसर्वेतदृतियक्षद्वयेपेवंतथाविद्वत्तीयव्याख्यानांतरं तदाअयंदृतिस्मरणेसुहृत्सम्
राभिधस्कंसेनमंथेवकीडितंइतिवेदनांदुःखंतिरोहितंकुर्वन्नधिकिंतुसंजनितंतनयन्नपीतिमनोभुवःसुहृन्मांमथयतीत्यर्थः ४९

हृदयेशेनकस्याश्चिद्भणंतिरूपेहानींस्वाधीनभर्तृकांतांस्वमनोरथेनैववर्णयतिसमुदितेति गीतस्यास्यगुर्जरीराग: एकतालीतालश्च
गीनाथेरूक विजयीमंडनाद्विकोशलेनसकीर्तिःस्याथी निःशंकइतिवा वक्ष्यमिनैषराभूतोवा मुरारिरितिनद्वधकार्क्येणनरत्यभावंसूच
यति यक्षांतरंमुरारिपदेनसामर्थ्येनभिन्नंविकीडनं मुरयतिवेष्टयतिस्वमुजाभ्यामितिमुनरधिरोमुकलंवा अधुनासप्तवंयमुनायु
लिनवनेयमुनायाःसैकतेयद्वनंतस्मिन्नूरमतेक्रीडति अनेनसंभोगश्रमहरणभोगयोग्यदेशसंनिवेशेना ध्रुवयदं क्रीडामा
हरमणीयवदनेरम्यतेःस्यामितिरमणीतस्याः सुखंसमुलकरोमांचसहितंयथास्यादेवंमृगमदतिलकंलिखतिसमुलकंमृग
कस्तुरीविशेषंकलिखतिनानावैचित्र्यानिर्मिमीते कीदृशेवदनेसमुदितः सम्यंमूलोन्मुकुलनायकरस्यशीनकामोद्यनतादृशो
अथवाकृष्णस्यसमुदितोमदनोयस्मात्तादृशेयुनः कीदृशेचुंबनायाधरयानाथवलितः सन्मुखिकृत्यमकोचितःकृष्णेनतंयेववान

समुदितमदनेरमणीवदनेचुंबनवलितांधरे मृगमदतिलकंलिखतिसमुलकंमृग
मिवरजनीकरे २ रमनेयमुनापुलिनवनेविजयीमुरारिरधुना ध्रुवयदं श्रीराम

न्मुखचुंबनायाधरोयत्रतादृशे अथवाचुंबनायकृष्णेनवलितःसेवितःसिंदूररेखादिव्यंजनव्याजेनचिरमुषासितोधरोयत्रतादृ
शे चुंबनायवकृष्टेनेत्यपिपाठोवा वलितंव्याप्तितेपिस्याद्वलितंसेवितेपिचेतिविश्वः कस्मिन्कमिवरजनीकरेमृगमिव कीदृशे पूर्णचंद्रेहरिणमिव
चंद्रे समुदितोमदनीयस्मात्तादृशे अतश्चंद्रदत्तीनादृष्टनमिवाधरयानेप्रवृत्तिरपि अत्राह्लादकारिमुखस्यालक्ष्यसाभीष्यंभ ध
ज्ञमानस्यनिश्चयकरसाम्यंकस्तूरितिलकस्यचमृगसाम्यं अथमपक्षेसमुदितमदनेचुंबन वलितांधरइत्यनेनतस्याःभावोदीक्षः
कथितः ननुनायकस्येतिकथंहितं रजनीकरसादृश्येनाधिक्षेभायानथैर्यमिति नित्यमेवश्रीराधायामानकूलेनस्थिरचु
रागलाभतस्यापनथनिश्चलंसोभाग्यस्यक्षोभायाश्चदृष्टिः २ श्रीरामजयरामजयजयराम श्रीराधावल्लभायनमोनमः

रतिगृहेति रतेः शृंगाररसस्य गृहे आश्रयेऽजघने मणिमयरसनेमुक्तामयीमेखलांविकिरतितिथति अत्रविकिरतीत्यनेनकां
चीबंधनसमर्थेश्रोणीस्थजिनिसाधुसूचनंकृतमाचकरः किंपतिनतुबध्नातीतिधातिनं किदृशेऽजघने विपुलाजघने वि
पुलौविस्तीर्णौयौजघनौ वयत्रौयस्मादृशेऽतिशोभलस्यर्थः अथवा विपुलंमहत्पुलं अयगतोघनः कादिसंयत्रतदृ
ते घनंकोमलेनत्रनत्रेणयातस्मिन्महत्सौकुमार्यपुलकेत्यर्थः विशिष्टंपुलंपुलकोयस्मिन्सविपुलस्मादृशेऽघनः शरीरय
स्येतिविदितसात्विकविकारेइतिवा पुनःकीदृशे मनसिजकनकासनेकामस्यसुवर्णमहाएज्यपीठे कीदृशंमणिमयरस
नं तोरणस्यभांगल्यस्रजः हसनमुपलसोयस्मात्तादृशं अन्योपियदासिंहासनमुपविशतिनत्रनत्रयरिजने वेदनमा

रतिगृहजघनेविपुलाजघनेमनसिजकनकासने मणिमयरसनंतोरणहसनंविकिरतिरुचनवासने ५ श्रीरामजी

लिकावध्रुते मनसिजसिंहासनीभूतेतस्माज्जघनेशुद्धघंटिकारूपभांगल्यस्रजमर्थंनिबध्नातीतिभावः पुनः कीदृशेजघने
रुचनवासनतदृशरूपसाटिकादिकंवस्त्रंयत्रतादृशे रुचनवासनेश्रीहस्तवस्त्रीकरणार्थंशृंगारत्रासस्त्रोरुधविस्तीर्णोयोमत्रे
तिवा अथवा रुचनात्कांतिदर्शनात्श्रीहस्तेनवासनाभीगेछायस्मादृशे अथवारुचनवासनंकामेनस्थानंयत्रतादृशे
यद्यपिमनसिजकनकासनेनेवकामस्थानरूपेज्ञातेतथापिनिश्चयस्यनाप्तेयंतदुक्तं अंगश्रीकोवयत्रौयद्घनो
ऽथकलेनरइत्यमरः वासनंवसनेचाथस्थानेज्ञानेचधूमनेइतिविश्वः पुलंस्थापुलकेचेति रतिः कामस्यभार्यायास्ताद्रू
पेसुरतेविचिनि रूपकालंकारः ५ ७ चरणेनिचरणकिशलयेचरणएवकिशलयंतान्त्रक्तोमल्यात्तेन तत्रतां

ॐ श्रयदयल्लवेयावकरेभैर्लक्तकरुररंगकरोति कीदृशेकमलायाःश्रियोनिलयेआश्रयेकांत्याःनिवासइत्यर्थः पुनःकी
दृशेनखाएवयेमणिगणाःमणिसमूहास्तेः भूजिनेलंकृते श्रीनंदनंदस्यडः श्राध्यनयाश्रीःस्वविभूतिरूपाभिमेणिभिस्त्रि
याचरणसंश्रयात्मानंभगवत्यर्थंणायनंचुरणसौंदर्यैर्लीनाबभूवेतिभावः कीदृशंयावकभरणंबहिर्भूतमयवरणंसवर्
णंयस्मात्तादृशंस्वरूपमित्यर्थः चरणस्यस्वभावरक्तत्वात्तावरकमिनिवा पुनःकीदृशेचरणकिशलयेहृदियोजिते स्व
चक्षस्यनुरागानिशयेनयोगंधारिते स्वहृदयेतच्चुरणयल्लवंनिधायथावकरचयतीत्यर्थः अथवाकिंभूतेहृदि कमलायाः
निलयेगृहे पुनःकीदृशेनखानखस्तानामन्येवमणिगणास्तेःसजिनेभूषिते स्त्रियायुक्तेपिहृदिनदीयचरणंधारयतीति

चरणकिशलयेकमलानिलयेनखमणिगणभूजिते बहिरयवरणंयावकभरणंजनयतिहृदियोजिते ६ रामजी

तस्याःसौंदर्याधिक्यंसौभाग्यातिशयंचकथितमितिभावः यस्तांनरेकमलायाःवरस्त्रियाःश्रीराधायाःनिलयेवासेतथाच्
तल्लखस्तनयुकेवक्षसिस्थयमेवबालकंकरचनायथोजितेहाश्लिष्येनमावकभरणंजनयतिस्मामान्यतःकूरेनितुचित्रादिर
त्नेनातोबहिर्भूतमयवरणमित्तिनतःस्खलितमित्यर्थः चरणकिशलयेनखमणिगणभूजितेइत्यत्रकिशलयमणिगण
योःपरस्परयोगादयुक्तंनामरूपकमिति नतुकंदृष्टिना दृष्टमदस्मितत्योल्लसिग्धनेत्रोस्खलभुखमितित्योल्लोस्खलायो
गोदयुक्तंनामरूपकमिति नखेकररूढेसौंदर्येगंधर्षचेनखंतमितिविश्वः ६ श्रीरामभजयरामजयजयराम श्रीरामजी

रमयतीति एवकारोपसुदृङ्मुखनेदृङ्नेत्रेयस्यास्तांखलीदुर्जनोयोहलधरसोदरोबलभद्रस्यभ्राताश्रीकृष्णस्तस्मिन्सुभृङ्गम
निशायेनरमयतिसति हेसखिहिनीयदेशिकेवदकथयदृङ्विटपीदरेकुञ्जमधोविरसंरसरहितंयथास्यात्तथानयनाकर्षंचयथा
स्यादेवंविरंबहुकालंमाप्यकिंकिमित्यवसंस्थितास्मीत्यर्थः हलधरसोदरइतिनेयाय्यत्वेनोपालभतेविटोदोलवणेधूर्तेभृंग के
खदिरेयिचेतिविश्वः अथवा इहविटपीदरेविटपोनिधूर्तेलादृशेवोदरभर्त्तनरंयस्य तस्मिन्नेवंविधधूर्तेनिमित्तेनिमि

रमयतिसुभृङ्गेकामपिसुदृङ्खलहलधरसोदरे किमकलमवसंविरमिहविरसंवदसखिविटपीदरे ७
इहरसभणनेक्षनहरिगुणनेमधुरिपुयदसेवके कलियुगचरितंनवंवुतुदुरितंकविनृपजयदेवके ८
स

नसप्तमीत्यहमिहस्थलेविरसमकलंचविरंकिमित्यवसमित्यर्थः पञ्चानुरेसप्तभिःपदैः सख्योक्तमिहमित्यधिक्याकूवंति नष्ट
कामपिसुदृङ्गोपीमिर्धांखलहलधरसोदरेखलानांनिग्रहायहलधरंबायुधंधारयतीतिखलहलधरसोदरोबलभद्रस्तस्मि
नहिकृष्णेहमनसमर्थेबलवतीत्यर्थः विटपीदरेचतुरचूडामणौरमयतिसतिइहवनेकिमफलंविरसंवावसमर्पितुमफलंसरस
मेवेत्यर्थः निर्भयकेलिसंपादनायहलधरसाहचर्यमितिध्वनिनं ७ श्रीरामजयरामजयजयराम श्रीराधाकृष्णाभ्यांनमः

इहेति इहनलक्ष्यकर्त्तरिकवीनांनृपजयदेवकेकलियुगेचरितंआचरितंकलियुगेनचरितंकृतंवानवसतुनतिष्ठतु कविनृ
पजयदेवकेइहगीतगोविंदकेप्रबंधेराधामोहनयोःरसभणनेपरस्परवियोगविलासकथनेयद्विनेसतिकलियुगचरितंआ
चारस्थितेनकलोकथितमतिदुरितंदोषंतन्नवसतुअथोच्छलजनेषुनविषयविकारंजनयतुकीदृशेरसस्यशृंगाररसस्यभणनं
कथनंयस्मात्तादृशे पुनःकीदृशेकृष्णेहरेर्गुणनंचिंतनंयेनतादृशे मधुरिपोःकृष्णस्यपदसेवके दुरितध्वंसनसामर्थ्यशीत
नाथमधुरिपुपदोपादानं अथवा कलिःप्रेम्णाविरहकलहेनयुगलयोः श्रीकृष्णत्रज्यनाधिकयोःचरितंश्रीराधिकया
मनसिकल्पितंरमितंतदेवदुरितंदोषंकविनृपजयदेवकेश्रीराधामोहनयोःकविलेनकविराजस्तस्मिन्श्रीराधात्यक्ताअ
न्यथासहश्रीकृष्णस्यरमितमेवदुरितंदुष्टंइहनिकथितंनवसतुनयाराधयाउक्तंनयनंदृङ्अस्मिन्गीतेरसनयारमणनया
भणनेपठनेस्मरणेसमविस्त्यधिभावंतयानतिष्ठतु ननुतर्हिकथंभणितंयदितेनतत्राह कीदृशेभणनेकृतहरिगुणनेएतन्मध्येह
रे श्रीराधिकायाभणनेनैवविरहसंतापंहरतीतिनैवगुणितंभणितमित्यर्थः कीदृशेजयदेवके यतःमधुरिपुयदसेवके
मधुःमधुशेरसः श्रीराधागीतेनदृष्टायाःपदयोःसर्वभक्तजनस्याधिष्ठानभूतयोराधामोहनयोःसेवकत्वंयेनतस्मिन् अथवा
वियोगेनकलहरूपंचरितंअन्यथासहरमणनूपिकयामनसिएवदुःखेनदृङ्तंवाप्तेनतुसाक्षात्तुश्रीराधयाहृदयेनवसतु
यज्ञानंतन्स्थिरीभावंतु कृतमितिदृङ्अस्मिन्ग्रंथपदेसख्याश्रीराधामोहनयोः थरसःरमणंवर्णनंतदेवकविनृपजयदे
वकेभणनिसतिकविन्नतयानृपतिर्लंराजत्वंदीप्तलंपृकाशमानंश्रीराधामोहनयोरेवजयतदेवकंक्रीडनंयत्रतादृशेभणनेकृते
सति कीदृशेभणनेकृतहरिगुणनेकृतंमनोहरंराधामोहनयोरेवगुणनंवर्णनंयत्रतादृशे पुनःकीदृशेभणनेमधुरिपु
पदसेवकेमधुश्रीराधायाअधराभृतंतस्यरिपुःवियोगः अन्यथासहरमणरूपोवाएवउभयोःपदसेकोपृतोयत्रतस्मिन्

नायातइतिहेसखिममभर्तुःखञ्चसहनशीलेममसमानदुःखशीलेवा तथाचदुष्टयलंकृतनवकोऽयंशठः मयाधृर्वेउक्तंसखिजनवे
खिनेनिखेदवज्ञादेवोक्तंनतुईषादिनिसखियदेषादानंपथमंसंबोधनंहेइतिचोक्यकर्मकुशलेनिर्दयोदोदयारहितोनएवशठः
कृतगूढाःपराधोयहिनायातस्तर्हिलांकंदयसेकिमितिदुःखितोभवसि केवलंनशठोनभवतिकिंतुधृष्टोधीरोह्यसंछेदमिति
सबदुःखस्यभोःनेकनारीप्रियोन्यतएवस्वसंदर्शनिःशंकरमनेयथाचिरोधिकयासहकेलिकरोतीत्यर्थः नन्वनास्मिन्नर्थेतेनवकिंदू कथाः
षणंनकिमथीत्यर्थः ननुत्तरंसमासस्तिहियावत्सुनरमितदूतिकंगत्वानमानयामीत्यनआह यत्पाठेनि अत्रेदानीमेवार्थे
यस्यप्रियस्यकूलस्यआद्यप्रियस्येतिवा संगमायमिलनायेदमभवेनीतः करणंस्वयमेवनतुयत्नेनयास्यतिगमिष्यति कीदृशं द

नायातःसखिनिर्दयोयदिहरिःस्वंदूतिकिंदूयसेस्वच्छंदंवदकूवल्लभःसरमतेकिंतन्ननेदूयसं
यत्पूर्वप्रियसंगमायदयितस्याकूष्यमाणंगुणैरुत्कंठाभरविस्फुटद्धृदयेनेतःस्वयंयास्यति ५७

यितस्यप्राणकोटिवल्लभस्यगुणैःसौंदर्यादिभिराकृष्यमाणंबला द्गीयमानं अयरमपिगुणैरज्जुभिराकृष्यमाणंबलादन्यत्रनी
यतइतिभावः कीदृशं उत्कंठाभराद्विस्मरत्स्फुटत्उत्कंठाश्रोत्सुक्याद्धेतोः धीरानधीरोनिःशंयत्नस्माद्विस्फुटन्मकरि
भवनगृहिर्भवतिस्वर्थः अथरमपिवल्लवनरसकुलेस्थानेस्थितेवल्लवसाकूर्यानवहिर्भवतीति स्फुटद्धृदयादितिवा अन्योपिभा
एकांतोविदग्धोतएव अतःपरंदुःखंसोढुमशक्यतयानानुनयेनवस्मरन्माणाएवस्यान्यान्नतोनेयामीतिःसागतिरिति स्वय
मेववेनत्नत्रयास्यतीतिकिमतःपरंनवनत्रगत्वायासेनेतिभावः अत्रपथमयदेशठोनायकउक्तः सखेदमित्यादिनाधृष्टस्तु
भयत्नत्नएवशठोगूढापराधकृत्तच्छ्लेनअकाल्यसुवृत्तीभोगलक्ष्माविनिर्भयइति इयंतुप्रणयसंरंभोक्तिः सतुश्रीवृंदावनेश्व
र्यामनुकूलएवनिर्व्यलीकएवप्रकटयिष्यति क्रीडनेदासदृशीसेवेतिवयंदासीभोजनइति अत्रोत्प्रेक्षानामालंकारश्च ५७ राम

संप्रतिश्रीकृष्णेनसहरममाणयाःसौभाग्यसुखंवर्तद्विरहिनायाश्चसंतापमनुपश्यन्कथयतिअनिलेत्यादिना ध्रुवपदंगीतस्या
देशरागरागेरूपकतालश्च गीतार्थस्तु हेसखिअत्रांतरेदूतःस्वकथनयोग्येअन्यथामानमनुःस्वकस्यांऐकथनीयंनकार्यमेव
यासतीवनमालिनाकृष्णेनरमिनाक्रिडिनासाकिंत्रालपयत्येनंनवयत्नवशाव्यायंनवयतिनोयतसाभवतिकृष्णांगसंगेनतत्सु
खप्रदेशेवभवतीतिभावः अथवा यावनमालिनारमिनासाकिंत्रालपयत्येनंनवयतीतिनायंनुनयत्येवेतिकाक्वाशिरःत्रास
नेनअनुभूतविषयत्वान्नवयतीतिवायाचरमिनासाकुत्तनत्रणयोत्कंठयापुनः पुनःसंगमत्नत्रयाकिंत्रालपयत्यनेनन

अनिलनरत्नकुवलयनयनेनतयतिनसाकिंत्रालपयत्यनेन २ सखियारमितावनमालिना ध्रुवपदं श्रीरागजी

वतीतिनायंनुनयतमाभवतीत्यर्थः उक्तंच चलसियकुंजाद्वारयनपश्यलालिनसुंदरंनाथनेयंदं शिलहरणंकुरैः सीदनी
तिनःकलिलतामनःकानगच्छति १ दिनपरिस्तयेनीकुंतलैर्वनेसुहृन्नतेविभ्रदाहृतं घनरजस्वलंदर्शयन्मुकुमनेनसिनः
स्मरंवीरयछसि २ कीदृशेनवनमालिना अनिलेनवायुनानरत्नंचचलंयत्कुवलयंतद्वन्नयनेयस्यसतथानेनअनिलव
नरत्नेकुवलयवद्भसुंदरेनयनेयस्मिंवा वनमालियदेनभृंगारिलमुषधादिन अथवा वनमालायाः वृंदावनत्नत्स्याश्र
लिनाश्रीरधायास्तद्वनस्यचरसास्तादलंपटेनभ्रमरेणेत्यर्थः अनेनयाकाचिद्गोपिनारमितारमितावसानपसेवसस्यामे

अथवा विकसितेति यावन्नासिकारन्ध्रमिनेति सर्वत्रयोज्यं सामनसिजविशिखेन कामबाणेनस्फुटतिविद्धेनभवति अन्य
दृष्टिप्रियदृष्टेवनज्ञेयंतदेवदर्शयतिमारभितासामनसिजविशिखेन कीदृशेनविकसितंकुलंयत्कारसितंयच्चंचद्भ
लितंमनोहरंमुखंयस्यतेन मनसिजविशिखेनसुखयतेनकामबाणेनकीडानिदानिरितिसाऽर्थोनिरूपयतीतिभाव
: अन्येऽर्थेधूचितमेव २ किंचअमृतेति यारभितासामलयजयवनेनमलयाज्जातेनवायुनाज्वलतिनदीप्यते कीदृ
शेन अमृतादधिमधुरंमृदुनरमतिश्चयेनकोमलवचनेभाषणंयस्यतेन तदुक्तं मधुरयागिरावल्गुवाक्यायाबुधमनो

विकसितसरसिजललितमुखेनस्फुटतिनसामनसिजविशिखेन २ अमृ
तमधुरमृदुनरवचनेनज्वलतिनसामलयजयवनेन ३ श्रीराधाकृष्णाय

इत्यापुष्करेक्षण विधिकरीरिमावीरमुहुनीरधरसीधुनाप्यायय स्वनइति यथावापथ्योचितामृतरसानिपदार्थ
भंगीत्यादिकर्णामृते चेदृननरूपमर्थंसंपर्कसविषयानलज्वालाहरणायवचनस्यामृतत्वेननिरूपणं तथाचानेनशिवं
वदृशनि नायकगुणः कथितः अथवायारभितासानज्वलतिअधितुविरहदृशायामामिषज्वलत्येवेत्यर्थः ३

स्थलेति यारभितासाहिमकरस्यचंद्रस्यकिरणेननलुठतिनसांगीभूमोयारिवनेनंनकरोति कीदृशेनस्थलोद्भवंजातरुहंक
मलंनद्रुचिर्यस्योल्लादृशेकरोचरणेचयस्यतेनस्थलरुहजलरुहयोल्लादृशंविनिवा अथवायारभितासाविरहभरेणनलु
ठतिअधितुलुठत्येवमाभिवेत्यर्थः ४ सजलेति यारभितासाहृदिहृदयेविरहभरेणवियोगाधिक्येननदलतिनदीर्यते
कीदृशेन सजलोजलसहितोयोमेघस्तस्यसमुदयःसम्यगुदयस्तद्वद्रुचिरेणमनोहरेणअनेननित्यनवीनत्वंस्वहरणीय
लेसंनायकारित्वंक्लिग्धत्वंमायायनकरत्वंरसमयत्वंचभगवद्रूपस्यकथितमितिभावः अथवायारभितासाविरहभरेणहृ
दिनदलतिअधितुनसाऽधिवियोगोभविष्यत्येवमाहिवेत्यर्थः ५ कनकेति यारभितासापरिजनोहसनेनोल्लसनेनपरि ना

स्थलजलरुहरुचिकरचरणेन लुठतिनसाहिमकरकिरणेन ४ सजलजलदसमुदयरुचिरेण दलति
नसाहृदिविरहभरेण ५ कनकनिकषस्निग्धसुचिवसनेनश्वसितिनसापरिजनहसनेन ६ श्रीराधाकृष्णः

नःसर्वतोजनानांहास्येनवानज्वलितिसंतापनिश्वासेनसुंचति कीदृशेन कनकनिकषःसुवर्णकषपट्टिकानत्रगतलेखायाइव
रुचिःकांतिर्यस्यतनाहृशेनद्युत्यहृतेनवसनेनवस्त्रंयस्यतेन अत्रकनकपदेनवेधीतलेखामज्जलादिसंपर्केधिकाकवाक्यमानस्ता
स्त्यानलपदज्वलनायनिकषपदोद्दीपनेकनकनिकषःकनकाख्यानद्रुचिर्यस्यासुचिर्नीश्रृंगारमयेवसनेयस्य कनकनिक
षरुचिश्चासौसुचिवसनश्चेतिवा श्रृंगारस्तुचिरुज्वलइत्यभिधानात् श्रृंगारमयत्वेननित्यानूरूपसाद्दशानरूपमशरीर
शोभोचितपीतांबरेणेत्यर्थः निकषःकषपट्टिकेतिहारावली सुचिःशुद्धेनुधवलेनेतिविश्वः वारभितासायपरिजनह
सनेननश्वसितिअधितुश्वसीत्येवमाभिवेत्यर्थः ६ श्रीराधराधराधराधराधराधराधराधराधराधराधराधराधराधभजयत

सकलेति यारभितानिकरुणेनानिशंथितकरुणारसेनोमलहितानसनीस्जंतहिस्लेथजन्यंमाधवस्यानवहतिनधारयति
कीदृशेन सकलभुवनेषुयेजनायुवानस्तेभ्योवरतरुणेनाद्भुतलावण्यवत्त्वित्यर्थः अथवाकूलयाकांत्याशहव
र्नेनेऽनिसकालासुवनजनायस्मानेनवरतरुणेन तडलंच स्वमूलालिंकलावण्यनिर्मुक्तेति यन्मूर्त्तिसौंदर्य्यलेशातोन्येषि
सुंदरइत्यर्थः अथवासकलसशोभवनजुवनंचवैकुंठास्तंजनजनस्तरुणवयसाश्लिष्टस्तस्माद्यिसौंदर्यादिनावरतरुणे
न तडलंच स्वस्यापिविस्मापनमित्तिचारुणंचात्रमध्यमंकेशोरमेव उरस्तुथवाक्लोश्वकाविश्रीरुरसस्तथा मूर्त्तेर्मधुरि
भाद्यचकैशोरसन्निमध्यमे तन्माधुर्यंयथा नवंधनुरिवातनोनेटद्यद्विद्योद्युगशालिरिवशोणितानवरणशिरश्रे

सकलभुवनजनवरतरुणेन वहतिनसारुजमनिकरुणेन ७

खरा विराजन्निशोरिणीरुचिरदंतलेखारुणानकाजसखिसभीक्षणा युवतिरत्यचित्रस्यनीतिरसामृतसिंधो गोलोक
लेनश्लिष्टलावण्यवज्रूरुवेधुनेराभश्रीरामसुवलादिभ्योपिवरूतरुणेनेतिवा अनिकरुणेनेतिच्छेदस्यविशेषणेना तदा
श्रथमपक्षेनिकरुणेनानिशंथल्लिंधेनपरमरसावहेनेत्यर्थः द्वितीयेतनिकांताकरुणादयायस्मातादृशेनेतिर्दयेनेत्यर्थः
सगौरभेथसप्तदशंयप्रतिद्वानेनयोः प्रथमेचनुर्विधमपिरणोक्तिः द्वितीयेनशोधायकस्याश्चिरात्रजिरपिसंभवति स
मभिःपंदेतिनि हेमाखिलमेवस्वाधीनयविकानेनरमिनाचनवश्रियःपार्श्वएवनैकिमितिविरहार्तेवृविलपसि मालरमिना
साणवंकरोतुरमिनाथाएवंधेमथराक्रमउचितइतिना मालरमिनातस्यात्तदास्वादरहिनायाएवंनघटनएव ७ श्रीरम

श्रीजयदेवेति अनेनश्रीजयदेवभणितेनश्रीराधायावचनेननसख्यावानहनमेवजयदेवभणितमित्यर्थः तेनहरिस्मिहृद
यामहार्य्यविहृदयेप्रविशतु स्थियजनानांमनसिश्रीराधावसतीतिवाहरिरनुनविकशोवानरूपाविरुद्धोभवत्विल्यर्थः संकटेषु
विष्वस्यनिर्गमाभावात् अथवा अनेनश्रीजयदेवः श्रीश्चजयश्चश्रीजयौराधामाहतौहेवोदंपतीयमनस्मकवेःभणितवचनेन
श्रीराधायाःसकाशान्मूर्त्तिनवाकीनहृदयंप्रतिमानसंप्रतिहरिः मानसविकारहरणेसमर्थः श्रीहरिःश्रीराजाराधायिश्र
विशतुप्रकर्षेणनिश्चलेनयाविशतुस्थिरणभवत्वित्यर्थः अथोत्तरयोः पराणमेव ६ २५ संप्रतिपुनःस्मरज्वरहरनामलयानिल
मुपालभतेमनोभवेति हेचंदनालंचंदनसंबंधिवायोश्सीदशमादृक्रूरहृदयिणसर्वथाविलासिनामनुकूलस्वभावमनोप्रतिकू
लं

श्रीजयदेवभणितवचनेन श्रविशतुहरिरिहहृदयमनेन ६ मनोभवानंदनचंदनानिलश्सीद
दक्षिणमुंचवामनां क्षणजगत्प्राणनिधायमाधवंपुरोमम्प्राणहरोभविष्यसि ६ ५१ रामजी

लतांमुंचत्यज चंदनसंसर्गिणश्लेशशंगरनस्यदक्षिणस्वभावत्वान्ननुवक्रलमुचिनमिनिभावः अथवा रेदक्षिणश्सीदनचेत्यसी
दक्षिनहिवामतांमुंच ननुभविवामलनाक्षीत्यतआह हेमनोभवानंदन मनोभवंकामंमानंदयतीतिनन्द्योवेनमत्यानिकूल्प
मावहरसीत्यर्थः यदिचवामनामभिनमुंचसिनदाहृजगत्प्राणजगतांजीवानोक्षणंक्षणमात्रमाधवंपुरोनिधायहला पेश्या
ममप्राणहरोभविष्यसि जगत्प्राणेनितस्यानयनेनस्वस्यचप्राणहरणेसामर्थ्योक्तितं माधवंपुरोनिधायेनिदुस्यजश्रीकृष्णप्रण
याजीवनमेवप्रार्थयतिनत्वाम्याजीवनमेवनभविष्यतीतिभावः अन्योपभुक्तस्यैश्रामेक्षणमपिप्राणनस्यात्संतीतिवा
कमनीयलेनचांचल्येनचमाधवमिसुक्तिःदक्षिणश्चवामतांलजगत्प्राणश्चप्राणहरलमिति विरोधालंकारश्च वामप्रतीये

अधुनामभेदायमपरयोनाम्नस्येत्याहरिपुरिति यस्मिन्कुलिमनोगतेविचाराकूतेयंसखीसंवासः सखिभिःसहावस्थानंत्रा
रिवदुनोतिपुनःपुनस्तस्मिन्नेवयोजनान् अयंवहिमानिलःशीतलवायुरपिशिखिवाग्निरिवदुनोति सुधारश्मि
श्चेदोविषमिवकालकूटमिवदुनोति एवमनेनप्रकारेणस्वयंमरेभद्यन्यथानयमिलान् अहयेदृशारहितेनास्मिन्नारहोनिर्द
यलान्नाम्नग्रहणायोग्येजनेवयंनलदेनसखिनेयतिभावाद्धृदयमंतःकरणंचतुष्टयंपुनर्भूयोधिवलाद्बलेनेचार्यमाण

रिपुरिवसखीसंवासोयंशिखीवहिमानिलोविषमिवसुधारश्मिर्यस्मिन्दुनोतिमनोगते
हृदयमहयेनस्मिन्नेवपुनर्वलतेबलात्कुवलयदृशांवामःकामोनिकामनिरंकुशः ५२

मविहायानेनैवगच्छतीत्यर्थः अतःकुवलयदृशांकमलनयनानांकामःकंदर्पोनिकामनिरंकुशोनिरपेक्षयेनत्यक्तमर्यादोभव
त्यवामःप्रतिकूलः अन्योन्यानुरागेहिकामोमनोहरोभवत्यनुरागिणिसानुरागःकेवलंमदंवचनस्तथाचनीतिवाक्यमेतत्का
मस्येतिभावः अथवा यस्मिन्मृगनेत्यन्नस्मिन्नेसखीसंवासोरिपुरिवमनोदुनोतीत्यादियोजना सखीनांरिपुवन्नहिभा
तिलस्यवह्निवन्नसुधारश्मेर्विषवदितिविरूद्धमितिविरोधालंकारः यमकालंकारश्चात्रशिखिनोवह्निर्हिणाविस्यमरः ५२
संप्रतिरहदुःखमसहमानामलयानिलादीन्प्रार्थयति

वाधामित्यादि हेमलयानिलमलयशैलसंबंधिवायोवाधांधीडांविधेहिकुरु अत्रमलयानिलयदेनतन्मात्रिनस्पृतेया
चकस्यात्याख्यानंनोचितमितिध्वनति हेयचबाणकाममम्प्राणान्गृहाण यंचभिबोधेःपंचानामपिप्राणानांग्रहणंका
मस्यसुकरमितिसूचनायपंचबाणेतिसंबोधनं ननुगृहमेवकिमितिनगच्छ सीत्यतआह गृहंयुनर्भूयोनाप्यविष्येनया
स्यामि तेनविनागृहमपिमेसंतापजनकमेवभविष्यतीतिभावः हेकुलातभगिनियमत्तसस्तेक्षमथोन्मत्ताकिंकिंप्रथो
जनमित्यर्थः तरंगैकल्लोलैर्मामाग्न्यवयचाचूसिचाक्षेपेथविरहानलजन्यदेहदाहःशाम्यतुनिवर्ततां मत्प्राणेभ्यतु

वाधांविधेहिमलयानिलयंचबाणम्प्राणान्गृहाणनगृहंपुनरप्यविष्ये किं
तेकुलांतभगिनीक्षमयातरंगैरंगानिसिंचमभशाम्यतुदेहदाहः ५३ श्रीएम

यंमस्यहितमाचरेतिभावः किंच निर्दयस्यस्वमुखेनेदृशानयुक्तेनिवेदयेत्यादोंभगिनिस्वसेत्य
नं
मरः संमोहनःक्षोभणश्चदहनःशोषणस्तथाशोषणश्चकामस्यबाणाःपंचप्रकीर्तिताइति ५३ सर्गांतेकविराशिय
मात्मानेभानरित्यादि यत्तोनरेत्यसखावोध्यमानामप्यात्मदृष्टांतकुलस्यदूषिकेरेवनदृश्यप्रकटीबभूवेतिकविः प्र
स्तुतानुभूतनिववर्णयति अयंनदालजःजगदानंदायास्तु कीदृशः अतिक्षयेनसहासमुखं यस्यतादृशः किंतत्रा

राधाननेनयनयोरंचलंप्रांतमाधायारोप्य कथंभूतंलज्जयातरलंकटाक्षवीक्षितंछलेत्यर्थः उक्तंच यत्रनागतविभ्रांत
वैचित्र्येणविवक्षैनं कारकाथाकलाभिज्ञालंकटासंप्रचक्षतइतिकसति सखीमंडलेसहचरीहृदेचक्रिनंविस्मितंयथा
स्यात्तथास्वैरंस्वेछयाहसतिहास्यंकुर्वाणेशति किंदृशंप्रातःप्रभातेअच्युतश्रीराधानुरागेच्युतिरहितेनयासहनित्य
विलासिनमित्यर्थः अथवा अच्युतनामापितस्याःसंभोगरसावेशेनक्रीडासंगोपनेनश्रीकृष्णभूत्वेत्यच्यूतपदेन
व्यंजनीलनिचोलेत्रणभवस्त्रंयस्यसतं चपुनःराधायाश्चरःवस्त्रंयेनांशुकंपरिहितंपीतवर्णंभवरंयत्रनादृशंवि

प्रातर्नीलनिचोलमच्युतमुरःसंपीतपीनांशुकंराधायाश्चकितंविलोक्यहसतिस्वैरंसखीमंडले व्रीडाचंचलमंचलं
नयनयोराधायराधाननेस्मेरंस्मेरमुखोथमक्कजगदानंदायनंदात्मजः ५५ ७

श्रीराधावल्लभोजयतु श्रीरामजी

लोक्यएवंचस्वविनिमयः सखीनांहास्यकारणमित्यर्थः नंदात्मजइतिधीरललितानुकूलोयंनायकः नचुक्तं
गृहनादनुरागतःविलभ्यापपतीत्यवहारछद्मभारः विहरन्सहराधायामुरारिर्यमुनाकूलवनाद्यलंचकारइति
शार्दूलविक्रिडितंवृत्तं ५६ ७ ७

नासुवनीमानोविनयानलक्षितइतिनागरोनारायणः नारःस्त्रीसमूहस्तयंनाश्रयोयस्यतासामाश्रयोवाना

रायणस्वर्यं

अथकथमिति अथशब्दोमंगलार्थः अथानंतरंवा सालीभाभ्यांतिशयेनविस्मानाराधाप्रभातेप्रातःकालेश्रियंकांतंसाभ्यसूयं
सैर्ष्यंयथास्यात्तथेवमाह उक्तंचनी किंकृत्वा कथमधिकृत्यनायिकामिनीरत्नंविनीयनीलासमाप्तिंप्रापितेत्यर्थः अत्रयामिनीपदे
नश्रियविशेषेणविक्रीयाः दीर्घलंघनितंउरुरवनीकन्येतिचतत्रथवायामिनीपदेनश्रीकृष्णभजनेविनायथालोकानांयमः अ
तिक्रमणीयः तथाश्रीकृष्णविरहेणश्रीराधायाश्चमिसारात्रिर्यमवदनक्रमणीयाभूत्तत्रएवयमतुल्यतायामिनीपदो
यादानं किंभूतासास्मरज्वरजर्जरितायिकामवाणपीडितायिप्रतिरोमविऊथीत्यर्थः दुःसह्यंकामिनीनरोकादिचिक

अथकथमधियामिनींविनीयस्मरज्वरजर्जरितायिसाध्यभाते अनुन
थविनयंवदंतमग्रेप्रणतमधिप्रियमाहसाभ्यसूयम् ५५ श्रीराधाकृष्णः

दृशेनजनितमहादुःखाविरह दुःखाप्युवाचेत्यर्थः कीदृशंप्रियम् अनुनयाथस्वापराधजनितकोपशांतयेविनयं
नयुनरीदृशमाचरमीत्यादिविनयवाक्यवदंतम् पुनःकीदृशं अग्रेप्रणतमधियादाग्रेप्रणम्यमधि पश्चान्नरेसाभ्य
सूयमाह गुणेषुदोषाविष्करणमसूयासरमितमधिविक्रेरन्योपभुक्तंपरिकल्पनिरस्कारंचकारेत्यर्थः रजनीयामि
नीतमीत्यमरः स्मरज्वरजर्जरितायिप्रणतमधिसेर्ष्यमाहेतिरसाधिक्यसूचिते यदत्रवामतयेवचारुरसौंदर्योभवति
रसज्ञानांसरलतयारसाभ्यासएवातःपरमोचितमेववेचित्तेश्रीहरिदासवनइंद्रियायाःयेलन्यथाकल्पयंतितेरसमरियादीष

रसमंजरी: ५५

आराधायदाहनदवगानानकथयतिरजनीत्यादि गीतस्यास्यभैरवीरागः तत्तालश्चसरोवरस्थेस्फटिकस्यमंडपेतारोरुहैः
शेकरमर्वयंती मालयपोगधतिवकूगीतागीतिनूनीरदभैरवीयमिति यतितालश्च गानार्थस्तुहरिहरीतिखेदे महतांखे
दोधिसभीतीनोमज्वेदेपिहरिपदोद्धारोभवतीतिभवः हेमाधवहेकेशवयाहियाहिदूनोगछगछकोपावेशेनयाहीत्यर्थस्ति
स्कि: माधवेतिचंचलायाभुखेदूतीवाक्यमंयुक्तमेवेतिभाव: सेमानशीलस्यानू अथवा मायायाः कपटरूपायाः धव.
स्वामिभूताद्दशेवचनस्वभाव अथवाअन्यनायिकानिशिक्षानदयिलाज्ञातमाद्दतिमाधवेतिधावनहेमाधवचनशीलस
भवमेणातरयातस्याश्चिरुद्धाज्ञाभावात् अथवामाद्दतिनिर्यथेलेमाधवोसिमास्वाभीभवसिमांहिलाअन्यासक्तत्वान्मम
स्वामिन्या: स्वामीनभवतिनस्मिन्संयोधनंहेमाधवमास्वामिन्त्रतः परिचयाभावानूमाहीएवमधिक्षेपेरुक्तेपेसंतुष्टेकेशा

रजनिजनितगुरुजागररागकषायितमलसनिमेषं वहतिनयनमनुरागमिवस्फुटमुदितरसाभिनिवेशं १ हरिह
रियाहिमाधवयाहिकेशवमावदकैतवंवादं नामनुसरसरसीरुहलोचनयानवनरनिविषादं ध्रुवपदं श्रीरागमजी
व

तेति केशवोन्यनरस्यं केशवःविशेषेयस्ययस्मिन्वेनिश्चयात्मा: कामिन्याकर्षणेनविकीर्णोदृढंपतदृतिकेशवयंते विस्तार्य
नेगुंफनादिनान्यन्यायाद्दतिवाकेशवसंबोधनं अथवाकेअन्यकामिनीभोगसुखेशोनेवशीभवतिकेशवसंबोधनं त्वदेकपरा
यणोहंइतिकथयंतमाहूकेनवंवादंमिथ्यावादंमावदमाकथय केनवंचलेयुक्तंधूर्तेइतिविश्वः ननुत्वदर्थमेवखिन्नोस्मी
तिसूक्तेनसुखयेयंतन्नीहनामिति हेसरसीरुहलोचनकमलनूयनानानायिकामनुसरानुगच्छयानवविषादंदुःखंहरनिहरि
करोति यदर्थविरिञ्चोन्नियेवनेदुःखमथनेनयुक्तमहंसुखयमेवदुःखितानेविषादंकथंहरिष्यामीतिभावः तथाचरात्रि
जागरेणाईमुकुलितारुणवर्णेनयनयोस्तत्काशीसरसीरुहलोचनत्वेनधनिनेप्रियधानेनमुद्रणानदृष्टानुरक्तमिनिकथिनं
ध्रुवपदं नन्वहंत्वय्यनुरक्तः कथमसानुरागस्त्वयान्यत्रज्ञातस्तत्राहरजनीतिहेसजलनवनयनेनेनरजनुरागमिववहतिधार

वहसीतिधारेत्वंनयनम नुरागमिववहसीत्यर्थः कीदृशंनयनंरजनिजनितोरात्रिजागरोयुरुर्महान्योजागरस्तज्जनितोयो
रागोरक्तत्वंतेनकषायितमीषल्लोहितं अतएवालसनिमेषं औत्सोमंथरोनिमेषः पक्ष्मविन्यासोयस्यतादृशं अन्योपिय:
किंचिदरुक्षवहतिसोप्यलसोभवतीतिध्वनितं स्फुटंप्रकटमेववहितः कथितोन्यकामिनीविषयकशृंगाररसस्याभिनिवेशो
रुत्सवरत्नायेनतादृशं उदितरसस्यउद्रिक्तरसशृंगाररसस्याभिनिवेशः आग्रहोयस्मिन्निति वा तथाचान्यनायिकाकेलि
व्याजेनहथाजागरःकारितइति रागेणक्रोधेनमत्सरेणाकषायितस्यनयनस्यसत्वेनमायेस्फुटमितिवाकूत्वेनध्वन
र्व्यप्यवहितिर्यातउदितरसाभिनिवेशमितिच हरिज्ञातोयंखेदवानीक थायोलोहितेनेति १ ७ ७ ननुत्वदन्वेषणा
र्थंजागरात्रेनयनोलोहितमित्यलंदुःशकयेत्यतआहकज्जलेत्यादि हेकज्जलश्यरूणमधिनवदज्जनवसनमधररुनवननो

कज्जलमलिनविलोचनचुंबनविरचितनीलिमरूपं दशनवसनमरुणंनवक्षतनतोनितनोरनुरूपम् २ वपुरनुहर
तिनवस्मरशंगरखरनखरक्षतरेखं मरकतशकलकलितकलधौतलिखेरिवरतिजयलेखम् ३ श्रीराधाहृज्जाय
त

स्तवशरीरस्यानुरूपंयोग्यंतनोतिविस्तारयति ननुत्वेत्रपामाधुरीण्यधुनात्रपाभङ्गइतिभाव: कीदृशं कज्जलेनांजनीभूतेनमलि
नेधेविलोचने नेत्रेतयोश्चुंबनेनविरचितोनिलिमायत्रतादृशं रुक्षयंस्यतनादृशंचुंबनेलग्नतत्रेनांजनेनश्यामीभूतस्खदधरएवस्फुटं
तेधूम्रतोपकटथनीतिभावः ततश्चक गंडेनेत्रेललाटेचचुंबनंतत्रकीर्तितमितिकज्जलमलिनेत्यादिना अवेदग्धीधृतिना ईषाधरोनु
रत्नश्छेदोदशनवासतीत्यमरः २ ७ किंचवपुरन्विति नववपुःशरीरंतिजयलेखंदूतंचपुमेयाजिनमिति सुरतविजयपत्रमनु
रूपनेशदृशीकरोतिकीदृशंवपुःस्मरसंगरेनगरलिखराएणनीक्ष्णनखराएनखराणोदतैरंधातैरेवायत्रज्ञातंदृश कस्यइव
लेखंमरकतशकलेनीलमणिखंडेकलितानिर्मिताया कलधौतलिपिःसुवर्णछाया: शरीरेन्यासलग्नस्यश्वभ्रनखरूपवपुषः रूपा
भलान्मरकतशकलसाम्यंसुवर्णस्यचकविसदृशयोःरूपलेखनानरूपिनत्वान्नखक्षतस्यनलिपिसाम्यं कलधौतरूपस्यहेमोःकलधौ

त३

नंकज्जलमलिनविलोचनचुंबनविरचितनीलिमरूपं दशनवसनमरुणंनवक्षतनतोनितनोरनुरूपम् २ वपुरनुहर
तिनवस्मरशंगरखरनखरक्षतरेखं मरकतशकलकलितकलधौतलिखेरिवरतिजयलेखम् ३ श्रीराधाहृज्जाय

ननुमागविस्मृत्यागच्छतोमेवधुविवनकंटकादिस्यन्नीहेवंदृश्यतेननुनखांकमित्यतआहचरणेति दृढंनवहृदयंमहमुमस्मरा
महत्तस्महृदयांतर्गतस्यनवकिशलयपरिवारंनूतनपल्लवसमूह अथवापल्लवनखैवनूतनलसिद्धंतदानवनमेंतवेविदुर्धिने
विश्वकोषानूत्प्रायधनीयंपल्लवसमूहंइत्यर्थः वह्निर्वाहृदयेयनीवधूकदयनीवकीहृदयेचरणकमलादलनकामिनीयद्
यप्याकुलनारुवलत्तालक्ककेनसिक्तमुक्षिनं अथवोपिहृत्तः सिक्तमूलःसनूपल्लवानूदयेतीतिध्वनिने रूपकालंकारस्यान
अतएवहृदयंमनोहरंदृश्यतीयभित्यर्थः महद्विनिवा महनाकिमपिगोपनीयनास्तीतिभावः चरणकमलेनेसोरसपदले
महनकूमेत्यनुरागमूलतमलक्तसिक्तमिनिश्रीनलछायलेचेहृदयसधुनिने क्रौंचारयः बंधश्च नदुकं योषित्याहोहृद्विन्य

चरणकमलगलदलक्तकसिक्तमिदंनवहृदयमुदारं दृश्यतीववह्निर्मेहनकुमनवकिशालयपरिवारम् ४ दृश्
नपदभवदधरगतंममजनयतिचेतसिखेदं कथयतिकथमधुनाधिमथासहतववधुरेनदभेदम् ५ श्रीराधाकृष्णः

स्वकरेणधारयेत्कनानित्यादियपरिवारःपरिकरेसमूहेवेणनेविशेषेनिधरणिः ४ ननुनवस्वेदेनतथापेक्षानकृष्णेयमाधिविक्रियाजा
नाकथमस्यथाकल्पने सत्येयदिनवमथाएकंनस्यानेनतवत्रीयगतंतनेनममवेदनानस्यादित्याह दृश्यतेति भवदधरगतंमधुन
स्वयाधरस्थितंकस्याश्चिद्दूतस्यतावित्कंममवेतसिखेदंदुःखंजनयत्युत्पादयति एतस्ववधुरधुनाधिमथासहत्कथमभेदमेकंकथ
यतीत्यर्थः अन्यत्रगीरस्यस्तेनस्यान्यत्रव्यथाजननकत्वंमथाकृष्णकारभेदोस्तीयनेभ्योपभोगलक्षणादन्योनाहतिदुःखेनाव्यतहृदय
भेदेनकृतोवधूरेकमितिव्यक्तेनभेदएवप्रतिपादितस्यर्थः प्रमिद्धाभेदकारणनिषेधेभेदकारणस्यविभाव्यमानत्वानूविभा
वनालंकारस्तदुक्तंदंडिना प्रसिद्धेहेतुव्यावृत्त्यायत्किंचित्कारणांतरं यत्रस्याभाविकत्वंवाविभाव्यतेति ५ रामः

ननुनवीपायनार्थेकमलनीटनंकृतवतिमथियत्पकोशाद्दायतनाभ्यमरेणममाधुरीदृष्ट्वेननुदंतक्षतमित्यतआहवह्निरितेति
हेकृष्णमूलेनिश्चियेनमनोधिचिनमप्रियवह्निरिवबाह्यनिवभलिननरमतिश्चायेनमूलिनभविष्यति यथानववधूरूपामनदृत्त
नमनोधिभविष्यतीत्यर्थः ननुममममनोमालिन्यंलक्ष्माकथंज्ञातमित्यतआहकृष्णेति अथेतिप्रश्नेलक्ष्मीनवृष्णप्रियहिन
नचांतमेलिनंननदाःसमज्ञास्यरहनकामुकत्वापेनदुःखितमतएवानुशयेलक्ष्मानुसतंमाहज्ञानकथंवत्वयसप्रनारय
सि शरणागतजनवंचनमंतरमालिन्यमंतरेणनसंभवतीतिभावः आज्ञेनदत्तचेनाहिक्षगेपनादिनिमलिनोक्तीत्यविधू
निनं अथोअथचसंप्रश्नेमंगलारंभयोरथोविधिवित्सः नूनमितिशाक्षेपाहानान् उल्लेखनाभायमलकारस्तदुक्तंदंडिना म
न्येनाकेऽवंप्रायोनूनमित्येवमादिभिः उल्लेखाव्यमनेनाहोरिवत्रस्रोधितादृश्यते ६ पूर्वोक्तमेवकूरकार्यनाविस्मरंत्य

वह्निरिवम[illegible]लिननरंतवकृतमनोधिभविष्यतिनूनं कथमथवंचयसेजनमनुगतमसमशारत्तरहूनं ६ श्रीरामः

निर्ममनीति भवानूरनेषुविधिनेषुअवलाकवलायस्त्रीजनस्यासायंममतिपरिश्रमणंकरोति अत्रास्मिन्नर्थेकिंविधिनेनकिमर्थी
त्यर्थः अत्रहेतुमाहपृथ्वयतीति पूनर्निकेवंकसप्रहिनापूनर्नेववधूवधेस्त्रीमारणेतवनिर्दयंहारहितेबालचरित्रेशिशुवेषिते
पृथ्वतिरस्कार्यवति शिशुलेनेनबालेनहतस्यप्रहारादेस्त्रीहत्यातस्मेहोनीकेनरेमाहस्त्रीनाकोमलागीनामबलानाहननेकिंवि
क्रमितिभावः अथवाहेवधूवधनिर्दयेनबालचरित्रेबाल्येथिलाहृदयः कंसभगिन्याभारणरूपवेषिनेबालचरित्रेकोमलचेत
वापूनर्निकेवंपृथ्वतिविस्तारयतीत्यर्थः सार्थिकः ननुलोविहायन्यन्यथासहममरमूणमेवनास्तीतिकेनाहंममतीतिहेकृष्ण
भवानूभवोविविधसंसारोविद्यतेयस्यतएवअवलाकवलायपरोगनावुवनायवनेषुहृदयकाननेषुभ्रमतिभ्रमणंप्रहरं
करोति अथवा हेवधूवधनिर्दयकिंत्रस्त्रेणेववधोवधःवियोगेनवधोवधोनभवति अमिनुभवनेषुअवलाकवलामअ

दूहानासगानकावमगलमाचरति श्रेनम्मोहनेति कंसरिपोः श्रीकृष्णस्यवंशीरवः मुरलिकानादः वोयुष्माकंश्रेयांसिक
ल्याणानिव्ययोहयतुदद्यादनुकल्याणदान्तत्सामर्थ्यकथनायात्रकंसरिपुपदोपादानं किंलक्षणः कुरंगीदृशांहरिणानेत्रीणां
नेत्राणांश्रेनम्मोहनमनोमोहः मौलिघूर्णनंतन्नादश्रवणंसार्थस्तिरस्कालनंमिलन्मंदारस्यपारिजातपुष्पस्यविस्रंसनंभ
ष्टःपातनंतल्लक्षणकर्मणस्तल्लक्षानोमानिनीनामधिक्षीकरणंदृष्टिहर्षणंतद्रोभवतिइत्यादिकमेसाधनेमहामंत्रः पुनः कापनोदनं२
किंलक्षणः दृश्यक्षिर्ईर्ष्यसुक्टेहीनवदैन्येदृश्यमानानामुपनम्यनानाहिविधदेवानांदुचीरग्रनिवार्य्यादुःखापहो

श्रेनम्मोहनमौलिघूर्णनमिलन्मंदारविस्रंसनस्तल्लक्षाकर्मणदृष्टिहर्षणमहामंत्रःकुरंगीदृशां दृश्यद्दृ
नवदृश्यमानहिविधनेदुर्वारदुःखापहोभ्रंशः कंसरिपोर्योहयतुवः श्रेयांसिवंशीरवः ५७

दुःखसाधनीभूता विपत्तयस्तासांभ्रंशोनाशकः यद्भवणेनदेवाः देत्यपीडाभयात्मुक्ताभवंतीतिभावः अनेनाविसाम
र्थ्यलक्षणोनायकउक्तः तथाचदेवादीनांविलासेसाधकोयस्ववेणुध्वनिः किंवक्तव्यंतस्यपुरुषोत्तमस्यविलासिलमिति
भावः ५७
विलक्षणलक्ष्मीश्रीराधातस्याःधनिर्वल्लभः श्रीकृष्णोयत्रवाणितइत्यर्थः २ श्रीराधायल्लभोजयतु श्रीराधल्लभायनमः ७२

प्रणयकोपाऽरमधिस्थिर्यहानीकृतयश्चानापांसखीमाहतामिति अथप्रणयोमंगलार्थेआनंतर्यवा तांकलहांतरितां
यस्यवचनकथनानंतरंकृत यश्चात्रांश्रीराधारहएकांनेसखीराधामोहनयोः प्रेमकलहनिवारणेहितोपदेशीश
धायावा उवाचकथितवती कीदृशीमन्मथखिन्नोमन्मथेनखिन्नोदुःखितो अतएवरतिरसेनशृंगाररसेनभिन्नोसं
गनोरतिरसेनसंभोगएवेणभिन्नोविदारितांतःकरणंवा अतएवविषादसंयन्नोऽतएवानुचारेवा

नामथमन्मथखिन्नोरतिरसभिन्नोविषादसंयन्नो अनुचिंतहरिचरितांकलहांतरितामुवाचरहःसखी ५८

रचिंतितंस्मृतंहरेश्चरितंयुराविलसितंनलीलाविनयंनायथातां कलहांतरितावियंनायिका नदुरुंभरतेनशा
लेश्वरंक्षणयकोपभरेणनीतयाचाटुकारमचिरादवधीर्यश्चर्यंच संतप्यतेमदनवह्निशिखासहस्रैर्वोध्याकुलातुकल
हांतरितानुसास्याहिति भिन्नमन्यार्थसंगतेवचनेदारितेस्फुटइतिविश्वः ५९ श्रीराधाकृष्णोजयतु श्रीराधाजी

तदेवगीतेनकथयतिहरिरिति गीतस्यास्यगुरिरुगुः यतिबालःगीतार्थेरू अथेदानिंसंबोधनं हेमानिनिमानवतिमाध
वेश्रीकृष्णेमानंमाकुरू अथवा अथेदानिंशुभावहविधौ प्रियसंगमलक्षणेऽतिशयेनतन्निमित्तसमुत्थं सभोगार्थंविलंब
करंमानंमाकृथाइत्यर्थः माधवपदेनापिमाधवोविलासमेवंजन्तादयत्नोमानंमाकुर्विनिधानिं अथवा माधवेवसं
नोचितसर्वशृंगारयुक्तेश्रीकृष्णेमानेनन्निमित्तेविलंबंमाकुरूनकरणीयमित्यर्थः अथवामाधायाः रूपायाः धवेस्वामि
निरूपासागरेरूपापानेवामानेनोचितमित्यर्थः अथवामासवोल्लसन्तमालश्रीस्तत्रअनलबधवेस्वामिन्नित्यनिधा
वनशीलेवामानमनुचितमेव अथवा हेमानिनिमानपदेमाधवेत्यधिकारेणेत्रमधिमाकुरूरूकथायराभवेत्यर्थः कीदृ
शेमाधवेमानमथेलोमानयतुरेत्वरायुक्ते मानमये लोमानयितुशीलेवामानदातुंयोग्ये अथवाहेमानिनिविशेषेण
हागतेमानदातुंयोग्येमानमयेमानप्रचुरेउभयमधिराधासंबोधनं माधवेरूपायातेमारूथाकुरूसर्वथाश्रीकृष्णत्यागा

हरिरभिसरतिवहतिमधुपवने किमपरमधिकसुखंसखिभवने १ माधवेमाकुरूमानिनिमानमये ध्रुवपदं

नस्तस्यामानमनीयग्राह्यरणीयइतिभावः ध्रुवंवेदं मधुपवनेवसंतवायोवहतिसतिहरिःश्रीकृष्णेभिसरतिसयमानिनि
सखिसत्यत्वगुणज्ञेअवंचनशीलेवामवनेत्रेलोकेऽपरऽन्यभिसरणंकृत्वाऽन्यस्मिंश्चकुंजेसुखं अधिनुनकिंचीदित्यर्थः
अथवा भुवनेवेकुंठलोकेलक्ष्मादिभिः किमतःपरंउत्कृष्टंसुखमनुभूयतेनकिंचिदपीत्यर्थः तत्रापिनागम्यश्रवणद
निहरिर्यदेनकथिनभवनेइतिधाटेस्वकुंजेनंप्रियंविनाविषीगश्टकिमधिकंसुखमस्तिमदन्यस्तिनासंप्रियादरंनकुरुषेन्नु ति ७२
स्यर्थः चेद्यदिसहिवहतमेवान्यानीतिभावः भवनेसुक्तामाश्चक्रवर्तीनिभवनंनिकुंजमेहिरंवरमसुरवरूपंनाऽस्या
भवतीअतः परंसुखंकिंअधिकंअतएवहरिरधिनवभवनेअभिसरतिआयातिसर्वस्वंत्यक्तेतिअयमेवाधिकतरंनिभावः

किंदृंगानालफलादपितालफलोपेक्षयापियुरुकाठिन्यसोलाभ्यांश्रेष्ठमित्यर्थः॥२

अथिच तालेनि कुचकलशंस्तनघटंकिंकिमर्थंविफलीकुरूषेनिष्फलंकरोषि फलकरणार्थंणादेवकुचकलशयोसाफ
ल्यंतद्भावेवैकल्पमितिभावः" अतिसरसंअतिशयेनशृंगाररसहितं यथाचातिविमर्देनेवनालफलस्यरसघटलभव
ति तथेवात्राप्यतिविमर्देनशृंगाररसोद्भवोभवतीतिध्वनितं तथाच अपरोधिकलशेरसोज्ज्वलंतत्रसहितः मंगलाथ्
थियत्नागमेनलब्धेथंनेनोस्त्विन्नवसरेलभाथेवंकलशेत्यभिनिभावः अथवाग्दागतेप्रियतमेसर्वस्वमेवार्थंनेलंकिं
नार्थेयसीत्याहहेरामेकुचकलशोकांचनकलशरूपेप्रियागमनेमंगलघटतुल्यमितिवानकिंकिमर्थंप्रियार्थंणविनाधि
फलीकुरूषेउपायनमिवअग्रेदत्वासफलीकुरूश्रीफलवत्अर्थंयेत्यर्थः यथाकश्चिन्महत्तरेआगतेसतिश्रीफलं

तालफलादपिगुरूअतिसरसम् किंविफलीकुरूषेकुचकलशम् २ कतिन
कथितमिदमनुपदमचिरम् माधविहरहरिमभिसरयरूचिरम् ३ श्रीरामभक्ती

अग्रेदत्वाभिलषंकरोतितथेवत्वमधिकुचकलशानुत्पनदुपरिस्थितमग्रभागंश्रीफलतुल्यंअर्पयिष्यामि लभंकुर्विति
भावः २ ननुयदाहरिरागतस्तदात्वयानकथितमित्यनआहकतिनेति इदमचिरंसाधुतमेवअनुपदस्थानंस्थानं स्थानं
प्रयाकतिनकथितंक्रियन्नकथितंअपित्वनुकथितमित्यर्थः किमिदं हरिरभिसरणंसेवनोहरंचित्तचोरंमाधवेहर
रागतंपेक्षस्व अनुपममितिधाठेहरेर्वेशेषणं कीदृशंहरिंअनुपमंउपमारहितंअभिरूपमभिदृश्यदेहशोवाक्यमथा
कतिकियद्वारंनकथितंअचिरंसमयेवर्तुकथितमविलंबयानावधारितमित्यर्थः अतिशयरूचिररूचिरंहरिंमनोह
रंकुंजकुटीरस्थितंमाधविहरभास्यजहल्लगनवल्लिवेत्यर्थः २ श्रीरामकृष्णरामकृष्णराधागोविवल्लभायनमोनमः

एवंभूतामुमुखीप्रत्याह किमितीति लंकिमिनिकिमर्थंविधीदृसिविरिञ्चोभवसि ननुनास्तिविधिरिञ्चेत्यनआहरोहि
णीति विकलाविकलाप्रतिरोहिणि अतएवनवसकलाममस्तयुवतिः सभानरूपीयरिपेदृसतिहास्यंकरोतिनवचेद्विने
विहसतीतिवा अथवा सकलानवयुष्मद्विकलानुत्कारसपरिपाटीकुशलेत्यर्थः अथवा इतिकिंविधीदृसियन्मयाकांतः
निरस्तनःइतिएवंविधादेकिमितिकरोषि यश्चाद्विकलाविकलासतीकिमितिरोहिणिरोहनंचकिमितिकरोषि नवेति
लांसकलाचानुयोद्विकलायुक्तायुवतिर्येवनोद्दामासभासमाजपंडितासत्रिसमूहलक्षणविहसतिनिश्चेष्टिनःस्त्रियः
सन्मुखेगलाज्जाद्दरंनकरोतित्यर्थोविधीदृसि रोहिणिचेतिमहाभुडेतिविहसनमित्यर्थः ४ ७ नहिकिंकरो मीत्यनआह
सजलेति हेसजल नलिनीदलशीतलशयने सजलानिजलंसहितानियानिनलिनीदलानिकमलिनीपत्राणितेयोशी

किमितिविधीदृसिरोहिणिविकला विहसतियुवतिसभानवसकला ४ सजल
नलिनीदलशीतलशयने हरिमवलोकयसकलयनयने ५ श्रीराधाहृदयः

लितंनिर्मलंशयनंशय्यास्तारहेहरिंसकलसौंदर्यादिगुणविशिष्टनायकरूपंअवलोकयप्रपश्य अतएवनयनेनेत्रेसक
लेकलार्थंयनडकंअक्षणवलांकलमित्यादिनथायद्विरहसतालेनिर्मितेसजलनलिनीदलशयनासक्तिमनुगतंसलेहंवलोक
नेनसहकयस्वकनकार्थंभवेतिभावः अथवा नवविरहनाशेनसजलनलिनीदलशीतलशय्यायांहरिमवलोकयतेनिकृतिन
र्वितमित्यर्थः सजलेत्यादेरासप्तमी यस्मिंछयनेतवानुनयार्थंमुपविष्टंहरिमवलोकयेतिवा अथवाहेसकलनयनेमदेवहरि
मवलोकयतेनेत्रवसकलेनश्रीराधेनसहयुष्मन्नयनेनेत्रेयथास्तारहेहेराधेसजलनलिनीदलशीतलशयनेजलेनसहवर्तमानो
नलिनलिनीदलानिकमलिनीपुष्पमनाएपविनद्दियोगेनतापहरणाएपेवअतस्तत्संबंधेनशीतलशयनेशीतलशयोहरिर्विशे
षणात्पदरंश्रीराधेसंअवलोकयतनवलोकयत्वंहेराधेतवरूपंअवसमंनास्वकारेणलोकयस्वपश्यणकुर्वित्यर्थः अतलोकेत्युप

विचारयंतीमाहजनयसीति मनसिविनेगुरुखेदंमहदुःखंकिमितिजनयसिबलात्कारेणकिमितिजनयादृशिवस्समाणंमम्व
चनंशृणु कीदृशं अनीहितोनाकांक्षितोभेदोवैरस्यंयत्रतादृशंयुवयोर्हितकारिणमित्यर्थः अथवा मयासहअनाकलितं
भेदंयथास्यादेवंममवचनंशृणु इयंममसखीमत्तोभिन्नाभदनिशंनवहिष्यतीतिबुधामहूचनंशृण्वितिभावः अथवाप्रियम
नसिममममनसिवाणुरुखेदंबहुदुःखंकिमितिकिमर्थंजनयसिप्रहागतंमोदृर्यत्सजलीनेत्रेदुःखंभवतिममवाक्यंनावधारि त
नमितिममाधिदुःखंभवतिएवंमोचितमित्यर्थः अतएवममवचनेअनिहितभेदंनईहितभेदंचेहितंयेनतत्तथाममनस्यायि
दुःखंनोत्पद्यतेनत्वममवाक्येशृणुकर्णंदत्वाअवधानंकुर्विन्त्यर्थः ६ नहेवाहहरिरिति हरिर्वियोगदुःखंअन्यनाधिकासं

जनयसिमनसिकिमितिगुरुखेदम् शृणुममवचनमनीहितभेदम् ६ ह
रिरूपयानुवदतुबहुमधुरम् किमितिकरोषिहृदयमतिविधुरम् ७ राम

गजन्यदुःखंवाहरनीतिश्रीहरिमवपश्यानुवदंतिकंगछनु वहुमधुरंअतिसरसंयथास्यात्तथंवंवदतु अधिकंचाटुवदलिति
वा एवंसतिसकीयंहृदयंअतिविधुरंविकलंकिमितिकरोषि अथवाकिंचिन्मानमपिअतिस्वल्पमपिवाकिमितिकरोषि
वाक्यमुच्चरसिनहानवेहिदेवाभिप्रायंसकलंभवेतत्रअनयोर्नेकिमितिकरोषि अथवानत्वाज्ञावेद्मिः तवविधारहस्तो
सनुपश्यन्नतिविधुरंभवतिनिश्चयेनवियोगशुक्लसंयोगेसतिसमीपेयानुलाभात्रोनुदृतिवहुमधुरंएवंवहुसरंजनो
नामिछंवाक्यंवदतुमोनेत्यकानुयनुवाक्येनैवहृदयंहार्दंअतिविधुरंभवतिअतिशयेनतत्रायंविशेषोयेणधुरंसुकटंभव
तिमोनेनअभिप्रायोनज्ञायतेनदृतिकारणन्वदनदृतिभावः १ श्रीराधाहृदयायनमोनमः श्रीराधाहृदयंजयतु

श्रीजयदेवेति श्रीजयदेवभणितंहरिचरितं श्रीकृष्णस्यचरितंरसिकजनंभक्तिविशेषरसखादचतुरंभक्तजनंसु
खयतुस्मानंदयतुकिंभूतं अतिललितं शृंगारसंगीतविशिष्टलेनातिमनोहरमित्यर्थः उक्तंच शृंगारमूर्ध्व
रत्वेणात्रनल्लितंविवृतमिति अथवा श्रीजयदेवभणितंहरिंहरोकंराधासख्योपश्चान्न यावद्धिनमिति अन
एवललितमितिमनोहरंहरिचरितंकुंजद्वारिसविनयेकृतापराधंस्थितंहरिंतादृशंचरितंसाध्यंकंश्रीराधाप्रति

श्रीजयदेवभणितमतिललितं सुखयतुरसिकजनंहरिचरितं ८

रसिकजनंश्रीराधाधीनंकलंसुलालसमानिनंदोषयाद्हरिणंतंरसिकंसुखयतुदूरमेवपरमसुखंश्रवणकीर्तनार्थं
नान्यहितिसुखंप्रभवतु अथवा इतिश्रीजयदेवेनभणितंदूतीनिर्फलितंश्रीराधामधेनतूरसिकजनंश्रीराधा
लक्षणंसुखयतुश्रीकृष्णसन्मुखीभूत्वाश्रीकृष्णसमागमानंदंप्रभवतुसुखयोःसमागमसुखमेवरसिकानांपर
मसुखमितिभावः ८ ॥ ७ श्रीराधाकृष्णराधाकृष्णराधाकृष्णराधाकृष्णराधाकृष्णायनमोनमः ७७

किंचश्रीनामविमुखानामपिदुःखंप्रभवतिकिंपुनःसन्मुखीभवेत्याशयेनोपदिशतिकृपयाविधरिनाचरणेनोपेक्षणमेवस्यादित्याह स्निग्धे
इति हेविधरिनकारिणिविधर्व्यर्थविधायिनीतिसंबोधनंतत्तत्तीरेतीरेखणिएतत्प्रत्यक्षेयुक्तमेव नथाचयस्मिन्विधरिनमाचरिनंतस्यसंपदो
परिनमेवभवतिकिंनतु तवश्रीखंडचर्चाविषेवदनानलेपोविधेयमिवसंनापूजनकोभवति अथवा श्रीमाधुरूपमनःस्थैर्यशीतलख
भावोधिनामाचरनिहिमनुथारोपिदुःनवहोनिरिवदाहकोभवति कीदृशदः केलिभमोदःयावनासीद्रवेदनादृवेभवति यद्वनःस्निग्धे
नस्निग्धियेमधुरवचनैःलेहपूकाद्यथनिसनिमरुथाभिनिष्टरभाषिण्यभियत्रप्रणमनिनस्निग्धस्नत्रासियत्रप्रणमिणिःशुरुणमनिनस्नि
ग्धेहेथस्थासिहेथमवलेख्यलिखितासि यद्वदुःमुखेआलिंगनोथसन्मुखेनालिंगनंविमुखतोयानासियराद्दमुखनागनासियानगनासीद्रवेद
नेत्यमरः विरोधालंकारः इगद्वैलविकीडितेवृत्ते ५९ मंगलैकविधिमंगलमाचरति सांद्रेति वयंश्रीगोविंदचरणकमलंवंदामहेनमस्कु

स्निग्धेथस्यरुथासियत्रणमतिस्वच्छासियद्दागिणिहेथस्थासियदुःमुखेविमुखतोयानासिनस्निग्धिये नयुक्तंविध
रीनकारिणितवश्रीखंडचर्चाविषंश्रीतांशुस्तपनोहिमंकृतवहः कीदृग्मुरोयाननाः ५९ सांद्रानंदपुरंदराहिविथदं

मंहेकिमर्थं अयुमसंदोथभक्तिप्रतिबंधकदुरितमनाशयतादर्थेचनुथः चंद्रक्वनंशिष्याद्यभिप्रायेण दुरितनाशनसामर्थ्यद्योन
यति स्वछंदमितिकिंचिच्छिष्यस्वछंदंयथास्यादेवंमकरंदसुंदरंयथास्यादेवंगलेत्यामस्ववेत्यामंदाकिन्यागंगयामंदारस्रिग्धतनया
तथाच यस्माच्चिःस्रतागंगाजगत्पावनीनिर्झरिकिंवकृष्णतस्यसामर्थ्यमितिभावः अरविंदेहिमकरंदोभवतिनेनमंदाकिनीउथमीथने
इत्युपमालंकारः पुनःकिंभूतं सांद्रोनिविडश्चानंदोहर्षोयेषांतेपुरंदरादयोदेवाश्चतेषांहृद्यंहितंविधरोदेवाश्चनेषांहेः स ८०
मूहेरमंदादरधिक्कादरान्मेःसमंसाक्षायाहिनानतियुक्तैस्तेमुकुटेइनीलमणीभिःसंदर्शितादरंदिहिरामभरायस्त्रिलक्षाद्दश
अनेननमस्कारलीयतेकथितंश्रनचरणस्यकमलोपमामंदाकिन्याःमकरंदोपमामुरहरेर्मौलिभीलमणीनांभृंगोपमाएवंयश्च
पकजाचरणस्तथाचात्रमंदाकिनीपदेनव्यापकतयाखिलप्रवाहरूपत्वान्त्वभगवतःसर्गोवर्ण्यते ८०

अथविचस्थलेति हेमसरणवाणिस्निग्धवचनेभणआज्ञापय तवचरण द्वयंसरसः सांऽमहरसेनशृंगारेणसहवर्त्तते इतिवासरसंयथास्यादेवंलभतेऽभमानोऽलक्तकरागोयस्तनाद्दृशंकरवाणिकुर्य्यां कीदृशंचरण द्वयंस्थलकमलगं जनं स्थलीरूपंयत्कमलंसकांत्यानम्यतिरस्कारकं अरुणतयासौगंध्यसौकुमार्येणचनिरस्कृतस्थलकमलसौंदर्यं मित्यर्थः अनेनचरणयोरयंशादयित्रीतल्लंकथितंतन्महृदयानुरंजकत्वात् पुनःकीदृशं ममहृदयरंजनमहं

स्थलकमलगंजनंममहृदयरंजनंजनितरतिरंगपरभागम् भण
मसृणवाणिकरवाणि चरणद्वयंसरसलक्तकरागम् ६ रामजी

गदगद

करणयुक्तेर

दयानुरागजनकं अथवा ममहृदयमधिकौचवंधादोरंजयतिसंभोगेस्वस्मिन्अलक्तकरोत्तानितथाभूतं अतोम
मयोरंजनमुचितमितिभावः पुनःकीदृशं जनितनवस्मादितीरतिरंगेसुरतकौशलेसंभोगरागस्यवापरभागः परज्ञो
भावेनतादृशकामोद्दीपकारीत्यर्थः तथाचकौचबंधादोममहृदयलग्नंसत्परस्परज्ञोभांदास्यतीतिभावः परस्परं
नुयाकांतिःपरभागःसकथ्यतइतिरंगःकोशलरागयोरितिचधरणिः ६ श्रीराधाकृष्णाभ्यांनमोनमः श्रीरामः

स्मरेस्मादिना हेप्रियेउदारंसुंदरं यदयल्लवंचरणकिशलयंममशिरसिमंडनेहिमस्तकेस्थापय अनेनप्रियजनचरणस्पर्श
वन्मनोगेर्वानिज्ञायतेनोचास्यलमुच्यते यल्लवयदेनसौकुमार्येसौगंध्यंचतापहारिलंमांगल्यंसौंदर्यंचेति उदारंमहत्
अथीत्प्रदत्वा तेनचसेव्यत्वेयोग्यत्वमिति कीदृशं ममभंडनमलंकरणंअनेनभगवतः प्रियजनानुवर्तनमेवभूषण
मिकैतिथितं पुनःकीदृशंस्मरस्यथत्तगरलंविषंतस्यखंडनंनाशनंविरहिणिभूतेहिप्रियदर्शनपूर्वयानिलाद्देः स्मरगरल
खंडनिरूपणात्स्मरस्यसर्वलभाषिष्यते चरणयल्लवेधेहीत्यनेननायिकायागारुडिकत्वेक्षे स्यायकत्वमिदं अयरमवि

स्मरगरलखंडनंममशिरसिमंडनंदेहिपदपल्लवमुदारम् ज्वलति
मयिदारुणोमदनकदनारुणोहरतुनस्तुष हितविकारम् ७ रामजी

नलो

सर्वाहिविषंगारुडिकचरणद्वयसिधानेनाभिमंत्रितयल्लवाद्यारोपणेनचत्रा म्यहीतिश्चनिं किंच मयिदारुणोदुः
सहोमदनःकामस्तज्जनितयत्कदनंतापःसएवैरुणःसूर्यःज्वलतिअतीवदुःखहेतुत्वेनउद्दीपनविकारंग्लान्यादिरूपंहरतुदूरीक
रोतु अन्योविसर्पेसंतापःशिरसिपल्लवादिस्थापनेनशाम्यतीतिध्वनितं अरुणःस्फुरणगेस्यानसूर्येसूर्येस्मरारथा
विनिकदनंकलुषेतापेच ७ ६ श्रीगोपिजनगोपालकमलनयनाभ्यांनमः श्रीराधाकृष्णचरणेभ्यांनमः

सख्याः सकाशाल्लज्जागीश्लाघाहस्याधिगतमित्यादि हृदं सवयुः सखीभिः अलिजयेनरतिरङ्गमयसुरतसंग्रामाय सज्जं कृतालंक
रणंहिमविधानमधिगतमाभं अथवा सखीभिरिदंनवबधुवद्भूषारतिरणसज्जमधिगतमाभं इदानीमासांकालज्ञेतिभावः
अतोहेचंद्रिरतिरङ्गकृतोत्सवज्ञानिः शंकंसरसंशोलाहं अथवा रसशृंगाररसंसहितंसरागंवारंसित: शोभयमानः
कृतोरसनायाः कांच्याःरवोधनिर्द्विहितोवाद्यविशेषोयत्रणवंयथास्यात्तथाभिसर श्रीकृष्णाभिमुखंसुरतरणसंकेतमर्पयहि उ
अन्यत्रापिसोक्ताहरणेद्विहितस्याद्यतरणवेनिधुवनं अभिसेनियारे अलज्जेलज्जारहितंश्रीकृष्णसनसुरतविधेहि संभो
गादीनलज्जायाअनुयोगंत्यक्त्वान् अलज्जमित्युक्तं किंच कविरात्मनेयदिनोपरस्मैयदिनएव यथाकथञ्चाराधामित्याहि

अधिगतमखिलसखीभिरिदंनवबधुरविरतिरणसज्जं चंडिरसितरसनारवहिमभिसरसरसमलज्जं ६
स्मरशरसुभगनखेनसखीमवलंबकरेणसलीलं चलवलयक्वणितैरवबोधयहरिमधिनिजगतिह्रीलं ७ रामः

नन्वाधाभिसेतत्यद्दुर्गसिंहहरीकार्यांप्रमाणीकृते तथैवाभिसेत्यधिपदंज्ञेयं ननुकियोविशिनष्टिसरसमिति हावभावमोदायिन
कुहनिनेरैनिःसरःशृंगारलक्षणहितंयथास्यात्तथा पुनःकथंयथास्यात् रमितरमनानहिंमंथयास्यात् अथेनविधिनसुरतमभि
प्रेतिनेनुसखीभिरेवंप्रायमिनाह सखीभिर्ज्ञातमेवअतोविलंबेनकार्यइतिभावः ६ तदेवाहस्मरेत्यादिना हेसखिकरेणसवि
मवलंब्यसलीलंलीलानहितंयथास्यादेवंचलगच्छ कीदृशेनकरेण स्मरस्यकामस्ययेशरास्तैरलङ्कृतेनसुभगाःसुंदरानरायस्मिन्गाद्देशेन
अन्यस्मिन्नधिरंध्रेत्यस्मिन्भवंति रतिरणेनुतलनखाएवस्मरस्यशस्त्राणितैरितिभावः अथच वलयक्वणितैः कंकणशब्दैरिमं
धिनिजगतिह्रीलं स्वकीयगमनस्वभावंस्वरूपंचानिह्रीलेचरितं अथवोभयत्रापथअत्रापिसमीचीनोयोजनाप्रतिभटमवहितं

श्रीजयदेवेत्यादि हृदंश्रीजयदेवभणितंहरिविनिहितमनसांहरोविनिहितेनत्वंमनोयेषांतैर्हृदानं अधिरामेअनवरतंकंठ
नटीमधिनिष्ठतुकंठदेशेवसत्विस्यर्थः कीदृशी अधरीकृतःलघुरोहीनःकृतोहारोयेनतादृशीपुनः कीदृशीहासिनात्मा
धुर्येणतिरस्कृतोमाल्लियोयेनतादृशीअधिरामेतिभणितस्यविशेषणवा कीदृशेनित्यमित्यर्थः कदास्थितस्यङ्गरस्यरामा
या याविधयिणांशोभहरेलंसपरहलंचभवेति श्रीजयदेवस्यभणितेमहत्तमोकंठेस्थितेनएतस्यमाधुर्योत्कर्षादेवतयोत्तिरस्कारो
ज्ञापनंत्रिभावः अथवाहासिनात्मा श्रीराधाकृतयोःउपासनरहिताःसर्वेषांवामामार्गेणहासिवाश्रोहासिन्य
र नोत्तिरस्कोनीनीतायेनतादृशं यत्तेमनसान्नित्यावनत्वंसदाश्रीराधाविशेषणेनरेवदर्शयति सख्यावाकेनहर्षविहितमन

श्रीजयदेवभणितमधरीकृतहारमुदासिनवामं हरिविनिहितमनसामधिनिष्ठतुकंठनटीमविरामं ८ श्रीरामजी

सोहरोअवणेनैवचित्तहारकरलक्ष्मिन्विहितंहिशेषेणहितंकृतंमनोययास्तांविहितमनसांश्रीराधाहरोविहि
तनत्वाक्षिनंवातांअधिनिष्ठतुसख्यागीतंहर्योचरणेनस्याहृदयेअधिष्ठायवसत्विस्यर्थः कीदृशंसख्याःवाक्यंश्रीजयदेवेन
भणितंतस्याःसकाशात्परमकलतयापठितंअभ्यस्तमित्यर्थः पुनः कीदृशंअधरीकृतपुष्टीकृतहारश्रीराधाश्लोहपुष्टीह
रणितस्यचुंबनामद्यत्रगलतियस्मात्तित्यर्थः पुनः कीदृशंउदासितंवामंअतएवउदासितंश्रीराधाभाः वामंकृतालक्षणयेनतो व
दृशं पुनः कीदृशंअतएवकृविरामंश्रीराधायाः श्रीकृष्णेविरामंशून्यंतत्रगमकंयत्रेत्यर्थः कीदृशंराधाकंठतटीश्रीकृष्ण
स्यआलिंगनसमयेकंठभूषणंकंठाभरणमित्यर्थः ८ २७ पुनरपितस्योक्ताधिकंकथनीत्वरयतिसेत्यादि हेसखिनस्याम

कुसुमचयेति हेरण्येरहकुसुमचयेनपुष्पसमूहेनविचित्रविलासैर्विविधमङ्गनादिभिः सुविचित्रसुखमुक्तं अथवा सु
विचित्रशृंगारलक्षणरूपशृंगारप्रधानानाभोग्यथोग्यवा ऊर्जेनानिर्भरसलक्षोगार्थवासगेहेलीलाग्रहेनत्रविलस कीदृशी
कुसुमारविकुसुमारेरोयस्मात्तादृशी अथवा इहमाधवेविलासकीदृशे कुसुमचयेनरचितेसुविधामगेहयेनतादृ
शे पुनःकीदृशेकुसुमादविसुकुमारेरोयस्मात्तादृशे अथवा कुसुमचयेनरचितेअर्थेऊर्जेनवासगेहंयस्मात्तादृशी
निर्भरोधर्मेप्रविशराधेप्रकृष्टेविरसःप्रणयःप्रीत्यकृधःकंपःपुलकोत्कलहीमधुरणयकंपःसमयमालिकविकारोयस्मात्तादृ
शिइत्यपिसंबोधनेश्लेषकथनेसखशनानाभेदइत्यलंकारिका तथाच नाहशशाप्यारचनेननस्यान्निर्भावत्वमपित्व

कुसुमचयरचितशुचिवासगेहे श्रविशराधेमाधवसमीपमिहविलसकुसुमसुकुमारदेहे २ श्रीराम

सः सः सः

शमीपेउद्दीपनमात्रविकारोनिर्विवेसत्यर्थः युक्तेधःकंपनेनथेनिच प्रणयःप्रसरेवेगोविसरःप्रसरेचुम्बेइतिविश्वः हेकुसुम
सुकुमार हेहेकोमलत्वात्सुरुभमानामाशोयस्यकुसुमः श्रीकृष्णस्यसुखतएकुन्मीलितत्वेनाश्रयो मारकामस्तादृशोहेतो
यस्मात्तादृशि कृष्णाभिकांक्षितमरूपेइत्यर्थः अथवाहेराधेश्रीकृष्णराधायिसुमाधवेनुवंशेकर्मुयोग्ये इहकुंजसदनेप्रवि
शप्रवेशंकुरुमाधवस्यशृंगारलीलामाधवस्यधने: श्रीकृष्णस्यसमीपेसम्मुखंविलसचुंबनादिक्रियांकुरुकरात्साद्विक्रियां
वा विविधविलासैर्वीक्रीडांकुर्वित्यर्थः मनोभावंवाकुरुनवयवशेस्थितलालिनिभावः वामाधवसमीपंप्रविशाइहकुञ्जमि
त्माधवेविलसमथेशेवाप्रविशयथेशेचाविलसस्वाधीनभर्तृकात्वनियमोनवरूप्योमयेतिवाक्यार्थश्च ३ श्रीराधाकृष्णः ८०

विनतेत्यादि हेरण्येरकामस्तस्यआधेमानसमीपे वाधिकामहरिंकेमाधवमानेधृतेत्रियुः आनंदसरःमाध
वः श्रीकृष्णस्यसमीपंयाश्चीप्रविश प्रवेशंकुरुरहकेलिसदनेचिरंविलमचानलासरमेर्षश कीदृशे विनते सं
विलीनेवहुभिर्स्त्रीनालनानानवेःपल्लवैर्घनेसांद्रेएवंभूतेशयनेवा लं कीदृशि श्रलताधीनजघनेश्रलसेसमर्थे
धीनेमांसलेजघनेयस्यास्तादृशि अनेननिर्भयंबहुकालेशय्यासंभोगसुखानुभवेनिर्भानिर्भयं २ मधुमुदिते व
त्यादिहेरण्येप्रियाराधिने माधवस्यमदनमोहनस्यसमीपंमम्मथमोहनार्थंप्रवेशंप्रकटीकुरुभवनस्मदनेहेत्यि
र्थः पश्चादिहनस्यसमीपंकेलिसदनेविलममदनक्रीडांकुरुत्थेत्यनिभावः कीदृशेकेलिसदनेमधुना पुष्पर

विनतबहुवल्लिनवपल्लवघने श्रविशराधेमाधवसमीपमिहविलसविरमलस धीनजघने २ मधु
मुदितमधुपकुलकलितरवे श्रविशराधेमाधवसमीपमिहविलसमदनरसरभसभावे ४ श्रीराम:

सखीसाह

सेनमुदितमिथानिमधुपकुलानिभमरसमूहास्तेकलितोविहितोरावः शब्दोयत्रनादृशे अथवा मधुमुदितमधुप
कुलवत्तत्वदागमनमहोत्सवेरावःशब्दोयस्मात्तादृशोमाधवे तस्याःश्रीराधायाः संबोधनंवाकीदृशिमदनरसस्यकामस्यो
रसः शृंगाराख्यरसनयोरभेदेनउपलक्षितोभावोयस्मात्तादृशि अथवा इहमाधवेविलस कीदृशे मदनरसेनयोर्
भसलेनोपलक्षितोभावोयस्यतादृशे सरसभावेऽनिषादेसरसः सरागोभावोऽभिप्रायोयस्यातादृशिमधुविमधुपेस्मने
नेवमधुपानेऽप्राज्ञे तथाविनम्रीलनमधुपानप्राज्ञयेमुदितमित्युत्थाने मधुनावसंतेनवा ६ श्रीराधाकृष्णाभ्यांनमः ८९

विकारानेवाहोरे रमित्यादि पुनः कीदृशं विहरमतिशयेनपरिरभ्यालिंग्यहरसिवक्षसिहारंदधतंविभ्राणं कीदृशं श्यामलत
रोश्रीश्च येनविमलनरत्नारब्धकनकेनेतादृशं कमिव स्फुटनरः प्रकटनरोयः कैलासपर्वतस्तेनसमूहेनतत्करंवनंनिझिंतेयमुना
जलहरमिवकालिंदीप्रवाहमिव श्यामकलशरीरस्यानलिंग्यतयासौंदर्यपरयाचयमुनाप्रवाहसाम्यहारस्यवानिमुग्धनया
कैनसमूहसाम्यंयोग्यं अत्रहाराश्लिंगनेनस्वाभिलाषप्रकटनान्नोहाथिलाख्याहावीनवणिनं तदुक्तं रसार्णवसुधाकरे
स्वाभिलाषप्रकटनाद्भावोहाथिलामिति नारीमुक्तादिसंभृतोनरलेभुक्तोकिकेलारश्चरत्नेषुचैरव्यन्यवहारि तन्निमित्वि
स्वः परिलेविविहरंनितियादेश्यनिशायेनदीधितिमर्थः तदाधिसरवंभावः उरसिधारणेनालिंगनेनः हारश्चश्रीराधाहृद्ये
संगृह्नेयश्चथवाश्रीराधायाः उरसिहारंविहरंविहरागतेगजमुक्ताफलंवहुमौल्यंवाविहरंअमूल्यंअहरंश्रीराधायाश्रीराधाया

हारममलतरतारमुरसिदधतंपरिरभ्यविहरं स्फुटनरकैलकदंबकरंवितमिवयमुनाजलधरम् २

श्रीगमनवर्णनायदधतंश्रीराधायाः उरसिकंठादधोनाभेस्तनोपरिधारयंते किंकृत्वापरिरभ्यगाढालिंगनंकृत्वाआलिंग
नछलेनलधुलाघवनयालक्ष्यंतदुरसिधृतवानित्यर्थः वानज्ञमयेश्चथमसमागमाच्चविहरंयथास्यात्थाहृदादेवधारयम्
हारश्चयहारस्तयादधतंतस्योरसिश्रीर्धनवेतमित्यर्थः कीदृशंहारंअमलतरतारंश्वेतरत्नसुवर्णरत्नगृहितं श्यामलनिर्मलनर
श्रेणिश्चयेननिर्मलाश्रिआमलकप्रभाणांतिलाराणिमुक्ताफलानियस्मिन्वानं श्रीराधायाः उरसिस्थितयोः हारकलयोः उपमा
ज्ञानमहारस्फुटनरकैलकदंबकरंवितमिवयमुनाजलधरंप्रकटकैलभिश्चिनयमुनाजलधरमिवहारोयमाकैलनतुल्यंयमुनाज
लोयमानुस्याश्रीकलशयोर्यमाश्रीराधायाउरसिहारकलशयोर्भेदनंजातमित्यर्थः २ श्रीरूपकृष्णाभ्यांनमोनमः श्रीराधाकृष्ण ५२

पुनः कीदृशंश्यामलेत्यादि श्यामलंनीलंमृदुलंकोमलंकलेवरंमंडलंशरीरंमंडलंयस्यतं अनेनवाधिगतंश्रिकंधरि
धेयतेनश्रिमाकृष्णस्तादृशानुज्ञातं गौरंस्वर्णधीतंदृकुलंपटस्तेयेनतं अनेनगौरांगालेनसहलग्नतयेवनालिंगनेन
परमप्रेमाभाविध्यनीतिधनितं नतुकृत्रियमनुकरनवल्लीविभ्रमावेशयंतीडुभमिवज्ञात्वागीमदभीत्कारंदीर्घंवदनमु
दिनलेखाकृदनीचुंबनार्थंनमथतिविनतांगीयत्नलावेक्षितेनतदिनिकमिव नीलनलिनमिव श्यामकमलमिव की
दृशंनीलनलिनं पीतोयः परागःयुष्परेणुस्तस्यपटलंसमूहस्तस्यथोभरोतिशयस्तेनवलयितेवेष्टितमूलंयस्यतादृशं अ
तएवस्निग्धस्यसौगंध्यसौकुमार्यंश्यामलेनश्यामलंसाम्यं पीतपटांबरस्यचमूलंतन्मणीतपरागसाम्यं दृष्ट्वान
दृष्टीनेनेवोद्दीपनविभावश्चदर्शितः उपमालंकारश्चात्रि वह्निभूतपरागांतलाभावादभूतोपमेयं ३ तरलेत्यादि श्रीरा दृ

श्यामलमृदुलकलेवरमंडलमधिगतगौरदुकूलं नीलनलिनमिवपीतपरागपटलभरवलयितमूलं ३

धावलोकनार्थेतरलश्चंचलोयोदृगंचलं कटाक्षस्तस्यचलनेनमनोहरंसुंदरंयद्वदनंतेनतन्नत्यादिनोरतिरागोराधा
याः सुरतेलाभेयेनतादृशं अथवा कटाक्षयुक्तंसुंदरंयद्वदनंश्रीराधायालेनतत्त्यादिनासभोगेलाभयतीति अनेनकांता
दृष्टिरुक्ता यथा आधिवेनीवरस्पर्धायायास्तिरश्चिनानिर्मेला मधुक्षेपकटाक्षाश्चकांतानामन्यथावृद्धिनीति कविव ना
रदिश्चरत्कालेस्फुटकमलोदरविकसितनयनगर्भखेलिनंक्रीडितंखंजरीटयुगलंयत्रंदृशंनाशगमियत्रयोवनाविभो ति
चानलछ कांतिमनयाश्रीराधादृशीनाभ्रंलुभितात्रायलेनचरसाधारणयापिछलस्यश्चरत्कालीनसरोवरसाम्यं वद
नस्यविकसितनयनसाम्यं तन्मथेचांचल्यनविचित्रमौदर्यनेनचनेत्रयोः खंजरीटयुगसाम्यं द्वीनीयव्याख्यानेथिनकृत्रा
क्षाश्रयलाभतरलस्यसरोवरसाम्येयुक्तमेव शरत्कालेजलाशयस्यकमलगर्भखेलन् खंजनोदृष्टः सन्मथादृष्टुंवीछि

श्रीजयदेवस्याह इत्यनाहरिंसुविरंसुकृतेत्यनेनसूचितं किंतत्रा सुचिरंसुकृतोदयसारं सुकृतोदयसारभूतं श्रीराधायाहृदयं तत्रा नाटुलैभक्तेनदेवांतरेणसमीयंहरेरत्यंतवल्लभतयाकथनाय कीदृशं सुकृतोदयसारभूतं श्रीराधायाहृदयं एवसारोधनेयस्मात् तथाच पुण्यमयत्वात्तदेवपरमफलत्वेनैवपुण्योपनयः तत्रभेस्मरशरेणैवमोहायुधकारः कायु म
नेनतेकेविषयकंचुंशुकंवतीतिनस्यंचदुस्त्रीभनाः तत्तद्देवविधेयमितिभावः अथवासुकृतोदयसारंसुकृतोदयस्यभगवद्भक्तेः
स्यहृदयः श्रीकाशः तस्यैवसारंफलंवासुकृतोदयोशोभनकृतः श्रीजयदेवभणितविभवेवाग्विभवेहिगुणीकृतोभूषणभारोलंकरणसमूहोयेन
कृतोदयंश्रीराधोदयमेवसारंश्रेष्ठंफलंयस्मात् श्रीजयदेवभणितविभवेवाग्विभवेहिगुणीकृतोभूषणभारोलंकरणसमूहोयेन

श्रीजयदेवभणितविभवहिगुणीकृतभूषणभारं हरणमतहरिविनिधायहरिंसुविरंसुकृतोदयसारम् ६ श्रीरामजी

ननं जयदेवसरस्वतीस्वयमेवोपमोत्प्रेक्षाद्यलंकारवतीभगवद्भक्तेरूपवर्णनायैः सुतरामलंकृतेनिभावः अथवा श्रीजयदेवस्यत
हासस्यभणितिर्विभवेनवर्णितमधुरगुणोहिगुणीकृतोभूषणभारोयस्मात् प्रथमलक्षणाद्यलंकारेहितीयः काव्यालंकारविशनया
वर्णितमधुरगुणइति अथवा श्रीजयदेवभणितिविभवेः रथाविषयिकरसानुभावेहिगुणीकृतोलंकारसमूहोयस्मात्प्रथमोरूप
भूषणभूषणागतौदार्यालंकारः हितीयोधिरसानुभावनिबन्धोलंकारइत्यर्थः आहोयकाकीलितलालसकीयएवंविधवस्त
स्वरूपश्रीकाशविभवएवंरूपभूषणयथाम्हितीयाश्रीराधायाः समागमेनहिगुणीकृतोहितीयेनकृतभूषण भारंअलंकारसमूहंय
स्मनेवा ६ २२ इदानीश्रीराधायारसक्रियामाह अतिक्रम्येति हेसखियदाराधादृक्तेतदानींधीयतमप्रमालोकःसम ६५

येश्रीराधायाश्रृण्योर्वृत्तिमानश्रानंदसमूहश्रश्रुरूपेणपतितः हयोश्रुनिकरःयथानेत्यर्थः ननुसमीचीनभाजनेस्थापितः कथं
यो यथाननमाह किंभूतंरक्तोः तरलतरनारंदश्रीनासंगेनातिशयेनचंचलाक्षिकनीनिकंयथास्यादेवंपतितयोः सोंदर्याधिक्येन
अतिसंतृप्तनिरीक्षणतयस्मिन्नंगेहृष्टिः यतिताधुनरुत्थानासामर्थ्येनतत्रैवस्थिताइतिज्ञायनायपतितयोरित्युक्तं तथाच भा
जनेपतितेतदाधारवत्कृत्यथातेतिभावः यातेहेतुमुत्प्रेक्षतेअतिक्रम्येति अथांगंनेत्रांतरेणा अतिक्रम्योल्लंघ्यश्रवणयथार्थतं या
गमनं प्रथासैनैवस्वेदांबुपूरप्रसरइव कर्णावलंबीवद्विचलनजन्यांसेनस्वेदांबुपूरइव अंसोविद्रूरगमनेनश्रानः स्विन्नइव या
नमिव तथाचानेनविशालनयनलंबनस्याः सूचितं अथचांगतोहंसीधिकथांतेः स्थानमश्रास्यबद्धरज्जुआजेनपतितइतिभावः

अतिक्रम्यांगेश्रवणयथार्थतंगमनश्रयासेनैवाक्ष्णेस्तरलनारंपतितयोः तदानींराधायाः प्रियतमसमालोकसमयेयथानसे
दांभः प्रसरइवहर्षांबुनिकरः ७९ भजेत्यास्तस्यांतेकनकघटकंदलितिविहितस्मिनेथातेगेहात्तवहिरवहिनालीपरिजने प्रिया
स्यंयत्रंपस्याःस्मरसरसमाकूतसुभगंसलज्जांपिव्यगमदतिदूरंमृगदृशः ७७ श्रीरामंकुलायनमोनमः श्रीराधाकुलः
लज्जा

उत्प्रेक्षालंकारः ७९ भजेत्यादिभि तस्मिन्कालेतत्संतेज्ञयासमीपंभजेत्याश्रायंत्यामृगदृशःहरिणनयनायाः श्रीराधायाः लज्जा
विसलज्जेवव्रीडावतीवदूरमतिशयेनव्यगमन्विगताश्रतिदूरंवा इतस्ततिश्रवहितालीपरिजनेश्रवहितःकृतावधानोयश्रालीं
परिजनः सखीपरिवारस्तस्मिन्मृगेक्षानविलासनिकुंजात्बहिर्यातेगतेसति कथंयथास्यातकनकघटकंदलितिकणेहिकंदू
यनेतेनविहितमालादितस्मिनेथोस्यासथा कीदृक्षास्तस्याःप्रियास्यंप्रियमुखंयत्रंपस्याः किंभूतंमुखस्मरसरसस्मरेणकामे
नसरसंशृंगाररसंसहितं पुनःकीदृशंश्राकूतसुभगं श्राकूतेनेततत्कीडाभिप्रायेणसुभगमनोहरं स्मरपरवशाकूतसुभगमि
थाठं स्मरपरवशयनेश्राकूतेश्रभिप्रायेसेनसुभगं ७७ श्रीराधाकुलाभ्यानमोनमः श्रीराधावल्लभोजयतु श्रीरामजी

करोमि अहंकरकमलेननिजकरंबुजेननवचरणंकरोमिसंवाहयामि अथवाचरणमहमित्येकमेववदं नवचरणयोः
महंधूलांमंवाहनादिरूपंकरोमिकथमित्यनआह दूरंअनिशंयेनहृदंलेआगमिनाभिआगीनाभिआगांन्मया न
याचहृदागमनजन्यंतेश्रममपनयामीतिभावः त्रायतोपरिशृण्वायाचनपरिलगमथिभायुपकुरु मानिध्येत्याकार
यूपकारंवाकुरुत्यथात्वांभजामिनथाकुर्वित्यर्थः कीदृशंमात्रनुगतोनचानुसरंतंशूरं सर्वरिपुसंकटेसमर्थं कमि
वं यथानवानुगतिशूरस्यनूपुरस्यपरिधानेननवचरणसन्निधानेनमहार्घतांपादनोपकारः तथैवचरणारविंदार्प
णेनममाप्यभिकांक्षितस्योपकारःभविष्यतीतिभावः अथवायरोधियोनुगति शूरोभवतिनस्योपकारत्वेनेदमि

करकमलेनकरोमिचरणावहमागमितामिविदूरं क्षणमुपकुरुत्रायनोपरिभामिवनूपुरमनुगतिशूरं २ श्रीराध

श्वनिनं अथवा पादयोरस्यस्त्रीतिभेदधर्मतांप्रत्याह मामनुगतिशूरंनूपुरमुपकुरुचरणपरिधानेनस्वीकुरु
अनेनधूलस्यानिनूपुरस्यापिचरणछत्रीलयानस्यादस्त्रीत्वंआर्षत्वेन करकमलोन्मार्जितवरणेकोमलोन्मर्दनकोमल
हस्तेनजानेः शनैः शनैः नवयधिश्रमंयथागच्छतितथाजानेवाहयामीतिभावः करकमलेनचरणकरोमीतिगूढाभिलाषोवा
चरणेधृत्वारहस्यंश्रोतुंकरोमीत्यर्थः इहेतिपाठे इहविलासशयनेमामोप्तनिगमितामिआगतामतिशीघ्रं
बहुकालंयथास्यानथाप्राप्तामीत्यर्थः क्षणमपिविरहःकल्पसमोभवतीति विदूरपदोपादानं २ श्रीराधाकृष्ण:
गभीरैर्णनवगाहमानामिप्रायउत्तरमपयछंतीमालक्ष्यहसनेति हेप्रियेत्वमनुकूलंरक्षितुमशक्तेसयत्तिसेपादकामि

वचनेरचय यदर्थीनुप्रासमाधुरीणमेलापकरंवंवर कीदृशं वदनमेवसुधानिधिस्तंदुलस्यानलिनं कमिव अमलमिव अ
तलरागत्वयाउरसिवक्षसिस्थितंदुकूलंयदृच्छेत्रथनयामिदूरीकरोमि कीदृशंयथोधरश्रोणकतिरोधायकंकमिवविरह
मिवायथातवसंगमेविरहोयनीतस्तथास्यानास्त्रेयप्रतिबंधकमपादमपनयामीतिभावः अथवाविरहनाशिनाहंकर्यंव
रिष्यामिअतआह दूकुलमिवविरहमपनयामि किंभूतमुभयंउरसिहरि वर्तमानं पुनःकिंभूतं पयोधरश्रोथकं नवर
सधारणेनाप्यायनकरणयोधरश्रोपानेनानुपरिणाहित्वापादनायतयासतिअभंगत्वात् ३ कुटिलमवलोकयंतीमति
विकलःसन्लज्जाहस्त्रियेति हेरणेलंभदुरसिमहीमवक्षस्थलेकुचकलशंरसपूर्णकुंभनिवेशायाथेय कीदृशं अनिदुरापं

वदनसुधानिधिगलितममृतमिवरचयवचनमनुकूलं विरहमिवापयनयामिपयोधररोधकमुरसिहृकुलं ३ प्रियपरिरंभण
रभसवलितमिवपुलकितमतिदुरवापं भदुरसिकुचकलशंविनिवेशयश्रोथमनसिजनाथं ४ श्रीराधाकृष्णाभ्यांनमः

अतिदुर्लभंबदनुग्रहंविनातीवदुःखेनावाप्यनदूनिदुरवापंस्यं पुनःकीदृशंपुलकितंरोमांचितं तत्रहेनुमुत्प्रेक्षतेप्रियपरि
रंभणारंभसवलितमिवपुलकितमतिदुरवापं भदुरसिकुचकलशंविनिवेशयश्रोथमनसिजनाथं ४ श्रीराधाकृष्णाभ्यांनमः
कुच क्लोभवतितस्परोमांचोभवत्येवेतिध्वनितं तेनैकलक्षार्थलेनमनसिजनाथंकामजन्यंसनाथंश्रोथयनाशय सनसमोपुरुकृत
मूरोदकेनाभिषिक्तेनतापोयास्तेव ऊरुभंगाविपरीतरतंयाचतेऽतिनाम्यर्थं तथाच ममसिक्तयदेतन्मरोस्थिनाग्निरुत्थेनत्व
दर्शिजनएवसमर्थोभवतिनान्यत्र अतएवत्वयैवासज्जांतिरिनिभावः श्रोथयेत्यनेनापिनाथश्रोथयनमनुस्वविधयिकंकाम
पुनःपुनर्विलासमाधुर्येणरूच्युत्पादकत्वात् तथाचाज्ञानुप्रासनिर्वाहकत्वेस्फुटमेव ५ श्रीराधाकृष्णाभ्यांनमोनमः

दृशः मृगवधूनयनाया आनंदसुखंधन्यः श्लाघ्यगुणवानकुलः धर्मतिविवि निजिनेमंथदृशनीत्यर्थः अथरमानेनवासुखंधि
वनीमुक्तं कीदृशः त्रपामाथाजुनंगोरसोन्नतीयथोधरोकुचौनयोरुपरियदिवंगीआलिंगितः अनेनस्वजोन्नत्याधुनिनाकिं
मूलमानने शीलदृष्टिमुद्धिनेअंशिणी शीलकपोलपुलकंचसरोमोद्गमोभवेत्यथास्यादेवंश्रीकारधाराः श्रीकृतानाश्रेणय
स्तदशाव अथकाअथकदाः आकुलाश्चकेलि काकुकीजाकाकवोधनि विकारान्नोविकसंतोयेदोशाः तेषांदीनः दस्ता
निर्तोधरोयेत्रतत्तया शीलदृष्टिमिलत्कपोलमित्यानेनस्वविशेषणंया ८५ अथेत्यादि अथश्रीमंगलार्थः आनंदर्यो साश

५१ शीलदृष्टिमिलत्कपोलपुलकंश्रीकारधारावशादत्यन्ताकुलकेलिकाकुविकसन्नदंतांशुधौताधरं त्रपामानुंगयथोधरो
परिंधंगीकुरंगीदृशंहृत्वीलत्यैविमुक्तनिःसहनोर्धन्योधमत्यानने ८५ अथसहसामुधीनंसुरतोनेसानिनोनस्त्रिचो
गीराधाजगाद साहसमिदमानंदेनगोविंदम् ८६ श्रीराधाकृष्णाभ्यांनमोनमः श्रीगोविंदनवल्लभायनमोनमः

रा२

मिश्रावशीकृतकोनाराधाआनंदेनसहसाहृदंचस्मराणंगोविंदंप्रतिजगादहकरुणी किंलक्षणासा सुरतोनेसंभोगायसानेनि
तांतमतिजयेनस्त्रिचोंगीसुरतायासयुकंजारीरंथस्यासाहृशी किंलक्षंगोविंदंसादरंकिमर्थिमामाज्ञापयिष्यतिनरंवधन्योभवि
ष्यामीत्यादरेणसहवर्तमानं सुधीतंगल्लाप्तसुखेनस्निग्धं गोविंदवचनमात्रेणसर्वलाभप्रहर्षितंगोविंदंदोषादाने अथवा
श्रीराधायाः गोभिःवाक्यैःतस्यागूढाभिप्रायंआभरणव्याजेनयेवपुनःस्मरणेछाएवजातेनि विंदतिजानातीतिगोविंदंपदेनस्व
वितर्मितिभावः ८५ तदेवगीतेनाहकुचेत्यादि गीतस्यास्मरमकरीरागरूपकतालः गीतार्थस्तुसाराधायदुनंदनेनयुष्माक्

श्रीकृष्णदुनोआनंदयदुनंदनः आनंदयकाशकः श्रीकृष्णःतस्मिन्श्रीकृष्णविषयेनात्मिमिनेवा निजगाद उवाचसी कीदृशोय
दुनंदनेकीडनिरमणेपुनःकीदृशेहृदयानंदजनके ध्रुवंयदंकिंजगादेत्याहकुचेति हेयदुनंदनगोपकुलकुमुदचंद्रअनुमम
यशोधरेस्तनेकरेलमृगमदपत्रकंकस्तूरिकापत्रावलीकुरुस्वय कीदृशेकरेण चंदनश्चिशिरनरेण चंदनाद्यनिशीतलेन अ
थवा यदुनंदनेनजगादेतिपूर्वमेवोक्तंतदायदुनंदनश्चंद्रः चंद्रादधिकशीतलःचंदनादधिशीतलेनकरेलस्यर्थः श्रीगलनरेणकरे
णोल्पनेनयुनः कामतप्तेनेतिस्तागस्यशीतकामोद्दीपोदहिशेषकवैचित्र्येणेतिभावः कीदृशेयशोधरे मनोभवस्यकामस्ययोमंगलक

कुरुयदुनंदनचंदनशिशिरनरेणकरेणयशोधरे मृगमदपत्रकमत्रमनोभवमंगलकलशसहोदरे १ निज
गादमायदुनंदने क्रीडनिहृदयानंदने ध्रुवयदम् अलिकुलगंजनैंकरतिनायकसायकमोचने खट्
धरचुंचनलोचितकज्जलमुज्ज्वलयत्रियलोचने २ संजन

लशोमांगल्यायकामस्यासुदयायस्थापितःपूर्णकुंभलस्यसहोदरेसदृशे केचिन्मंगलघटंहेमघटमाचक्षते मंगलोर्मिमुन्नेत्या
मंगलंहेमहारकमितिविश्वकोषः १ अलिकुलेत्यादि हेत्रियलोचनेलक्ष्यधारायांयुंचनंतेनलोचितंगलितंयत्कज्जलंतेनोज्ज्व त
लमपुनरुद्दीपयतेनयनेयेकिंलक्षणेपुनरार्यायेत्यर्थः कीदृशेलोचने रतिनायकस्यकामस्यसायकानाम्मुंचनीनिरतिनायकंमोचनं सायक
नस्मिन् कीदृशकज्जलं अलिकुलस्यभ्रमर संमूहस्ययद्गंजनंतिरस्कारस्तस्यसज्जनंकंविधायकं उज्ज्वलोदीप्तिशृंगारविज्ञ
ईसुविकाशिनीतिविश्वः गंजनोभिभवोनाशइतिनिरुक्तकोषः २ नयनेत्यादिहेसुभवेषकल्याणमूर्ते शुभः शोभनोवेशो
लकरणंयस्यतत्संबोधनंतिमज्जनेकर्णपदेशेकुंडलेविनिवेशायस्थापय कीदृशेऽतिमंडलेनयनेएववयोकुरं

सरसघनइत्यादि हेशुभाशयशोभनहृदय अथवाशुभआशामरत्वेनशयः करोयस्य नाहशारसनादीनांकरस्याभरणत्वम
र्थोपुनः अमसुदरेजघनेमणिरसनावसनाभरणानिमणिमयीयारसनाक्षुद्र घण्टिकातद्रूपानेवस्मरणनिवेशयपरिधा
पय कीदृशेजघने सरसघने सरसेशृंगाररसहितेस्निग्धेवा घनेनिविडेपुनः कीदृशे शोभनरामानेत्यादरायनीनिशोभेर
दारणः कामःसएववारणः महाबलत्वात्तस्यगमनेगलत्स्कंदरे अथवाविहरणशीलगिरिकंदरयोरतिशयेनीतिभावः कुंजरोवारणः
करीत्यमरः दीनुकंदरोवास्त्रीचिबसश्राद्धादनेरुत्यस्यएवंनस्यप्रयोगः अथवाहेसरसशृंगारसेनसहवर्तमानोभयासदस्
रसनिवासमभनवयुवभाः जघनेकटिप्रदेशेमणिरसनावसनाभरणानिमणिमयाकटिमेखलावसनेसादिकाआभरणंतद्रू

सरसघनेजघनेमभशोभनरदारणवारणकंदरे मणिरसनावसनाभरणानिशुभाशयवासयसुंदरे ७ श्रीगीतगोविन्दः

धनसुवर्णकुंदनयुक्तजेरिकाणनानिअनु क्रमेणवासयपरिधापय तद्रूपंकुरु मांहस्यादेवस्यपरिधानंतदनंतरंजेरिका
बंधनंचयथास्यात्तथाकुरुइतिकार्यमितिवाक्यार्थः कीदृशेजघनेघनेनिविडेसमांसेस्थलेसुशोभनसमर्थे हेशुभाशयशोभ
नोमयिविषयेमाशयोअभिप्रायोयस्यतत्संबुद्धौ हेसुंदरे आभरणादिर्विनासजशोभनेकथेअनयवंशोसुखवरंश्रेष्ठंरत्यतिविदा
रयति अथवाअनगाहत्यनिरुत्साहरतीकरोतीहलीकरोतीभवानेवअत्रकीडकलस्यक्रीडाकंकरेरहसिकीडागह्वरेचयनसि
नकटिप्रदेशे शुभाशयशुभवासनायुक्तेविवा ७ श्रीजयदेवस्यादि श्रियासोंदर्यादिदेवेभवेनजं येनसर्वकलाकोशाले
नचिजयेनचशीलितंश्रीजयदेवःकथमत्रशोधनेहेनागरममववसिमंडनेमंडनमिमंहृदयंकुरु परमावधानेनभृशं

किंलसएमंडने जयदेवसयलिसकाव्यादुल्कर्षप्रदोहरेस्तवचरणेस्वाधीनतयामंडनरूपावरणंतस्यस्मरणेमनस्यवधारयेत्यर्थः
नेनहृदयंकलिकलुषमनरसमानादिमुकलहकालुष्यंसंतापस्तयंडनंनाशनंयेनतादृशे पूर्वरीत्यविस्मारकमित्यर्थः अथवा श्री
जयदेवश्चकवेर्वचसिवाक्येसदयंदयासहितंयथास्यादेवंहृदयंकुरु किंलसएवचसि मंडने सकलभक्तजनाभीकाररूपे जयदे
वसनोनमभक्तिप्रधानेनमनोयस्मिंस्तादृशे हरिचरणस्मरणमेवपदमंतेमरमानंदरूपमहोत्सवंतद्रूपेण
निर्मितंकलिकलुषज्वरस्तयंडनंनाशोयेनतादृशे कृतकलुषज्वरसंज्ञरीतिपाठेकृतंकलुषज्वरःयाभस्तेसंतापएवसंज्वर
स्तस्यखंडनेछेदकेयाभयवैनविदारणेवपुसीत्यर्थः ८ २५ स्तनेत्यादि हेप्रिय कुचयोःपत्रमकरपत्रिकारचय कपोलयोश्चित्रं

श्रीजयदेववचसिजयदेहृदयंसदयंकुरुमंडने हरिचरणस्मरणामृतनिर्मितकलिकलुषज्वरखंडने ८
स्तनकुचयोःपत्रंचित्रंकुरुष्वकपोलयोर्घटयजघनेकांचीमंचस्वर्नकेवरीभरं कलयवलयश्रेणीपाणे

चित्रकाख्यंस्वनामविशेषंकुरुष अथवा जघनेकांचीमुद्घटिकांघटयअर्थये कवरीभरंग्रथितकेशसमूहंसजापुष्पमालया
अंचयअंजय केशपाशीमालंग्रायथेत्यर्थः अनेनसंचयनिपूजनयोरित्यस्तोदमभमपुरुषेकवचने वलयश्रेणींकंकणपंक्तिमा
णीहस्तेकलयअर्थात्पदेचरणेनूपुरेमंजीरीकुरु इत्यनेनेप्रकारेणराधयानिगदितउक्तःपीतांबरःवस्त्रंनिवसनःश्रीकृष्णेन
थेत्याकरोत्यथायथायथासाकथिनवतीबभूवभानेनतथेत्याकरोदित्यर्थः यथायथाश्रीराधाउक्तवतीतत्तादृशंतथेत्याकरो दित्यिसंबंध
वनेत्रभेयमित्यत्र तद्यथाअरेप्रियमहिनानकुसुमसंचयान्नानिनोदखंडमणिराकेवाडुत्रिखंडंकलिंगाअंचनयपत्र
वन्नजमुदंचदकीजलंकरोतुबलगोजनः किमथमन्यदाज्ञापय किंच अहंभक्तपराधीनोत्यस्तंत्रइति तद्रूपोहरत्यंत्रवर्तिति

येयथामांध्यथेनेनांस्लथेवभजाम्यहमिनिच ह्लणंयुगञ्जनमिवशांयेनविनाभवदितिनिःसीमानुरागभरेणवशीकृतः उक्तं
च श्रीमुखेनैवनयारथेहमिति भगवान्पुरुषोत्तमः सच्चिदानंदैकरसमारेस्वयंमहिमगुणाच्युतस्वरूपः तद्भक्तेभीचेच्छादृष्टो
रेवप्रियभजनेनिर्मानंदरूपवर्तितः नित्यभेवरमणोभोएवाति आत्मारामयोगिभिर्भजनीयगुणत्वात् यथाआत्मारामाश्चमुनय
इति उक्तंच नकाहिंचिन्मत्पराःज्ञानरूपेनस्थितोऽनिमिषोलेहितेहितः येषामहंप्रियआत्मासुतश्चसखागुरुःसुहृदोदेव
मिष्टमिति व्याख्यंस्वामिचरणैः अतुअन्यलोकवत्मदीयानाभोक्तृभोग्यानाविनाशः नस्यात्तत्राह देहंगतरूपेजगतंचतु
तस्थेमलोकेवामत्पराःकदाचिदपिनसंस्थिति ८ श्रीराधाकृष्णचरणंभोग्यहीनाभवेतिअनिमिषोमेक्षेतिः कालश्चकं

ति यदेकरूपुरुषविनिगदितःश्रीनांवरोधिनथाकरोत् ९ यद्गांधर्वकलासुकौशलमनुध्यानंचयद्देक्षवंयल्लुंगारनिवेकत
त्वमथियत्काव्येषुलीलायितमू तत्सर्वंजियदेवयंश्रितकवेःकृष्णैकतानात्मनः सानंदाःपरिशोधयंतुसुधियःश्रीगोपिकाविदृतः १०

चनोलेहितान्यथसानि तत्रहेतुःयेषामिति सुतश्चसखेहंविषयःसखेवविश्वासस्तं गुरुरितोपदेशा सुहृदिहाहितकाम
रूपेदेवमिवपूज्यः एवंसर्वभावेनमांयेभजंतिवान्मदीयकालचक्रंनयंतीत्यर्थः अथवाप्रियःपतिःआत्मास्वरूपःसुतःपुत्रः
सखामित्रंगुरुः विनासुहृत्संबंधीदेवमिवसेव्यं एवंगतदासपुत्रबंधुमित्रप्रियत्वत्प्रभक्तानिरूपिताः येलत्पदाब्जनखमणि
यंतिनेमदमतयोन्येयाः उक्तंचभगवता अत्यल्पंचक्तिमाषन्नंमन्यंतेमामबुद्धयः परंभावमजानंतोमामव्ययमनुत्तम
मितिनहिस्वयमेवरसिकशिरोमणिभूतोश्रीराधाकृष्णोकथंभोग्यहीनोभवेत् स्वतत्रत्वादितिकेमुत्यन्यायेनेतिभावः ९
यद्गांधर्वेतादिहेसुधियःपंडिताःसानंदाःसमाधानसुरक्षणेनगतसंकथानंदसहिताःभगवद्गुणानामानंदरूपत्वाच्चसानंदाः १७३

संतःजयदेवपंडितकवेः यद्यपिपंडितकविरित्येकार्थेयथैवसाधितंतथायत्रविचारसमयुक्तिवक्त्रार्थहितःसरसयुक्तिमात्र
वक्त्रकविरितिभेदः यद्वाकंतुरित्याद्यावित्वसमूहाः कृतवःअथवायद्वाहुः श्रीगीतगोविंदः तत्रवैयारेश्रीराधयतुसंबंधेनोभा
वेनज्ञानंतु तल्किमित्याह यत्गांधर्वेकलासुकौशलगानविद्यासुयत्रैपुण्यं गंधर्वमार्गदेशीत्रिन मार्गसंभरयदालक
लान् कलाःअंगविन्यासवेलक्षण्यादिकानत्रनेपुण्यमितिपूर्वोक्तमेवार्थः अथच वेत्रवेविलासुसंबंधीयद्ध्यानं अनुस
एंचित्तनं यद्वाशृंगाररसमयोविवेकः संयोगविप्रलंभादिरूपेणविवेचनं तत्सतंयथार्थज्ञानं यद्यपिकाव्येषुकविकर्म
सुकविलक्षणंभोएरूपेषुलीलायितंविलक्षितमितिनत्रवीत्यर्थः कीदृशस्यतथदेवस्य कृष्णैकतानात्मनः कृष्णैकतानं
स्वत्रआत्मामनोयस्यतादृशस्य एकतानोनान्यवृत्तिरेकार्थेकमनाश्चयोत्यमरः ९९ ७ कविर्योथममानोश्चोच्चएणभा

यंथैकीकृतनागनायककृपाश्रेणीमणीनांगणेसंक्रांतप्रतिबिंबसंवलनयाविभ्रद्भिभुक्तिक्रियां श्रीराधाकृष्णचरणं

शियःप्रयुंक्ते हरिःस्मतिमात्रेणवहतिनेषुंनभजनःवेषुष्मान्मानुरक्षतु भक्तप्रणयिनाख्यापनेनरक्षणव्यसननामाह किं
लक्षणःकायमूहंशरीरमभूहंआचरन्निनेवपंचितीभूतः हृद्विशाखः तत्रहेतुःयादाभोरूहंचरणारोहेशाराधयितुंशीलंयस्या
स्तादृशीवारिधिसुता लक्ष्मीश्चरणानेनेनाणसहस्रेहिरसुदृष्टुमिच्छुः कथंतथाभवेत्यूचतआह यंयेकीर्तःश्लाघीहतो कु
शीनागनायकःशेषस्तस्यफणाश्रेणीनांयंकीर्तायेमणयस्तेषांगणेसमूहेसंक्रांतप्रतिबिंबसंवलनयासंबंधा प्रतिबिंबनिधस
रणेनविभुक्तिक्रियांविस्तारप्रकारंबिभ्रद्दधतप्रतिबिंबनिर्मोयकमणीनामनेनतयादेहानामनेनलंदेहानांनेनतमाना म
दैक्यनेनलाभोभूदित्यर्थः अथवाश्रीराधायाविरहदुःखहताहरिःश्रीकृष्णःवःश्रोतृवक्तृभ्यानुश्रवणकीर्तनविषयेभ्योरक्ष ११

कीदृशोहरिः पादांभोरुहधारिचरणांभोरुहोश्रीराधायाः पादकमलोधारितोयेननादृशोवामोवारिधिः समुद्भूतादृशो
अ गंभीरोदृषभानुलभुतोश्रीराधोक्षणांशनेः चक्षुषाकुलेयेरिपद्मामेवनेनाभोदिदृक्षुः अस्मादृशेनअवलोकिनवानित्य
र्थः पुनःकीदृशश्रीराधायाःसन्मुखत्वेन तस्याःकायेप्रनिविवेनवाभूअतः कायेयहमेवाचरन्नुपविनीभूतः श्रीराधांव
रा ङ्गरूपेणआराधिनवानिवभावीतिनस्मासोभाग्यानियोदृशिनः पुनःकीदृशःपरिश्रमेकीकृनः परिश्रमसमताङ्गवेनधारु
लोछनेनश्रेकीकृनः गरुडादिभूषनयाधावनीकृनः नागनायकश्चकृनः कालीनागःनस्यफणाश्रेणीफणामंडलयस्मिंभु
भणयनमरत्नानांगणाःसमूहास्तस्मिन्केनाप्रतिविवसंवलनयानस्मिन्सकोनानिमंकमिनिनिप्रतिविवानितेभावलन
यानृत्यविशेषचलनयाविभुप्रक्रियानानानृत्यरचनाविभृनहधार अनेननृत्यचातुर्येणाविनाधिकारंजननामकगुणाद्

पादांभोरुहधारिवारिधिसुनाभक्षणांशदिदृक्षुःशनेःकायव्यूहमिवाचरन्नुपविनीभूतोहरिःपानुवः ८९

शिनाःसमुद्रेयथानानारत्नानिआविर्भवंतिनथाकृष्णभानोः भगवद्धर्मप्रकाशकस्यगोपश्रेष्ठस्यगृहेआविर्भूनायेभक्तरत्नाभ
किरेवरत्नमिनिवारिधिर्यहोपाहने ८९ अन्यच्चस्वामिस्वाहिहरिः श्रीकृष्णोव यानुकिलस्वयः हेसुदरिभूतोभूत्वानीयतिःरुद्रः दी
रोदनीरोदरेक्षीरसमुद्रतटमध्येमणिस्तंभवरपरामदेकयतिकोलाहलाधाल्लधाकालकूटहालाहलंअविद्यमानंविषंस्वहेतुके
तर्कयामि इत्यमनेनधकारेणपूर्वकथितानिः पूर्वकथनेरत्यमनमोऽत्यमनकायाराधाभावस्तोचलेत्तनावरकविक्षिप्तायुक्तार्थ
स्तनोकोरकाविवतदुपरिमिलनेनेनःमूलनोद्भवलैकोरकोपभासोदर्थादिनाच अनेनयावत्सा सकाशादमिलोदर्याधिकांध
निवं अथवाहरिः राधयावशीकृनः श्रीकृष्णः इतिश्रीराधोक्षणांशनेः चक्षुषाकुलेयेरिपद्मामेवनेनाभोदिदृक्षुः अस्मादृशेनअवलोकिनवानित्य
र्थिविशेषेअहंशंकेविरहावस्थायांशंकाजामवाचू किंकुलालाऽभाव्यमसरीप्रेषणप्रयत्नवशादधिकमर्थेणप्रत्यक्षनयाअ

नवाप्यक्षीरोदनीरोदरेक्षीरोवंशीवटस्तस्यतटयोर्यस्याथयमुनायाः वीरेनस्याःउदरेवंशीवटसाभीव्यथमुनायारूपेकालकू
टंकालियसंवंधिजलविषंअविवत्तू मूर्छोमुग्धोस्मीतिशंकेश्रीराधायाः दिग्धेनज्ञानेनकृत्तोराधावर्तेनइत्यर्थः कुतोमामप्यव
भूतइत्याहमृडानीपतिः सर्वेसुखरूपायाःश्रीराधायाः पतिरधिस्वामीअधिविरहाधिक्योभूतइत्यर्थः अथवा मृडानीमानेनच
क्रानस्याःपतिःपाल्यमानः अहोमनोमानेनवकालानामूर्तिहेनोः वंशीवटेआरुह्यथमुनोदरेथनाभिकालकूटमधिविशंभ
क्षयामीतिशंकेशंकायुक्तीज्ञानदूरस्थैः कीदृशीलोचश्चन्नमाधवेंद्राक्षालास्वयंवरपरास्वयमेवसमवरस्यजीवनधरस्यपरांश्रा
युरूपोअनएवपूर्णशक्तीभूयस्थितइत्यर्थः दूरंपूर्वकथाभिः श्रीकृष्णलोकपूर्वविरहकथाभिः अन्यनेमनसःस्वकथाविक्षमनस
श्रीराधायावशोंचलदृष्टयाछादनसाक्षाचलेविक्षिप्यदूरंगनमितिशेषः अनवधानादित्यर्थः तदानस्मात्तनकोरकोपरिसा

लामप्यमधिस्वयंवरपराक्षीरोदनीरोदरेशंकेसुंदरिकालकूटमधिवन्मूर्छोमृडानीपतिः दूरंपूर्वकथाभिरन्य
व मनसोविक्षिप्यंशोंचलंराधायास्तनकोरकोपरिमिलन्नेत्रोहरिःपानुवः। ९०

नकलिकोपरिस्तनयष्टिकावरकयोस्परिवा मिलनेत्रः तयोस्परिलग्नचक्षुः हरिस्तस्मात्तनाभ्यामेवहरिमक्षीरेनः तदाका
रलोनीनः श्रीकृष्णःवःएतत्स्मरमरूपयोःराधामोहनयोःप्रेमविशेषेभ्यःपानुरक्षतुन्यथमेवन्यस्यंथस्यसिद्धांनार्थः अन्यथा
टीकाद्वयविरविरोधापत्तेः श्रीराधायेकोदिमाः लक्ष्मीरापद्मवंनीतिरसिकभक्तजनानांभाषाकवित्तविरोधापनेश्रीराधा
माधवयोश्चरणरेणुप्रतिमारूपोलक्ष्मीनारायणोपसिद्धइतिआदिपुराणेवाक्यात्तु तथाश्रीरसिंहिनायाचराधामाधवयोः
यादरजसाऽभोज्ञानीनसंज्ञाथः श्रीमद्भागवतेभक्तस्कन्धेब्रह्मणोवाक्यंजल्पाथनेस्थितोनारायणस्तवेवचाऽरुनिवचना
ऊन्नारंभोयसंहारेक्यवाक्याऽनुक्तकार्थेननु श्रीनार्थइनिवाक्यार्थश्च ९० साक्षीत्यादि इहलोकेविश्वकसर्वनःयावत्शृंग
रसारस्तनभावेश्रीराधामोहनयोशृंगारःपरस्परनाख्यसारस्तनभावेसंभोगरसवर्णनसारस्तनाजभावेवाश्रीगीतगोविंदाख्यस

रसवतीसारभूतेभावैरभिप्रायेश्रीराधारमणयोः प्रेमामृतंजयदेवस्यवचांसिश्रवणेहृदयंतिनावनहेमाधीकमधुरेहसिनिभव
नः तवचीनासाधीनभवति अपिच शर्करेक्षुकर्कराधिकंदिनाभवति हेसखेलोकेदृश्यंतेश्रवलोकयिष्यंति हेसखेनमनम
स्तिदेवैःगीयमानाद्हेक्षीरनीरंरसले भाकंदकंद हेमहाभक्तसहकारविकलंकंदवेकल्पाद्युहिकदाचिन्फलंसिकदाचि
न्फलसिश्रनस्तमपिविफलोभवसीतिभावः कांताधरंतवस्थितिरिहनास्तिवंधरणीतलंगछ श्रीजयदेववचोनमधुरम्
भगवद्रसास्वादनिष्टैस्तज्ज्ञानालदेकनिष्ठाःसंतः एतेमोतिरस्कारंकरिष्यंतीतिभावः ९२

श्रीराधासंप्राप्तसुप्रीतः श्रीकृष्णस्तूर्णधीत्यादीनेश्लोकत्रयेवस्तेयस्तादृशोहरिर्वर्णितोभ

साधीमाधीकचिंतानभवतिभवतः शर्करेकर्कशासि द्राक्षेद्राक्षेतिकेत्वामनुनमनुनमसिक्षीरनीरंरसले भाकंदकंदकांताध
रंस्थरणितलंगछगछेतिथावन्भावेशृंगारसारस्वतमिहजयदेवस्यविश्वंवचांसि ९२

त्रतन्नामाहृदयोसमोःविस्तारयत्कारःपरिछेदोवाग्रंथसमाप्तिकरइत्यर्थः श्रीराधायासमंजसेविश्वकसेनातिशयेनप्रीतवा
नित्यर्थःसर्गेषुकर्णेवधिरूपःअर्गलारूपोवेत्यर्थःकयाशृद्धिरूपोवेत्यर्थः १२ इतिश्रीकिंदुविल्वीयश्रीभोजदेवप्रभवस्य
रमादेवीसुतश्रीजयदेवकस्य पराशरादिप्रियवर्गकंठेश्रीगीतगोविंदकविलसतु ९२

प्रकुल्लभगवज्जनेरसकरंप्रकृ
ष्टोलिनीप्रकुलयतुमोहनेभजनेभजननानासंवहिनी ममस्तपदचानुरीवलितगीतगोविंदतः प्रज्ञालरसदीधिकाभरयुत
मंजूषिका १ गीतगोविंदनटनिषद्यतेपदसावेविनक्तिकलसित्यभिधानात् श्रीमद्वृंदावनेश्वरीप्रियकरन्चरणपंकेरुह् १२५

मकरंदास्वादनपटुचंचरीकसंभाषणमध्यानंदाद्दोलचपलहृदयेनश्रीमद्भगवद्दासेनभगवज्जनपरितोषायविरचितेयं
रसकदंबकल्लोलिनीश्रीमद्रसवेदिभिर्भगवल्लियेरानंदसंदोहसंदीपनपरमोज्ज्वलरसावगाहिनसाहृदिनिरंविचार
णीया ९२

पाण्डुलिपिः समाप्ता

MANUSCRIPT ENDS

ختم شد